

ประชุม พงศาวดาร ภาค ที่ ๓

(ฉบับ พิมพ์ ครั้ง ที่ ๒)

พิมพ์ ใน งาน ปลง ศพ

หลวง ชนา ธิกรณ์ อนุมัติ

(สิงโต ดิมปพันธุ์)

เมื่อ ปี มะโรง พ. ศ. ๒๕๗๓

พิมพ์ ที่ โรง พิมพ์ หนังสือ พิมพ์ ไทย

ถนน พลับ พลา ไชย พระนคร

หอสมุดแห่งชาติ
29 ส.ย. 2532
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

ประชุมพงศาวดาร ภาค ที่ ๓

(ฉะบับพิมพ์ครั้งที่ ๒)

พิมพ์ในงานปลงศพ

หลวงชนาธิกรณ์อนุมัติ

(สิงโต สิมปพันธุ์)

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย

ถนนพลับพลาไชย พระนคร

เลขห้อง เสริมวิชาการ
เลขหมู่ 959.3
2/247 ป
เลขทะเบียน ม.324.19315

คำนำ

ขุนประพัทธพาณิช (เซ่งฮวด ลิมปพันธุ์) จะทำการปลงศพ สนองคุณ หลวงชนาธิกรณ์อนุมัติ (สิงโต ลิมปพันธุ์) ผู้เป็นบิดา ใคร่พิมพ์หนังสือแจกเนื่องในการกุศลทักษิณานุปทาน สักเรื่อง ๑ จึงมอบฉันทะให้จมื่นเทพดรุณาทรมาขอที่ราชบัณฑิตยสภา จมื่นเทพดรุณาทรขออนุญาตพิมพ์หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาค ๓ ซึ่งกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเคยรวบรวมให้พิมพ์ครั้ง ๑ หลายปีแล้ว และหมดมาช้านาน ปรากฏว่าในเวลานี้มีผู้แสวงหาเป็นอันมาก กรรมการราชบัณฑิตยสภาเห็นชอบด้วย จึงจัดหนังสือให้จมื่นเทพดรุณาทรพิมพ์ตามประสงค์

หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาค ๓ นี้มีพงศาวดาร ๓ เรื่อง คือ พงศาวดารเมืองปัตตานี เรื่อง ๑ พงศาวดารเมืองสงขลา เรื่อง ๑ ทั้ง ๒ เรื่องนี้ พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณสงขลา) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ได้เรียบเรียงไว้แต่เมื่อยังเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ กับเรื่องพงศาวดารเชียงใหม่ พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) แต่เมื่อยังเป็นพระยาศรีสิงหเทพ ได้เรียบเรียงทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ๑

หนังสือพงศาวดารทั้ง ๓ เรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจตลอดแต่ไม่ได้สอบแก้ของเดิม จะอธิบายแต่ความรู้เห็นของข้าพเจ้าไว้ในคำนำนี้โดยใจความ

หนังสือ พงศาวดาร เมือง ปัตตานี ซึ่ง ถ้า จะ เรียก ให้ ตรง ตาม กาล
เวลา นั้น ควรเข้าใจว่า พงศาวดารมณฑลปัตตานี ที่พระยาวิเชียรคิรี เรียบเรียง ตาม ความ รู้เห็น ที่ มีอยู่ ใน เมือง สงขลา แล บางที จะได้
สอบ กับ หนังสือ พระราชพงศาวดาร ฉบับ ที่ หมอ บรัดเล พิมพ์ ด้วย ในตอนเมือง ต้น เข้าใจ ผิด หรือ ยังไม่ ทราบ ความจริง อยู่บ้าง ที่จริง เมืองปัตตานี เป็น เมือง ขึ้น ของสยาม ประเทศมาตั้งแต่ครั้ง สมเด็จพระร่วง ครองนครสุโขทัย เป็น ราชธานี ชาว เมือง ปัตตานี เดิม ถือ พระพุทธ สาสนา ภาย หลัง จึง เข้า รีต ถือ สาสนา อิสลาม ข้อ ที่ ว่า เจ้าเมือง ปัตตานี เป็น ผู้หญิงนั้น ไม่ ใช่ เพราะลูก ยังเป็นเด็ก อย่างพระยาวิเชียร คิรีกล่าวไว้ ในหนังสือนั้น ข้าพเจ้าได้ เห็น จดหมาย เหตุ เก่า หลายเรื่อง แม้ที่ พวก พ่อค้า ฝรั่ง ซึ่งไป มา ค้าขาย ครั้ง แผ่นดิน สมเด็จ พระเจ้า ทรง ธรรม ตลอด จน แผ่นดิน สมเด็จ พระ นารายณ์ มหาราช ได้จด ไว้ กล่าว ต้อง กัน ว่า ประเพณี การ ปกครอง เมือง ปัตตานี เลือก ผู้หญิง ในวงศ์ ตระกูล เจ้าเมือง ซึ่ง มี อายุ มาก จน พ้น เขตต์ ที่ จะ มี บุตร ได้ เป็น นาง พระยา ว่าราชการ เมือง สืบ ๆ กัน มา ประเพณี อย่างนี้ ใช้ ในบาง เมือง ใน เกาะ สุมาตรา ก่อน แล้ว พวก เมือง ตาน จึง เอา อย่าง มาใช้ พึ่ง เลิก ประเพณี นี้ ใน ชั้น กรุงศรีอยุธยา เป็น ราชธานี ใน ตอน หลังๆ อีก ข้อ ๑ ซึ่งกล่าว ด้วย การ ตั้งข้าราชการไทยไป เป็นพระยาปัตตานี เมื่อ ใน รัชกาล ที่ ๑ ตลอด มา จน เรื่อง แยก เมือง ปัตตานี ออก เป็น ๗ หัว เมือง นั้น ความ คลาด กับ หนังสือ พระราชพงศาวดาร อยู่ เรื่อง เมือง ปัตตานี ว่าโดยใจความ เป็น ดังนี้ เมื่อ กรุง เก่า เสีย แก่ พะม่า ข้าศึก บรรดา หัวเมือง แขก

มะลายูที่เคยขึ้นกรุงศรีอยุธยาพากันตั้งเป็นอิศระ ครั้งกรุงธนบุรียังไม่ได้ปราบปรามลงได้ดังแต่ก่อน มาจนในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีมะเส็งสัปตศก พ.ศ. ๒๓๒๘ พะม่ายกกองทัพใหญ่เข้ามาตีสยามประเทศทุกทิศทุกทาง เมื่อไทยรบชนะพะม่าที่เข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี และที่ลงมาทางเหนือตีแตกกลับไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีรับสั่งให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จยกทัพหลวงลงไปปราบปรามพะม่าทางหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อตีกองทัพพะม่าแตกไปหมดแล้ว กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จลงไปประทับอยู่ที่เมืองสงขลา มีรับสั่งออกไปถึงบรรดาหัวเมืองแขกมะลายู ซึ่งเคยขึ้นกรุงศรีอยุธยาให้มาอ่อนน้อมดังแต่ก่อน พระยาไทรบุรี พระยาตรังกานู ยอมอ่อนน้อมโดยดี แต่พระยาปัตตานีขัดแข็งไม่มาอ่อนน้อม กรมพระราชวังบวร ฯ จึงมีรับสั่งให้กองทัพยกลงไปตีได้เมืองปัตตานี เมื่อตีได้แล้ว ไม่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าได้ทรงตั้งให้ผู้ใดว่าราชการเมืองปัตตานีก็จริง แต่เหตุการณ์ที่เกิดภายหลังทำให้เข้าใจว่าได้ทรงตั้งให้แขกซึ่งเป็นเชื้อวงศ์พระยาปัตตานีเดิมเป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี พระยาปัตตานีคนนี้ไม่ซื่อตรงต่อกรุงเทพ ฯ เมื่อปีระกาเอกศก พ.ศ. ๒๓๓๒ มีหนังสือไปชวนองเชียงสือเจ้าอนัมก๊กให้เป็นใจเข้ากันมาตีหัวเมืองในพระราชอาณาจักร องเชียงสือบอกความเข้ามากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกต้องยกกองทัพลงไปตีเมืองปัตตานีอีกครั้ง ๑ ที่ตั้งไทยเป็นผู้ว่าราช

การ เมือง ปัตตานี ตามที่ กล่าว ใน หนังสือ ของ พระยาวิเชียรคิรี เห็นจะตั้ง
เมื่อตีเมืองปัตตานี ได้ ครั้ง ที่ ๒ นี้ ต่อมา ใน รัชกาล ที่ ๒ พะม่าคิดจะยก
กองทัพ เข้ามา ตี กรุง สยามอีก พะม่า เกลี้ย กล่อม พระยาไทรบุรี ๆ เอา
ใจไป เผื่อ แผ่ แก่ พะม่า ข้าศึก เลย ยุ ยง พวก มะลายู เมือง ปัตตานี ให้
เป็น กบฏ ขึ้น ด้วย สาเหตุ เนื่อง กัน ดัง กล่าว มานี้ จึงได้ โปรดให้
แยก เมือง ปัตตานี เดิม ออก เป็น แต่ เมือง เล็ก ๆ ๗ หัวเมือง แต่ วงศ์
วาน ชื่อเสียง ผู้ว่า ราชการ เมือง ทั้ง ๗ ตาม ที่ พระยาวิเชียร คิรี จด ไว้ ใน
พงศาวดารนี้ ข้าพเจ้า เข้าใจ ว่า ถูกต้อง ด้วย เมือง สงขลาได้
กำกับ ว่ากล่าวมณฑล ปัตตานี ตลอดมา จน จัดตั้งมณฑลปัตตานีเป็น
มณฑล เทศาภิบาล ๑ ต่าง หากใน รัช กาล ที่ ๕ เมื่อ ปี มะเมีย อัฐศก
พ. ศ. ๒๔๔๙.

เรื่อง พงศาวดาร เมือง สงขลา นั้น ที่จริง พระยา วิเชียร คิรี (ชม)
ตั้ง ใจ จะ กล่าว ถึง พงศาวดาร ตระกูล ณ สงขลา ยิ่ง กว่า จะ แต่ง เป็น
พงศาวดาร เมือง พระยา วิเชียร คิรี (ชม) เคย ให้ ข้าพเจ้า ดู หนังสือ เรื่อง
นี้ แล ได้ เคย พูด กัน ถึง เรื่อง หนังสือ นี้ มา ตั้ง แต่ แรก แต่ง เนื้อ ความ
ตามเรื่อง ราว ที่ เป็น พงศาวดาร เมือง สงขลา เอง ไม่ ตรง ตาม ที่ พระยา
วิเชียร คิรี กล่าว อยู่ หลายแห่ง ข้อ นี้ จะ แล เห็น ได้ ใน หนังสือ พระราช
พงศาวดาร กรุง รัตนโกสินทร รัชกาล ที่ ๑ แล หนังสือ จดหมาย เหตุ
หลวง อุดม สมบัติ ว่าโดย ย่อ หัว เมือง ปักษ์ ใต้ ฝ่าย ตวัน ตก ที่ นับ ว่า
เป็น เมือง สำคัญ แต่ ครั้ง กรุง ศรี อยุธยา มา จน รัชกาล ที่ ๑ กรุง รัตน
โกสินทร์ นี้ ๓ เมือง ด้วย กัน ข้าง เหนือ คือ เมือง ชุมพร เขตต์ จรด ทั้ง
ทะเล นอก ทะเล ใน ต่อ ลง ไป ถึง เมือง ถลาง ตั้ง อยู่ ที่ เกาะ ภูเก็ต ทก

วันนี้ (ซึ่งที่จริงควรจะเรียกว่าเกาะถลาง) รักษาชายพระราช
อาณาจักรข้างทะเลตวันตก ต่อลงไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช
ใหญ่กว่าทุกเมือง มีเมืองไชยาอยู่ข้างเหนือ เมืองพัทลุงอยู่ข้าง
ใต้ทั้ง ๒ เมืองนี้แม้ในทำเนียบว่าขึ้นกรุงเทพฯ ตามการที่เป็นจริง
อยู่ในอำนาจเจ้าพระยานคร มีมากก็น้อย เมืองสงขลาบางทีจะเคย เป็น
เมืองมาแต่โบราณกาล แต่ไม่มีอะไรเป็นสำคัญนอกจากชื่อกับ
ที่ฝังศพพระยาแขกแห่ง ๑ ซึ่งเรียกว่า "มรหุ่ม" แต่ทำเลท้องที่ดี
ในการค้าขายด้วยตั้งอยู่ปากน้ำเมืองพัทลุง สินค้าเข้าออกทางทะเล
สาปไปมากับเมืองพัทลุง ต้องอาศัยเมืองสงขลาเป็นที่ถ่ายลำ พวก
จีนจึงมาตั้งค้าขายที่เมืองสงขลา จีนฮกเกี้ยนคน ๑ ในพวกที่
มาตั้งค้าขายอยู่เมืองสงขลานั้น ที่เป็นต้นตระกูลวงศ์ของพวก
ณสงขลา โดยสามิภักดิ์เข้ารับราชการเป็นนายกองส่วยก่อน แล้วมี
บำเหน็จความชอบ จึงได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ซึ่งกลับ
ตั้งขึ้นใหม่

ที่เมืองสงขลาเป็นเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ที่จริง
เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เป็นแต่ที่ประชุมการค้าขาย แรกตั้งขึ้นเป็นเมือง
อย่างเด็ก ๆ

ประการที่ ๒ ไม่เป็นที่มั่นคง ปรากฏในหนังสือพระราช
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๑ ว่าแม้แขกสลัดก็เคยมาตีเมือง
สงขลาได้ ที่มาตั้งเป็นเมืองใหญ่ขึ้นกรุงเทพฯ เป็นชั้นหลังมา

ในปลายรัชกาลที่ ๑ หรือต้นรัชกาลที่ ๒ ภายหลังมา เมืองเมือง สงขลา เจริญขึ้น ประจวบเวลามีราชการเกี่ยวข้อง ต้องปราบปรามเมืองไทรบุรีแดเมืองปัตตานี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าข้างในกรุงเทพ ฯ จะไม่อยากให้เจ้าพระยานครมีอำนาจมากเกินไป หรือจะเห็นด้วยเห็นการลำบากเกินกว่าที่เจ้าพระยานครจะบังคับบัญชาได้เรียบร้อยทั่วไป จึงตั้งเมืองสงขลาให้เป็นเมืองใหญ่อีกเมือง ๓ สำหรับตรวจตราดูแลเมืองมะลายูข้างฝ่ายตวันออก เมืองนครศรีธรรมราชให้ตรวจตราว่ากล่าวข้างฝ่ายตวันตก อันติดเนื่องกับเขตรแดนอังกฤษ ลักษณะการอันเป็นพงศาวดารเมืองใจความเป็นดังกล่าวมานี้

เรื่องพงศาวดารเชียงใหม่ ซึ่งพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) แต่งนั้น เป็นเรื่องพงศาวดารในตอนกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง แต่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านให้รู้เรื่องราววงศ์ตระกูลของเจ้านายในมณฑลพายัพ ซึ่งรับราชการอยู่ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูนทุกวันนี้ ว่าเกี่ยวดองแลสืบวงศ์ตระกูลมาอย่างใด

หนังสือพงศาวดารทั้ง ๓ เรื่องเป็นหนังสือควรอ่าน ด้วยอาจจะมีความรู้พิเศษบางอย่างอันมิได้ปรากฏในหนังสืออื่น ควรสรรเสริญพระยาวิเชียรคิรี (ชม) พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ที่ได้อุตสาหะเรียบเรียงขึ้นไว้

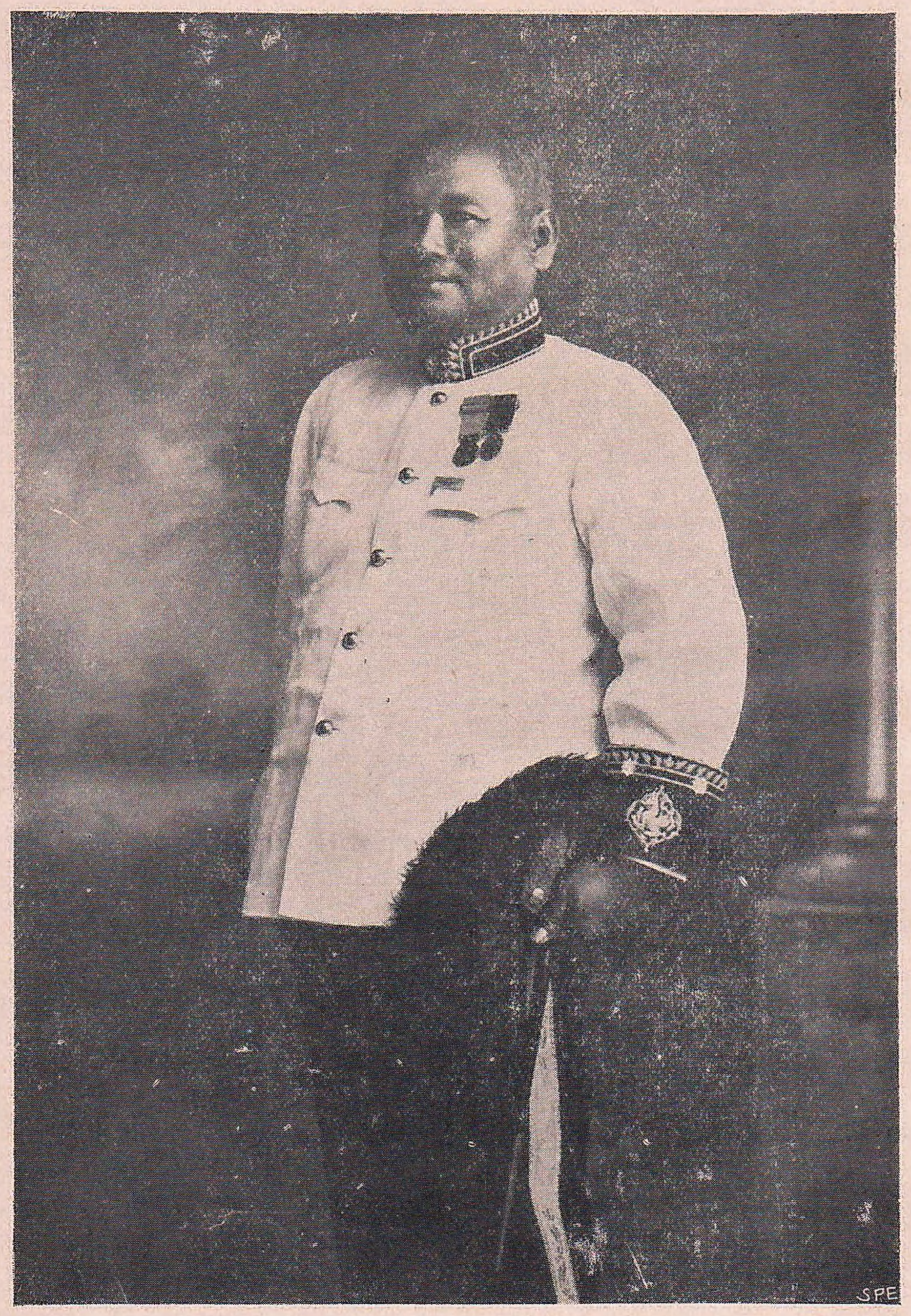
อนึ่ง ในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียงประวัติย่อของผู้มรณะส่งมาขอให้พิมพ์ลงไว้ด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อท้ายคำนำนี้

ข้าพเจ้า ขออนุโมทนา กุศลบุญราศี ทักษิณานุปทาน ซึ่ง เจ้าภาพ งานศพ หลวง ชนาธิกรณ์ อนุมัติ ได้ บำเพ็ญ เป็น ปัตติทานมัย ด้วยความกตัญญูกตเวที แล ที่ได้ พิมพ์ หนังสือ เรื่อง นี้ ให้ แพร่ หลาย อีก ครั้ง ๑.

ดำรง ราชานุภาพ

นายก ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๓๑ มีนาคม พระพุทธ ศักราช ๒๔๗๐

หลวง ชนาธิกรณ์อนุมัติ (สิงโต ลิมปพันธ์)

ชาตะ วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๓

มรณกรรม วันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐

ประวัติ

หลวงชนาธิกรณ์อนุมัติ (สิงห์โต ลิมปพันธุ์) เกิดที่เมืองพิชัย วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ (ปีมะเมีย) อุปสมบทที่สำนักพระครูวิเชียรปัญญามหามุนี (โท้) ที่วัดมหาธาตุจังหวัดพิชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ (๗วัน) เป็นบุตรนายฮ่วยเซี่ย นางชำ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ครั้งเกิดเงี้ยวจลาจลจังหวัดแพร่ ได้จัดการช่วยเหลือราชการปราบเงี้ยวได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นขุนชนาธิกรณ์อนุมัติ เป็นกรมการที่ปฤกษาราชการจังหวัดสวรรคโลก เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายนพ.ศ. ๒๔๔๕ ต่อจากนั้นมาก็ได้ช่วยเหลือราชการที่จังหวัดสวรรคโลกแลมณฑลพิศณุโลก ได้เลื่อนเป็นหลวงชนาธิกรณ์อนุมัติ วันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ แลได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์โท เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้รับพระราชทานเหรียญทวาภิเษกเงิน ๑ เหรียญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมังคลาภิเษก เงิน ๑ เหรียญ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษก เงิน ๑ เหรียญ

(ราชการพิเศษ) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ช่วยผู้ว่าราชการจังหวัดพิชัย ทำพลับพลารับเสด็จพระบาทสมเด็จจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จังหวัดพิชัย ครั้ง ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ช่วยเหลือราชการจัดหาเสบียงอาหารส่งกองทัพพระยาศรีสัชนาลัย คราวปราบผู้ร้ายเงี้ยวเมืองแพร่ ครั้ง ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ แล พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้ช่วยจัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ครั้งยังดำรงพระราชอิศริยศ เป็นสมเด็จพระยุพราชเสด็จประพาสจังหวัดสวรรคโลก ๒ ครั้ง

หลวงชนาธิกรณ์ฯ เริ่มป่วยเป็นโรคอำมพาธแต่วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึงแก่กรรมวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐

สารบาญ

พงศาวดาร เมือง ปัตตานี	หน้า	๑
พงศาวดาร เมือง สงขลา	,,	๓๐
พงศาวดาร เมือง นคร เชียงใหม่	,,	๗๕

พงศาวดารเมืองบัตตานี

เดิมเมืองแขกเมื่อครั้งยังเปนเมืองบัตตานเมื่องเดียว เจ้าเมือง
แตภรรยาชื่อมิได้ปรากฏ ได้ความว่ามีเต่บุตรผู้ชายคน ๑ เมื่องเด็ก
ครั้นอยู่มาเจ้าเมืองบัตตานีตายลง ภรรยาของพระยาบัตตานีกวาการ
เปนเจ้าเมืองแทนชั้น เวลานั้นบ้านเมืองหรือที่เรียกกันว่าเมืองบัตตานี
นั้น ตั้งอยู่ในตำบลบ้านมะนาติดต่อกันกับบ้านโต๊ะโสมบ้านกะเสะ
ฝ่ายตวันออกแต่บ้านพระยาบัตตานีเดียวนี้ ห่างกันทางประมาณ ๑๐
เส้นเศษ ริมทางที่จะไปเมืองยิริง ในระหว่างภรรยาเจ้าเมืองบัตตานี
ว่าการเปนเจ้าเมืองอยู่นั้น สมมุติเรียกกันว่านางพระยาบัตตานี ศรี
ตวันกรมการพลเมืองในอาณาเขตรเมืองบัตตานีก็อยู่ในบังคับบัญชานาง
พระยาบัตตานี เรียบร้อยเหมือนอย่างพระยาบัตตานีสามีว่าการอยู่แต่
ก่อน นางพระยาบัตตานีได้จัดแจงหล่อปืนทองเหลืองใหญ่ไว้ ๓
กะบอก ตำบลที่หล่อปืนนั้นริมบ้านกะเสะ ก่อด้วยอิฐเปนรูปโบสถ์
ขื่นหลังหนึ่ง ๓ ห้องมีเฉลียงรอบ แม่ประธานกว้างประมาณ ๖ ศอก
ยาวสิ้นตัวเฉลียง ๙ วาเศษ เครื่องบนแลฝาในเวลานี้ชำรุดหมด ยังเหลือ
แต่ฝาผนัง แลฝาผนังเฉลียงนั้นก่อเปนโค้งทั้ง ๔ ด้าน ผนังแม่ประธาน
สูงประมาณ ๒ ศอกเศษ ผนังเฉลียงสูงประมาณ ๒ ศอก ที่
สุเหร่าก่อด้วยอิฐนี้ มลายูในแหลมบัตตานีเรียกชื่อว่าสับเม็ด ห่าง
จากสับเม็ดนี้ไปฝ่ายทิศตวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๒ เส้นเศษ เปนรอย

เตาที่หล่อปืน ดินที่ขุดเปนรอยเต้าเตาอยู่ตันไม้แลหญ้าไม่ได้ขึ้น ถ้วง
ประมาณ ๘ ศอกเศษ ๔ เหลี่ยม พลเมืองในบัตตานีได้ทราบถ้วนทั่วไปมา
จนเดี๋ยวนี้ ว่าเปนที่หล่อปืน ๓ กระบอกนั้น
สืบได้ความว่าเดิมเปนจีนมาจากเมืองจีน เปนชาติหกเกียนแส้หลิม
ชื่อเคี่ยม เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านกะเสะ จีนเคี่ยมคนนี้มาได้
ภรรยามลายู จีนเคี่ยมก็เลยเข้าสาสนามลายูเสียด้วย พวกมลายู
สมมุติเรียกกันว่าหลิมโต๊ะเคี่ยมตลอดต่อมาจนถึงทุกวันนี้ แลในตำบล
บ้านกะเสะซึ่งหลิมโต๊ะเคี่ยมอยู่มาก่อนนั้น พลเมืองที่อยู่ต่อมาจนเดี๋ยวนี้
ยังนับถือหลิมโต๊ะเคี่ยมว่าเปนต้นตระกูลของพวกหมู่บ้านนั้น แลยังกล่าว
กันอยู่เนืองๆว่าเดิมเปนจีน หลิมโต๊ะเคี่ยมนายช่างหล่อปืนนี้มาอยู่ใน
เมืองบัตตานีหลายปี น้องสาวหลิมโต๊ะเคี่ยมชื่อเถาเนี่ยวตามมาจาก

แลเวลาหลิมโต๊ะเคียมจะหล่อปืนทองเหลืองใหญ่ ๓ กะบอกนั้น ใช้
เทปืน ๒ กะบอกเสร็จแล้ว ปืนกะบอกที่ ๓ เท่าไม่ลง หลิมโต๊ะเคียม
นายช่างก็ได้ตั้งการเส้นไหว้บวงสรวงแลบนบานชนหลายอย่าง ปืน
กะบอกที่ ๓ นั้นก็ยังเท่าไม่ลง ในตอนที่สุดหลิมโต๊ะเคียมมีความแค้นใจ
กล่าวคำปฏิญาณว่า ขอให้เทปืนครั้งนี้สงดแล้ว หลิมโต๊ะเคียมยอมเอา
ชีวิตหลิมโต๊ะเคียมเส้นถวาย ครั้นกล่าวคำปฏิญาณเช่นนี้แล้ว พเอิญ
เทปืนสงได้เต็มบริบูรณ์ ฝ่ายหลิมโต๊ะเคียมนายช่างก็จัดแจงแต่งปืน
๓ กะบอกเกลี้ยงเกลาเสร็จแล้ว เวลาจะลองยิงปืน ๓ กะบอกนั้น
จัดแจงตั้งเครื่องบวงสรวงเส้นไหว้แล้วประจุปืนเข้าทั้ง ๓ กะบอก ก็จุด
ปืนกะบอกที่ ๓ ที่ ๒ เปนลำดับไป ครั้นถึงจะจุดกะบอกปืนที่ ๓
หลิมโต๊ะเคียมนายช่างก็เข้าไปยืนตรงปากกะบอกปืน แล้วกล่าวคำว่า
ที่หลิมโต๊ะเคียมได้ปฏิญาณไว้ ถ้าปืนกะบอกนี้เทสงดแล้วจะเอาชีวิต
เปนเครื่องเส้นไหว้ปืน ครั้นหลิมโต๊ะเคียมได้ปลงใจยอมดังที่ปฏิญาณ
ไว้แต่ก่อนแล้วก็บอกให้คนจุดปืน ครั้นปืนดังออกแรงดินหอบพาหลิม
โต๊ะเคียมสูญหายไปในเวลานั้น แลปืนที่นางพระยาปัตตานีให้หลิมโต๊ะ
เคียมเปนนายช่างหล่อขึ้น ๓ กะบอกนั้น กะบอกที่ ๑ ให้ชื่อว่านาง
(บานัง ?) ปัตตานี กะบอกที่ ๒ ชื่อศรีนครี กะบอกที่ ๓ ชื่อมหา
หล่าหลย อยู่ต่อมานางพระยาปัตตานีตาย สุลต่านในวงศ์ญาติ
เปนเจ้าเมืองปัตตานีขึ้น.

เวลาสุลต่านเปนเจ้าเมืองปัตตานีขึ้นนั้น หาได้อยู่ว่าการที่ตำบล
บ้านมะนาพีนางพระยาปัตตานีว่าการอยู่เดิมไม่ สุลต่านเลื่อนไปตั้งบ้าน

เรือนอยู่ในตำบลบ้านยริง ฝ่ายทิศตวันออกแต่บ้านนางพระยาปัตตาน
ระยะทางเดินเท้าตั้งแต่บ้านมะนาทีนางปัตตานีว่าการอยู่ ไปถึงบ้านยริง
๗ ชั่วโมงครึ่ง แลบ้านที่สุดต่านไปตั้งว่าการอยู่นั้น ตรงกับท่าบ้าน
ยริงริมคลอง เวลานั้นเปลี่ยนชื่อเปนระตู พลเมืองเรียกกันว่าระตูปะก่าดัน
แปลเปนภาษาสยามเรียกว่าระตูหน้าท่า แลระตูปะก่าดันคนนี้ คำเล่าฦๅ
กันว่าเปนคนมีสติปัญญาแลอำนาจมาก เมืองที่ใกล้เคียงก็ครั่นกลัวอยู่
ขณะนั้น ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เมื่อจุลศักราช ๑๑๔๗ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จยกกองทัพ
ออกไปปราบปรามศึกพม่าถึงหัวเมืองฝ่ายตวันตก ครั้นกองทัพยกไป
ถึงเมืองสงขลา มีข่าวเข้ามาว่าเมืองปัตตานีก่อการกำเริบขึ้นมาก
โปรดเกล้า ฯ ให้จัดพระยากระลาโหม พระยาเสน่หาภูธร (ทองอิน)
พระยาพัทลุง (ทองขาว) หลวงสุวรรณเครี (บุนฮุ้ย) ผู้ว่าราชการ
เมืองสงขลา ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) เปนแม่ทัพหน้ายกออกไปตีเมือง
ปัตตานี ได้สู้รบกันกับระตูปะก่าดันที่ตำบลบ้านยริง ระตูปะก่าดัน
สู้รบทนกองทัพมิได้ ก็อพยพแตกหนีขึ้นไปทางเมืองรามันห์ พระยา
กระลาโหมแม่ทัพเห็นว่า ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) เปนผู้รู้จักทาง
ก็แต่งกองรวมคนพัทลุงสงขลาให้ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) เปนหัวหน้าตี
ตามระตูปะก่าดัน ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) ตามระตูปะก่าดันไป
ทันที่ปลายน้ำเมืองรามันห์ริมแดนเมืองแประได้สู้รบกันในตำบลนั้น ระตู
ปะก่าดันถูกกระสุนปืนตาย ในระหว่างนั้นกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล เสด็จยกทัพเรือไปตั้งอยู่ที่ปากอ่าวเมืองปัตตานี ครั้นพระยา

กระดาโหมกองทัพหน้าตีระตูปะก่าตันแตก แตได้ศีรษะระตูปะก่าตันมาแล้ว พระยากระดาโหม พระยาเสน่หาภูธร (ทองอิน) พระยาพัทลุง (ทองขาว) หลวงสุวรรณคีรี (บุนฮุ้ย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) พร้อมกันลงไปเผ้าในเรือพระที่นั่งหน้าเมืองปัตตานี ทูลแจ้งราชการ รับสั่งให้นำบันไดใหญ่ ๒ กะบอกที่เก็บได้ลงมาเรือจะเอาเข้ามากรุงเทพฯ ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) ได้จัดแจงเรือบรรทุกปืนนำลงไปถวาย ปืนกะบอกที่ ๑ ชื่อนางปัตตานีนั้นออกไปถึงเรือหลวงก่อน ได้ยกปืนขึ้นบนเรือหลวงเสร็จแล้ว เรือที่บรรทุกปืนกะบอกที่ ๒ ชื่อศรีนครลงมาถึงก่อยู่ข้างหลัง เกิดพายุเรือที่บรรทุกปืนกะบอกที่ ๒ ชื่อศรีนครล่มลง ปืนกจมน้ำสูญหายไปด้วย กรมพระราชวังบวรสถานมงคล โปรดเกล้าฯ ให้ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) เปนผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี ยกคนไทยเชลยส่วยดีบุกเมืองสงขลา เมืองพัทลุง เมืองจะนะ ซึ่งเปนญาติพี่น้องหรือพรรคพวกปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) ให้อยู่เปนกำลังรักษาราชการเมืองปัตตานี ๕๐๐ ครัวเศษ ครั้นทรงจัดการเมืองปัตตานีเสร็จแล้วเสด็จกลับกรุงเทพฯ หลวงสุวรรณคีรี (บุนฮุ้ย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ก็ตามเสด็จเข้ามากรุงเทพฯ ด้วย โปรดเกล้าฯ ให้หลวงสุวรรณคีรี (บุนฮุ้ย) เปนพระยาสงขลา โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้งให้พระยาสงขลา (บุนฮุ้ย) เชิญออกไปพระราชทานให้ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) เปนพระยาปัตตานี แล โปรดเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาเปนเมืองตรีขึ้นกับกรุงเทพฯ โปรดเกล้าฯ ให้เมืองจะนะเมืองเทพา เมืองปัตตานี อยู่ในความกำกับรักษาของเมืองสงขลา

ปลัดจะนะ (ขวัญซ้าย) ครั้นได้รับพระราชทานตราตั้งเปนพระยา
บัตตานีแล้ว ได้ตั้งบ้านเรือนว่าราชการอยู่ในตำบลบ้านมะนา ใน
ปากอ่าวลำน้ำเมืองบัตตานีฝ่ายทิศตวันออก ในตำบลนั้นสมัยนั้นพลเมือง
เมืองบัตตานีเรียกกันว่า อ่าวนาเกือ ในระหว่างพระยาบัตตานี
(ขวัญซ้าย) ว่าราชการเมืองบัตตานีอยู่นั้น บ้านเมืองก็เปนการปรกติ
เรียบร้อย ครั้นพระยาสงขลา (บุนฮุ้ย) ถึงแก่อนิจกรรมลง โปรดเกล้าฯ
ตั้งให้หลวงนายฤทธิ์ (เถียนจ่อง) หลานชิ่งรับราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ
เปนพระยาสงขลา ในระหว่างพระยาสงขลา (เถียนจ่อง) ว่าราชการ
เมืองสงขลาอยู่นั้น พระยาบัตตานี (ขวัญซ้าย) ถึงแก่กรรมลง
โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้นายพ่าย น้องร่วมบิดามารดาแต่พระยาบัตตานี
(ขวัญซ้าย) เปนพระยาบัตตานี ตั้งให้นายยิ่มซ้ายบุตรพระยาบัตตานี
(ขวัญซ้าย) เปนหลวงสวัสดิภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองบัตตานี ครั้นพระยา
บัตตานี (พ่าย) ได้ว่าราชการเมืองบัตตานีขึ้น หาได้ว่าราชการอยู่ที่บ้าน
พระยาบัตตานี (ขวัญซ้าย) ไม่ เลื่อนไปตั้งว่าราชการอยู่ที่บ้านย้ามู ฝ่าย
ทิศตวันออกแต่บ้านพระยาบัตตานี (ขวัญซ้าย) ห่างออกไปทางเดินเท้า
ประมาณ ๓ ชั่วโมงเศษ ในระหว่างพระยาบัตตานี (พ่าย) ไปว่าราชการ
อยู่ที่บ้านย้ามูนั้น พวกสาเหยด ๑ พวกรัตนาวง ๑ เปนคนชาติมลายู
คบคิดกันเปนโจรเข้าตีปล้นบ้านพระยาบัตตานี (พ่าย) บ้าง บ้าน
หลวงสวัสดิภักดี (ยิ่มซ้าย) ผู้ช่วยราชการบ้าง พระยาบัตตานี (พ่าย)
หลวงสวัสดิภักดี (ยิ่มซ้าย) ได้สู้รบพวกสาเหยด พวกรัตนาวง พวก
สาเหยดพวกรัตนาวงสู้พระยาบัตตานี (พ่าย) หลวงสวัสดิภักดี (ยิ่มซ้าย)

มิได้ แตกหนีจนไปซ่อนอยู่ที่ตำบลบ้านกะลาภอ ที่เป็นหัวหน้า
หรือตัวนายก็เข้าไปเมืองสงขลาดุจะโทษต่อพระยาสงขลา (เถียนจ่อง)
พระยาสงขลา (เถียนจ่อง) ก็ยกโทษให้พวกสาเหยดพวกรัตนาวงเป็น
ภาคทัณฑ์ไว้ แลจัดแยกให้พวกสาเหยดพวกรัตนาวงเป็นกองส่งขัน
ส่งหวายขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา คนประมาณ ๔๐๐ ครัวเศษ แลให้
อยู่ที่ตำบลบ้านกะลาภอเป็นแขวง ๑ ตัวนายหรือหัวหน้านั้นตั้งให้เป็น
แม่กองคุมเลขในกองพวกนั้น ด้วยเห็นว่าถ้าจะบังคับให้พวกสาเหยด
พวกรัตนาวงไปอยู่ในบังคับพระยาปัตตานี (พ่าย) อีกกลัวจะไม่สันดาน
พยาบาท จะเกิดวิวาทรบกวนไม่รู้แล้ว จึงได้จัดพวกนี้ให้แยกขึ้นเสีย
กับเมืองสงขลากอง ๑ พวกสาเหยดพวกรัตนาวงซึ่งแยกเป็นกอง
ส่งหวายส่งขันขึ้นกับเมืองสงขลาแล้ว ก็เรียรายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใน
แขวงบ้านหนองจิกบ้างยี่รังบ้าง เหตุด้วยในแขวงตำบลที่กะลาภอ
ไม่มีที่จะทำนา หัวหน้าที่เป็นแม่กองคุมอยู่นั้น ครั้นถึงกำหนดจะส่ง
หวายส่งขันกับเมืองสงขลาแล้ว ก็เที่ยวเรียกไปตามบาญชี เรียกขัน
เรียกหวายส่งกับเมืองสงขลาตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ ในระหว่างพระยา
ปัตตานี (พ่าย) ว่าราชการเมืองอยู่ ในอาณาเขตรเมืองปัตตานีเกิดโจร
ผู้ร้ายเที่ยวตีปล้นบ้านเรือนชุกชุม พระยาปัตตานี (พ่าย) ปราบปราม
ไม่สงบลงได้ ก็บอกหนังสือแจ้งราชการเข้ามาเมืองสงขลา พระยา
สงขลา (เถียนจ่อง) ก็นำหนังสือบอกเข้ามากรุงเทพฯ

โปรดเกล้าฯให้พระยาอภัยสงคราม กับพระยาสงขลา (เถียนจ่อง)
ออกไปแยกเมืองปัตตานีเป็น ๗ เมือง พระยาอภัยสงคราม พระยา

สงขลา (เถียนจ๋อง) ครั้นออกไปถึงเมืองปัตตานีแล้ว ก็แยกออก
เปนเมืองปัตตานี ๑ เปนเมืองยะริง ๑ เปนเมืองสายบุรี ๑
เปนเมืองหนองจิก ๑ เปนเมืองรามันห์ ๑ เปนเมืองระแงะ ๑
เปนเมืองยะลา ๑

เขตรแดนเมืองปัตตานีรอบตัวนั้น ฝ่ายเหนือจดทเล ฝ่ายใต้
ต่อพรมแดนเมืองรามันห์เมืองยะลา มีหลักเรียงรายไปจนถึงหลัก ๕
ฝ่ายตวันตกต่อพรมแดนเมืองหนองจิก เอาปากคลองบางหมอเปนแดน
ขึ้นไปคลองบ้านดอนรัก จดต้นตะเคียนใหญ่บ้านคลองขุด ปลาย
คลองขุดเปนคลองเล็ก ขึ้นไปถึงบ้านกะหรังตลอดไปคลองใหญ่เรียกว่า
คลองวัว คลองวัวแลพ้นคลองวัวไปทิศใต้เรียกว่าอะเนาะบุโหละ ใน
ระหว่างคลองวัวกับอะเนาะบุโหละคนละฟากคลอง ฟากตวันออกเปน
เมืองปัตตานี ฟากตวันตกเปนเขตรเมืองหนองจิก ทิศตวันออกต่อ
พรมแดนเมืองยิริง ตั้งแต่อ่าวโตนดริมทเลลงไปทิศใต้ ปักหลัก
เรียงขึ้นไปจนถึงต้นพิกุลใหญ่ริมบ้านโต๊ะโส๊ะริมบ้านกะดี ปักหลักเรียง
ลงไปถึงต้นยางขาคีมหว่างบ้านสิโต๊ะบ้านอะโห บ้านอะโหเปนเขตร
เมืองปัตตานี บ้านสิโต๊ะเปนเขตรเมืองยิริง สิ้นเขตรเมืองปัตตานี

เขตรแดนเมืองยิริงรอบตัว ฝ่ายเหนือจดทเล ฝ่ายตวันออก
ต่อพรมแดนเมืองสายบุรี ปักหลักแลปลายคลองตายบ่อหม่าหังพรุ
กะจูดเขาน้อยเขาโต๊ะชูดคลองน้ำโพรงจระเข้เขาทองเปนแดน ฝ่ายใต้
ปักหลักที่น้ำดำต่อพรมแดนเมืองรามันห์ ตั้งแต่หลัก ๕ ที่น้ำดำตรงไป
ตวันออกมีคลองน้ำแม่ครกไปจนถึงดำห้วยสะโหระ ตั้งแต่ดำห้วย

สะโหระบักหลักเรี่ยงไปจนถึงบ้านตรัง ฝ่ายตวันตกต่อพรมแดนเมือง
บัตตานี ตั้งแต่ย่าวโตนดริมทเลลงไป ทิศใต้บักหลักเรียงฉนไป
จนถึงต้นพิกุลใหญ่ห่วางบ้านโต๊ะโสมบ้านกะดี บักหลักเรียงลงไปถึง
ต้นยางชาคีมห่วางบ้านสิโต๊ะบ้านอะโห ตั้งแต่บ้านอะโหเรียงลงไปถึง
ต้นมะม่วงใหญ่ตวันตกบ้านเกาะลำกา บักหลักเรียงลงไปถึงบ้าน
ก่อหวายบ้านสะตาลบ้านประดู่ลงไปถึงบ้านน้ำใสตลอดไปหลัก ๕ เพียงบ้าน
นาดำ สันเขตรเมืองยะริง

เขตรแดนเมืองสายบุรีรอบตัว ฝ่ายเหนือจดทเล ฝ่ายตวันออก
บักหลักที่คลองน้ำย้ากัง ตั้งแต่ทเลเรียงไปบักหลักบ้างมีต้นไม้ ใหญ่บ้าง
เปนเขตรจนจดคลองตรวบ ฝ่ายตวันออกเปนเขตรเมืองกลันตัน ฝ่าย
ตวันตกเปนเขตรเมืองสายบุรี ฝ่ายใต้มีเขา ใหญ่ทียาวไปตวันออกตวันตก
เปนเขตรแดน พันเขาบักหลักที่บ้านยงอเรียงไปตวันออกบักหลักบ้าง
ต้นไม้ ใหญ่บ้างจนจดคลองตรวบ ฝ่ายเหนือเปนเขตรเมืองสายบุรี
ฝ่ายใต้เปนเขตรเมืองระแงะ ฝ่ายตวันตกมีปลายคลองตายเปนเขตรต่อ
พรมแดนเมืองยะริง บักหลักแต่พรุกะจุดตลอดไปถึงบ่อหม่าหังเรียง
ขึ้นไปพรุใหญ่ มีต้นไม้ ใหญ่บักหลักไปถึงคลองน้ำโพรงจรเข้เขาน้อย
ต่อพรมแดนที่กะลาภอ ฝ่ายตวันออกเฉียงใต้ ไปถึงเขามุโดเปนเขตร
ตลอดไปคลองฆอหลอกะบัดต่อพรมแดนเมืองรามันห์ สันเขตรเมือง
สายบุรี

เขตรแดนเมืองระแงะรอบตัว ฝ่ายเหนือมีภูเขาใหญ่ที่ขวางยาว
ไปตวันออกตวันตกเปนเขตรแดน บักหลักบ้างมีต้นไม้ ใหญ่บ้างเรียง

ไปจนจดคลองตราบ ฝ่ายเหนือเปนเขตรเมืองสายบุรี ฝ่ายใต้เปน
เขตรระแงะ ฝ่ายตวันตกเขาหลิหยอเปนแดนลงมาแบ่หงอบักหลักบ้างม
ต้นไม้ ใหญ่บ้าง มีสายห้วยน้ำตลอดขึ้นมาบ้านสุเปะบ้านปะฆอหลอ
บักหลักบ้างมีต้นไม้ ใหญ่บ้างมีเขาบ้าง เรียงไปจนถึงคลองตามะหัน
ต่อพรมแดนเมืองสายบุรี ฝ่ายตวันออกคลองตราบเปนแดนตลอดขึ้น
ไปบ้านโต๊ะเดะ บักหลักตั้งแต่บ้านโต๊ะเดะไปถึงพรุ สันพรุเปนลำ
ห้วยเรียกว่าอาเหอิหนอ เปนคลองเขตรแดนตลอดไปถึงตกหมกเหมือง
ทอง ฝ่ายตวันออกต่อพรมแดนเมืองกลันตัน ฝ่ายใต้ ไม่มีหลักลง
ไปตวันตกเฉียงใต้ ตลอดไปบะโลมจดคลองน้ำเมืองแประ ตั้งแต่ตก
หมกไปฝ่ายตวันออกเฉียงใต้ เปนบ่าดงใหญ่ตลอดไปไม่มีหลักไม่มี
สำคัญ สันเขตรเมืองระแงะ

เขตรแดนเมืองรามันห์รอบตัว ฝ่ายเหนือบักหลักทนาดำต่อ
พรมแดนเมืองยิริง เรียงไปต่อพรมแดนเมืองบัตตานี ตลอดไปถึง
เขาปะราหมะต่อพรมแดนเมืองยะลา เรียงไปจนถึงปะฆอหลอสะเตาะ
เหนือกำปงจินแหร บักหลักไปถึงบ้านกาลันอะหรอจดคลองใหญ่ท่า
สาบไปตามลำคลองคนละฟาก ฟากเหนือเปนเขตรเมืองยะลา ฟาก
ใต้เปนเขตรเมืองรามันห์ จนถึงบ้านบะนางสะตา ฝ่ายตวันตกต่อ
พรมแดนเมืองไทรบุรี มีเขาสะปะเหลาะที่ขวางอยู่นั้นเปนเขตรแดน
มีต้นไม้ ใหญ่มีคลองน้ำมีเขาบ้าง ฝ่ายตวันตกเฉียงใต้ตลอดไปถึง
เขามะนะเสาะ มีเขาเนื่องกันไปในที่ยารม มีห้วยน้ำแลต้นไม้ ใหญ่
ตลอดไปต่อพรมแดนเมืองแประ ฝ่ายตวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่คลอง

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

น้ำเมืองแประ ตลอดไปคลองน้ำบะโลมจดตกหมกเหมืองทองแขวง เมืองระแงะ ฝ่ายตวันออกตั้งแต่เขาหลิหยอลงมาบักหลักบ้างมีต้นไม้ใหญ่บ้าง จนถึงลำห้วยแบ็หงอต่อพรมแดนเมืองระแงะ บักหลักตลอดถึงบ้านสุเปะ บ้านปะฆะหลอจดคลองก่าบู บักหลักไปจดเขามุโดเรียงลงมาฆอหลอกะบัดต่อพรมแดนเมืองสายบุรี ตลอดมาถึงบ้านตรังบ้านท่าทุงต่อพรมแดนเมืองยิริง สันเขตรเมืองรามันห์

เขตรแดนเมืองยะลารอบตัว ตวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่เขาปะราหมะบักหลักเรียงลงไปตวันออกถึงปะฆะหลอสะเตาะเหนือบ้านจินแหร ตลอดไปถึงบ้านกะลันอะหรอจนถึงคลองใหญ่ท่าสาบจดบ้านบะนางสะตา ฟากเหนือเปนเขตรเมืองยะลา ฟากใต้เปนเขตรเมืองรามันห์ ฝ่ายตวันออกเฉียงเหนือต่อพรมแดนเมืองบัตตานี ตั้งแต่ตะโหละเปาะบ้านิงมีสายห้วยไปจดคลองน้ำท่าสาบ ฟากคลองตวันตกเปนเขตรเมืองยะลา ฟากคลองตวันออกเปนเขตรเมืองบัตตานี ฝ่ายเหนือต่อพรมแดนเมืองหนองจิก เขาศาลาคีรีเปนแดน ฝ่ายตวันตกต่อพรมแดนเมืองไทรบุรี มีคลองบาโงยเปนเขตรแดนขึ้นไปถึงบ้านยันังตลอดไปบ้านบะเหลาะ ฝ่ายตวันตกตลอดไปจดเขาเหมืองดีตะล่าบู สันเขตรเมืองยะลา

เขตรแดนเมืองหนองจิกรอบตัว ฝ่ายเหนือจดทเล ฝ่ายตวันออกหลักแดนคลองน้ำติดต่อกับเมืองบัตตานี ฝ่ายใต้ต่อพรมแดนเมืองยะลา ฝ่ายตวันออกตั้งแต่หาดสุโบบาโกยริมคลองใหญ่ท่าสาบเรียงไปบ้านท่าทุงยาวตลอดไปสายห้วยเรียกว่าคลองสาม พ้นแต่คลอง

ตำมมตนมะม่วงใหญ่แลต้นไม้ใหญ่เรียงไป จดเขาใหญ่ที่ยาวไป ตวันออก ตวันตกเรียกว่าเขาศาลาคีรี ยาวตลอดไปหาดทรายแขวงเมืองเทพา ฝ่ายใต้เขาศาลาคีรีเปนเขตรเมืองยะลา ฝ่ายเหนือเปนเขตรเมือง หนองจิก ฝ่ายตวันตกริมทเลตั้งแต่ปากบางราภาขึ้นไปตามคลอง ใหญ่สายห้วยโว่น้อย ยักไปตวันตกเขาเรียกว่าคลองบ้านภูม ตลอด ไปข้างปลายเรียกว่าคลองท่าศาลา ขึ้นไปตวันตกบ้านบ่าบอนบ้าน กะโผะ มห้วยน้ำเรียกว่าคลองช้าง ฟากตวันออกคลองช้างเขตร เมืองหนองจิก ฟากตวันตกคลองช้างเปนเขตรเมืองเทพา เรียง ขึ้นไปเรียกว่าควนหินกอง ที่บ้านบุหร่นคลองหินกองบักหลักเปนแดน ตั้งแต่ควนหินกองตลอดขึ้นไป ถึงเขาน้อยบ้านห้วยบอนเปนกลางแดน มต้นไม้ใหญ่เรียงรายเปนเขตรไปจนถึงเขาศาลาคีรี ส่นเขตรเมือง หนองจิก

ครั้นพระยาอภัยสงครามข้าหลวง พระยาส่งขลา (เถียนจ่อง) แยกเมืองปัตตานออกเปน ๗ เมือง แลบักหลักแบ่งเขตรแดนเสร็จ แล้ว พระยาปัตตานี (เม่าย) หลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย) ผู้ ช่วยซึ่งตั้งบ้านเรือนว่าราชการอยู่ที่ตำบลบ้านบ้ามูดีอยู่ในเขตรเมืองยะรัง พระยาอภัยสงครามข้าหลวง พร้อมด้วยพระยาส่งขลา (เถียนจ่อง) กะตัวให้พระยาปัตตานี (เม่าย) เปนพระยายะรัง หลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย) ก็ให้คงเปนผู้ช่วยอยู่ แต่เมืองปัตตานี เมืองสายบุรี เมืองระแงะ เมืองรามันห์ เมืองยะลา เมืองหนองจิก ซึ่ง ยังไม่มีตำผู้รักษาราชการเมืองนั้น พระยาอภัยสงครามข้าหลวง

พร้อมด้วยพระยาส่งขลา (เถียนจ๋อง) บังคับให้พระยาปัตตานี (พ่าย) เลือกจัดหาในพวกตระกูลตวันตระกูลหนิ ที่พระยาปัตตานี (พ่าย) ได้เคยใช้สอยเห็นว่าที่ใจเรียบร้อยมาแต่ก่อนนั้น จดราย ชื่อกะตัวให้ครบทั้ง ๖ เมือง พระยาปัตตานี (พ่าย) ก็จดรายชื่อ ชนยื่นต่อพระยาอภัยสงครามข้าหลวง พระยาส่งขลา (เถียนจ๋อง) รายชื่อที่พระยาปัตตานี (พ่าย) ยื่นนั้น คือหนิดะ เดิมพระยาปัตตานี (พ่าย) ตั้งให้เปนที่ขุนปลัดกรมการ ๑ หนิเดะ เปนน้องชายจาก หนิดะขุนปลัด ๑ ตวันหม่าโส่ เดิมพระยาปัตตานี (พ่าย) ตั้ง ให้เปนนายอำเภออยู่ที่บ้านรามันห์ ๑ ตวันยลอ เปนวงศ์ญาติ ตวันหม่าโส่ ๑ ตวันสุหลง ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านกะเสะ ๑ ตวันหนิ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านหนองจิก ๑ ครั้นพระยา อภัยสงครามข้าหลวง พระยาส่งขลา (เถียนจ๋อง) ได้รายชื่อ ครบ ๖ เมืองแล้ว ก็จัดให้ตวันสุหลงเปนผู้รักษาราชการเมืองปัตตานี ให้ตวันหนิเปนผู้รักษาราชการเมืองหนองจิก ให้ตวันหม่าโส่เปนผู้ รักษาราชการเมืองรามันห์ ให้ตวันยลอเปนผู้รักษาราชการเมืองยะลา ให้หนิดะเปนผู้รักษาราชการเมืองสายบุรี ให้หนิเดะเปนผู้รักษาราชการ เมืองระแงะ ให้พระยาปัตตานี (พ่าย) เปนผู้ว่าราชการเมืองยิริง แต่หลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย) ให้คงเปนผู้ช่วยราชการอยู่ในพระยา ปัตตานี (พ่าย) ผู้ว่าราชการเมืองยิริง พระยาอภัยสงคราม ข้าหลวง พระยาส่งขลา (เถียนจ๋อง) ครั้นแยกเขตรแดนแลจัด ให้ตวันผู้รักษาราชการเมืองเสร็จแล้ว พร้อมกันกลับกรุงเทพฯ ตรา

บังคมทูลรายงานตามที่แยกเมืองบัตตานีออกเปน ๗ เมือง แลจัดให้มี
ผู้รักษาราชการไว้ทุกเมืองแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
ตราตั้งตามรายชื่อ ซึ่งพระยาอภัยสงครามข้าหลวง พระยาสงขลา
(เถียนจ่อง) จัดไว้ ในตอนนี้ชื่อพระยาทั้ง ๗ เมืองที่โปรดเกล้า ฯ
พระราชทานตั้งนั้นสับไม่ได้ความ ได้ทราบความแต่ว่าพระยาสงขลา
(เถียนจ่อง) เปนผู้เชิญตราตั้งออกไปพระราชทานทั้ง ๗ เมือง เปลี่ยน
ให้พระยาบัตตานี (พ่าย) เปนพระยายิริง ตวันสุหลงเปนพระยา
บัตตานี ตวันหนิเปนพระยาหนองจิก ตวันหม่าโส่เปนพระยา
รามันห์ ตวันยอเปนพระยายะลา หนิดะเปนพระยาสายบุรี
หนิเดะเปนพระยาระแงะ เมืองทั้ง ๗ เมืองนี้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ให้อยู่ในความกำกับดูแลของเมืองสงขลาต่อมา พระยาสงขลา
(เถียนจ่อง) ตั้งพระยาเจ้าเมืองแลมอบเมืองทั้ง ๗ เมืองเสร็จแล้วก็กลับ
เมืองสงขลา

พระยายิริง (พ่าย) ตั้งบ้านเรือนหรือที่เรียกว่าเมืองนั้น
ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านย้ามู พระยาบัตตานี (ตวันสุหลง) ตั้งบ้าน
เรือนหรือที่เรียกกันว่าเมืองบัตตานีนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านกะเสะใกล้
ตำบลบ้านมะนา ซึ่งพระยาบัตตานี (ขวัญซ้าย) ตั้งบ้านเรือนหรือ
ที่เรียกว่าเมืองอยู่ก่อน พระยาหนองจิก (ตวันหนิ) ตั้งบ้าน
เรือนหรือที่เรียกกันว่าเมืองหนองจิกนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านหนองจิก
พระยายะลา (ตวันยอ) ตั้งบ้านเรือนหรือที่เรียกกันว่าเมืองยะลานั้น
ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านยะลา พระยารามันห์ (ตวันหม่าโส่) ตั้งบ้านเรือน

หรือที่เรียกกันว่าเมืองรามันห์นั้น ตั้งอยู่ตำบลบ้านรามันห์ พระยาสายบุรี (หนิดะ) ตั้งบ้านเรือนหรือที่เรียกกันว่าเมืองสายบุรีนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านยิงอ ริมแดนต่อพรมแดนเมืองระแงะทางประมาณ ๔๐๐ เส้นเศษ พระยาระแงะ (หนิเดะ) ตั้งบ้านเรือนหรือที่เรียกกันว่าเมืองระแงะนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านระแงะริมพรมแดนต่อแดนเมืองกลันตันต้นทางที่จะไปตกหมกเหมืองทอง ในระหว่างนั้นบ้านเมืองเปนปรกติเรียบร้อยอยู่หลายปี อยู่มาพระยาสงขลา (เถียนจ๋อง) ถึงอนิจกรรมลง โปรดเกล้า ฯ ให้น้องจากพระยาสงขลา (เถียนจ๋อง) ซึ่งร่วมบิดามารดา ชื่อเถียนเส้ง เปนพระยาว่าราชการเมืองสงขลาขึ้นในตอนพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ว่าราชการเมืองสงขลาอยู่นั้น พระยารามันห์ (ตวันหม่าโส่) พระยายะลา (ตวันยลอ) พระยาหนองจิก (ตวันหนิ) ถึงแก่กรรม พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) จัดให้ตวันกะจิน้องร่วมบิดามารดาแต่พระยาปัตตานี (ตวันสุหลง) รักษาราชการเมืองหนองจิก ให้ตวันบางกอกบุตรพระยายะลา (ตวันยลอ) รักษาราชการเมืองยะลา ให้ตวันกุโหนบุตรพระยารามันห์ (ตวันหม่าโส่) รักษาราชการเมืองรามันห์ ครั้นพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้จัดให้มีตัวผู้รักษาราชการเมืองแทนขึ้นเสร็จแล้ว พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ก็เข้ามายังกรุงเทพ ฯ นำข้อความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาตามที่พระยาผู้ว่าราชการเมืองถึงแก่กรรม แลได้จัดให้น้องพระยาปัตตานี (ตวันสุหลง) ชื่อตวันกะจิรักษาราชการเมืองหนองจิก ให้บุตรพระยายะลา (ตวันยลอ) ชื่อตวันบางกอกรักษาราชการเมืองยะลา ให้

บุตรพระยารามัญหี (ตวันหม่าโส่) ซื่อตวันกุโหนรักษาราชการเมืองรามันห์ กโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) จัดไว้ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กราบถวายบังคมลา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตราตั้งให้พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) เชิญออกไปด้วย ครั้นพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ออกไปถึงเมืองสงขลา พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) มีหนังสือเรียกตัวตวันกุโหน ตวันกะจิ ตวันบางกอก เข้ามายังเมืองสงขลา พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กมอบตราตั้ง ซึ่งโปรดเกล้า ฯ พระราชทานออกไป ตั้งให้ตวันกะจิเปนพระยาหนองจิก ตั้งให้ตวันบางกอกเปนพระยายะลา ตั้งให้ตวันกุโหนเปนพระยารามันห์ พระยายะลา (ตวันบางกอก) พระยารามันห์ (ตวันกุโหน) พระยาหนองจิก (ตวันกะจิ) กลับไปบ้านเมือง ในระหว่างนั้นบ้านผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก เมืองยะลา เมืองรามันห์ กยังคงว่าราชการอยู่ที่บ้านเจ้าเมืองคนเก่า หาได้รอเสือนไปอื่นไม่ บ้านเมืองกยังเปนปรกติเรียบร้อยกันอยู่ทั้ง ๗ เมือง

ครั้นอยู่มาในแผ่นดินพระบาทสมเดจพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาปัตตานี (ตวันสุหลง) พี่ พระยาหนองจิก (ตวันกะจิ) น้อง พระยายะลา (ตวันบางกอก) พระยารัแงะ (หนีเดะ) ๔ เมืองนรวมคิดกันเปนกบฏขึ้น แยกกันออกที่บ้านพระยายีริง (พ่าย) บ้าง เดยเข้ามาตีถึงเมืองจะนะเมืองเทพาบ้าง พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) มีใบบอกเข้ามากรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาเพ็ชรบุรีเปนแม่ทัพ

ออกไปสมทบช่วยเมืองสงขลา ครั้นกองทัพพระยาเพชรบุรีออกไปถึง
เมืองสงขลา กรวบรวมสมทบกับกองทัพพระยาสงขลา (เถียนเส้ง)
ยกออกตีแขกตั้งแต่เมืองจะนะเมืองเทพาตลอดจนถึงเมืองระแงะ ไป
จับได้พระยาปัตตานี (ตวันสุหลง) พระยายะลา (ตวันบางกอก)
พระยาหนองจิก (ตวันกะจิ) ที่ตำบลบ้านโต๊ะเดะในเขตรแขวงเมือง
ระแงะริมพรมแดนเมืองกลันตัน ประหารชีวิตเสียในที่ตำบลนั้น แต่
พระยาระแงะ (หนิเดะ) ที่เปนพวกร่วมคิดกันกบฏนั้นหนีรอดตาม
ไม่ได้ตัว ในระหว่างนั้นพระยาเพชรบุรีแม่ทัพ พระยาสงขลา
(เถียนเส้ง) จัดให้หนิบอสูรักษาราชการเมืองระแงะ หนิบอสูคนนี้
เดิมตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านบางปูแขวงเมืองยิริง พระยายิริง
(พ่าย) ให้เปนกรรมการอยู่ที่เมืองยิริง เวลาทรบนั้นก็ได้ไปในกอง
ทัพด้วย มีคำสรรเสริญว่าใจศอกล้าหาญ จัดให้หลวงสวัสดี (ยิ้มซ้าย)
เดิมเปนผู้ช่วยราชการอยู่ที่เมืองยิริงไปรักษาราชการเมืองยะลา จัด
ให้นายเม่นเมืองจะนะเปนผู้รักษาราชการเมืองหนองจิก จัดให้ตวัน
ยุโส๋เปนผู้รักษาราชการเมืองปัตตานี แต่ตวันยุโส๋คนนี้เปน ๒ ชื่ออยู่
เรียกกันว่าโต๊ะก็เรียก

พระยาเพชรบุรีแม่ทัพ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ครั้นตีแขก
กบฏแตก แลเมืองว่างไม่มีผู้ว่าราชการเมืองนั้น ก็จัดให้หมื่น
อยู่รักษาราชการแทนไว้เสร็จแล้ว พร้อมกันกลับกรุงเทพ ฯ ตวัน
ยุโส๋หรือโต๊ะก็ได้เปนผู้รักษาราชการเมืองปัตตานี ก็เดือนไปตั้งบ้าน
เรือนอยู่ฝ่ายตวันตกแต่บ้านกะเสะ ห่างจากบ้านพระยาปัตตานี (ตวัน

ตุ่ห่ลง) ซึ่งเปนถนนไปประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ หลวงสวัสดิภักดิ์ (ยิ้มซ้าย) ผู้ช่วยราชการเมืองยิริง ซึ่งได้เปนผู้รักษาราชการเมืองยะลานั้น ก็ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านวังตระแขวงเมืองยะลาอยู่ฝ่ายตวันตกเฉียงเหนือแต่บ้านพระยายะลา (ตวันบางกอก) ซึ่งเปนกบฏห่างออกไปทางประมาณ ๕๐๐ เส้นเศษ หนิบอสูซึ่งได้เปนผู้รักษาราชการเมืองระแงะ ก็ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านตะหยงหมะแขวงเมืองระแงะ ฝ่ายตวันออกแต่บ้านพระยาระแงะ (หนิเดะ) ซึ่งเปนกบฏ ไกลออกไปทางประมาณวัน ๑ ในตอนนี้ชนบธรรมเนียมเมืองยิริง เมืองยะลา เมืองหนองจิก กรมการแลอำเภอใช้อย่างเมืองสงขลาทั้งสิ้น เมืองบัตตานี เมืองสายบุรี เมืองระแงะ เมืองรามันห์นั้น พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ก็แต่งให้กรมการออกไประวังตรวจอยู่เสมอมิได้ขาด บ้านเมืองก็เปนการเรียบร้อยทั้ง ๗ เมือง อยู่มาพระยายิริง (พ่าย) ป่วยเปนโรคชราถึงแก่กรรมลง พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) จัดให้หลวงสวัสดิภักดิ์ (ยิ้มซ้าย) ซึ่งเปนผู้รักษาราชการเมืองยะลาไปรักษาราชการเมืองยิริง ในระหว่างหลวงสวัสดิภักดิ์ (ยิ้มซ้าย) รักษาราชการอยู่ที่เมืองยะลานั้น ได้ โก่นสร้างเหมืองดีบุกไว้ ในเมืองยะลา ๒ เหมือง ชื่อเหมืองดีดะ เหมืองล่าบู เหมืองหม่าเระ เหมืองบายอ เหมืองใหม่ เหมืองแหมะบุหลัน ครั้นหลวงสวัสดิภักดิ์ (ยิ้มซ้าย) ต้องเลื่อนเปลี่ยนไปอยู่รักษาราชการเสียที่เมืองยิริง หลวงสวัสดิภักดิ์ (ยิ้มซ้าย) ก็ทำรายชื่อเหมืองมอบอนุญาตให้พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ก็ได้รับผลประโยชน์ได้เปนดีบุกบ้าง ได้เปน

เงินค่าเช่าบ้างทุก ๆ ปีมิได้ขาด มาจนพระยาสงขลา (เถียนเส้ง)
ถึงแก่อนิจกรรม ต่อมาเหมืองรายน้ำเคยรวมเปนมรดกของเมือง
สงขลาไป ถ้าท่านคนใดได้เปนผู้ว่าราชการเมืองสงขลาขึ้นแล้ว ก
ได้รับประโยชน์ต่อ ๆ กันมาตลอดจนถึงพระยาวิเชียรคิรี (ชม) ใน
ระหว่างหลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย) รักษาราชการเมืองยิริงนั้น พระยา
กลันตันชื่อเดิมสับไม่ได้ความถึงแก่กรรมลง พระยาจางวางสุดต่าน
เดวอ ๑ ตวันปากแดง ๑ ตวันกูปะสา ๑ ตวันบาโงย ๑ ซึ่ง
เปนวงศ์ญาติอยู่ในพระยากลันตันที่ถึงแก่กรรม เกิดวิวาทรบพุ่งแย่ง
ชิงกันจะเปนเจ้าเมือง โปรดเกล้า ฯ ให้พระเสน่หามนตรี ผู้ช่วย
ราชการเมืองนครศรีธรรมราช พระสุนทรนุรักษ์ (บุญสัง) ผู้ช่วย
ราชการเมืองสงขลา ออกไประงับการวิวาทที่เมืองกลันตัน ครั้น
พระเสน่หามนตรี พระสุนทรนุรักษ์ (บุญสัง) ไปถึงเมืองกลันตัน
ตวันบาโงยก็หนีไปทางเมืองตะลาปาหัง พระเสน่หามนตรีผู้ช่วย
ราชการเมืองนครศรีธรรมราช ก็พาตัวพระยาจางวาง (สุดต่าน
เดวอ) มาไว้เสียที่เมืองนครศรีธรรมราช พระสุนทรนุรักษ์ (บุญสัง)
ก็พาตัวตนกูปะสามาไว้เสียที่เมืองสงขลา ครั้งนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้
ตวันปากแดงเปนพระยากลันตัน เมืองกลันตันก็เปนการเรียบร้อย
อยู่มาหลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย) ซึ่งเปนผู้รักษาราชการเมืองยิริง
ถึงแก่กรรมลง นายเม่นซึ่งเปนผู้รักษาราชการเมืองหนองจิกไม่ได้
ราชการ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ถอดนายเม่นออกจากราชการเสีย
ในระหว่างนั้นเมืองยิริงผู้รักษาราชการเมืองถึงแก่กรรม เมืองหนองจิก

ผู้ว่าราชการยังไม่มีตัว เมืองบัตตานี เมืองยะลา ผู้รักษา
ราชการก็ยังไม่ได้รับพระราชทานตราตั้ง พระยาสงขลา (เถียนเส้ง)
ก็พาหนียุโส่หรือที่เรียกว่าโต๊ะกี ซึ่งได้จัดไว้ ให้เปนผู้รักษาว่า
ราชการเมืองบัตตานี ๑ นายเมืองบุตรพระยายิริง (พ่าย) ซึ่ง
ได้จัดให้เปนผู้รักษาราชการเมืองยะลาอยู่ ๑ นายเกลี่ยงบุตรหลวง
สวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย) ผู้รักษาราชการเมืองยิริงที่ถึงแก่กรรม ๑
ตนกูปะสาซึ่งพระสุนทรนุรักษ์ (บุญส่ง) พามาแต่เมืองกลันตัน ๑
เข้ามากรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตราตั้งให้
หนียุโส่หรือโต๊ะกีเปนพระยายิริง ให้นายเมืองเปนพระยายะลา ให้
นายเกลี่ยงเปนพระยาหนองจิก ให้ตนกูปะสาเปนพระยาบัตตานี
ครั้นผู้ว่าราชการเมืองบัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะลา เมืองยิริง
ได้รับพระราชทานตราตั้งเสร็จแล้ว พระยาสงขลา (เถียนเส้ง)
พร้อมด้วยผู้ว่าราชการเมืองบัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยิริง เมือง
ยะลา กราบถวายบังคมลากลับเมืองสงขลา

พระยาบัตตานี (ตนกูปะสา) ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้าน
จะบังติมอ ที่พระยาบัตตานีว่าราชการอยู่เดี๋ยวนี้ พระยาหนองจิก
(เกลี่ยง) ได้ตั้งบ้านอยู่ที่ตำบลบ้านตุยง อยู่ฝ่ายทิศตวันออกเฉียง
บ้านผู้ว่าราชการเมืองหนองจิกเดี๋ยวนี้ พระยายิริง (หนียุโส่หรือโต๊ะ
กี) ได้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านย่ามู ริมลำน้ำเมืองยิริงฟาก
ทิศใต้ พระยายะลา (เมือง) ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านท่าสาบ
ริมลำน้ำที่ลงจากเมืองรามันห์ฟากตวันตก บุตรหลานพระยายะลา

(เมือง) ยังได้อยู่ต่อมาจนเดียวนี้ ในระหว่างนั้นเมืองแขกทั้ง ๗
เมืองก็เปนการเรียบร้อย อยู่มาพระยายะลา (เมือง) ไม่ได้ราชการ
พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ถอดออกเสียจากราชการ แล้วพระยา
สงขลา (เถียนเส้ง) จัดให้ตวันบาตูปุเต้เปนผู้รักษาราชการเมืองยะลา
ตวันบาตูปุเต้ผู้รักษาราชการเมืองยะลา ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบล
บ้านยะลา บ้านที่พระยายะลาว่าราชการอยู่เดียวนี้ อยู่มาพระยา
สายบุรี (หนิดะ) ถึงแก่กรรมลง โปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
ตราให้หนิดะไมบุตรเปนพระยาสายบุรี พระยาสายบุรี (หนิ
ดะไม) ก็ว่าราชการอยู่ที่บ้านเรือนของบิดาที่ตำบลบ้านยังอ่อนมา
ครั้นพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ถึงแก่อนิจกรรม ในพระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญสัง)
ผู้ช่วยราชการเปนพระยาสงขลา ในระหว่างพระยาสงขลา (บุญสัง)
ว่าราชการเมืองอยู่นั้น พระยายิริง (หนิยุโส่หรือโต๊ะกี) ถึงแก่กรรม
ลง โปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรตั้งให้พระยาจางวาง (สุด
ต่านเดวอ) ซึ่งพระเสน่หามนตรีพามาจากเมืองกลันตันให้อยู่ที่เมือง
นครศรีธรรมราชนั้น เปนพระยายิริง อยู่มาพระยายิริง (สุดต่าน
เดวอ) ถึงแก่กรรม โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้นายแต่งซึ่งเปนบุตรพระยา
ยิริง (หนิยุโส่หรือโต๊ะกี) เปนพระยายิริง พระยายิริง (แต่ง)
คนนี้หมายความว่า เมื่อครั้งเมืองปัตตานีเกิดกบฏนั้น พระยา
ยิริง (แต่ง) อายุประมาณได้ ๕ ขวบหรือ ๖ ขวบ ครั้นบ้านเมืองสงบ
เรียบร้อยแล้ว กองทัพที่ออกไปนั้นกลับกรุงเทพ ฯ พระยายิริง (แต่ง)

ติดเข้ามากรุงเทพ ฯ ด้วย ครั้นพระยายิ่ง (แต่ง) มีอายุมากขึ้น
ก็เลยเป็นไทยไป ได้บวชเป็นสามเณรอยู่จนอายุถึง ๒๑—๒๒ ปี
แล้วเลยบวชเป็นพระภิกษุต่อไปหลายพรรษาจนได้เป็นที่พระใบฎีกา ครั้น
สึกจากพระก็ได้เข้ารับราชการอยู่ในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ใน
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อมา ยังหาได้กลับออกไป
บ้านเมืองไม่ ต่อมาเมื่อได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นที่พระยายิ่ง
ผู้ว่าราชการเมืองยิ่งแล้ว จึงได้กราบถวายบังคมลาออกไปบ้าน
เมือง ครั้นพระยายิ่ง (แต่ง) ออกไปถึงเมืองยิ่งแล้ว ก็ปลูก
เรือนลงในที่บ้านพระยายิ่ง (หนียุโส่หรือโต๊ะกี) ผู้เป็นบิดา ว่า
ราชการเมืองอยู่ที่นั้น เมืองยิ่งในตอนพระยายิ่ง (แต่ง) ว่าราชการ
อยู่ ขนบธรรมเนียมจัดอย่างเมืองสงขลา คดีถ้อยความที่ปรับไหม
หรือตัดสินก็ใช้ตามพระราชกำหนดกฎหมายสยามทั้งสิ้น เมืองยิ่ง
เวลานั้นเป็นที่เรียบร้อยและการเจริญขึ้นมาก อยู่มาพระยาปัตตานี
(ตนกูปะสา) ถึงแก่กรรมลง โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ตนกูปุเต้บุตร
เป็นพระยาวิชิตภักดี ศรีสุรวงศา รัตนาณาเขตรประเทศราช ผู้ว่า
ราชการเมืองปัตตานี พระยาปัตตานี (ตนกูปุเต้) ว่าราชการ
อยู่ที่บ้านเดิมของบิดาต่อมา เมืองปัตตานีเวลาพระยาปัตตานี (ตนกู
ปุเต้) ว่าราชการอยู่นั้น ขนบธรรมเนียมโรงศาลแขวงและอำเภอจัด
เหมือนอย่างเมืองยิ่ง อยู่มาพระยารามันห์ (ตนกุโหน) ถึงแก่
กรรม โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ตวันดิมุนบุตรเป็นพระยารัตนภักดี ศรี
ราชบดินทร์ สุรินทรวิวงศา ผู้ว่าราชการเมืองรามันห์ พระยา

รามัญห์ (ตวันติมุน) ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านรามัญห์ ที่พระ
ณรงค์วังศาอยู่ต่อมาจนเดียวนี้ เมืองรามัญห์ตอนที่พระยารามัญห์
(ติมุน) ว่าราชการอยู่นั้น ขนบธรรมเนียมบ้านเมืองจัดอย่างเมือง
ปัตตานีเมืองยรังทั้งสิ้น ครั้นเจ้าพระยาสงขลา (บุญสัง) ถึงแก่
อสัญกรรมลง โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระสุนทรนุรักษ์ (เม่น) บุตร
พระยาสงขลา (เถียนจ๋อง) เปนพระยาวิเชียรคีรี ฯ ผู้ว่าราชการ
เมืองสงขลา อยู่มาพระยาหนองจิก (เกลี่ยง) ถึงแก่กรรมลง พระยา
ยะลา (ตวันบาตูปุเต้) ก็ถึงแก่กรรม

ในระหว่างนั้น ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปัตยุบันนี้
(รัชกาลที่ ๕) เสด็จพระราชดำเนินไปเมืองกะลักตา เวลาเสด็จ
กลับนั้นมาประทับที่เมืองไทรบุรี แล้วเสด็จพระราชดำเนินทางสถล
มารคแต่เมืองไทรบุรี เสด็จมาลงเรือพระที่นั่งที่เมืองสงขลา ครั้น
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกจากเมือง
สงขลาแล้ว พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ก็พานายเวียงบุตรหลวง
อนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) ตวันกะจิบุตรพระยายะลา (ตวันบาตูปุเต้)
เข้ามากรุงเทพ ฯ

โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เปนเจ้าพระยา
วิเชียรคีรี ฯ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ตั้งให้นายเวียงเปนพระยา
เพ็ชราภิบาลนฤเบศร์ วาปีเขตรมุจลินท์ นฤบดินทรสวามิภักดิ์ ผู้ว่า
ราชการเมืองหนองจิก ตั้งให้ตวันกะจิเปนพระยาณรงค์ฤทธิ์ ศรี
ประเทศ วิเศษวังศา ผู้ว่าราชการเมืองยะลา เจ้าพระยาวิเชียร

คิรี (เม่น) พระยาหนองจิก (เวียง) พระยายะลา (ตวันกะจิ)
ก็กราบถวายบังคมลาลับเมืองสงขลา พระยายะลา (ตวันกะจิ)
ก็ว่าราชการอยู่ที่บ้านเรือนบิดาต่อมา หาได้เลื่อนบ้านไปอยู่ที่อื่นไม่
แต่พระยาหนองจิก (เวียง) นั้น หาได้ว่าราชการที่บ้านพระยา
หนองจิก (เกลี่ยง) ไม่ เลื่อนไปตั้งบ้านลงใหม่ห่างบ้านพระยา
หนองจิก (เกลี่ยง) ไปฝ่ายตวันตกประมาณทาง ๕๐ เส้นเศษ อยู่มา
พระยาสายบุรี (หนิละไม) พระยารามันห์ (ตวันติมุน) ถึงแก่กรรม
ลง โปรดเกล้า ฯ ให้หนิแปะบุตรพระยาสายบุรี (หนิละไม) เปน
พระยาสุริยสุนทร บวรภักดี ศรีมหารายา มัตตาอับดุล วิบุลยชอบ
เขตร ประเทศมลายู ผู้ว่าราชการเมืองสายบุรี ให้หนิบน้องจาก
พระยาสายบุรี (หนิแปะ) เปนพระรัตนมนตรีผู้ช่วยราชการ ให้หนิ
อีตำน้องจากพระรัตนมนตรี (หนิบี) เปนพระวิเศษวังศา ผู้ช่วย
ราชการเมืองสายบุรี ตั้งให้พระณรงค์วังศา (ตวันยาฮง) ผู้ช่วย
ราชการซึ่งเปนน้องต่างมารดาแต่พระยารามันห์ (ติมุน) เปนพระยา
รัตนภักดี ศรีราชบดินทร์ สุรินทรวิวังศา ผู้ว่าราชการเมืองรามันห์
ให้หลวงรายาภักดี (ตวันบาไลยาวอ) บุตรพระยารามันห์ (ติมุน)
เปนพระณรงค์วังศาผู้ช่วยราชการ ให้ตวันละเบะบุตรพระยารามันห์
(ตวันยาฮง) เปนหลวงรายาภักดีผู้ช่วยราชการเมืองรามันห์ พระยา
สายบุรี (หนิแปะ) เปนผู้ว่าราชการเมืองขึ้น หาได้ว่าราชการอยู่ที่
บ้านเดิมบิดาไม่ เลื่อนมาตั้งบ้านเรือนหรือที่เรียกว่าเมืองสายบุรีนั้น
มาอยู่ที่ตำบลบ้านสะดินงบายุ ริมลำน้ำซึ่งลงมาจากอ่าวสุทรายเหมือง

ทองแขวงเมืองระแงะฟากตวันออก ว่าราชการมาจนถึงทุกวันนี้
พระยารามันห์ (ตวันยาฮง) เปนผู้ว่าราชการเมืองชน หาได้ว่า
ราชการอยู่ที่บ้านพระยารามันห์ (ตวันติมุน) พี่ชายไม่ เดือนไปปลูก
เรือนอยู่ใต้บ้านพระยารามันห์ (ตวันติมุน) ห่างออกไปทางประมาณ
๒ เส้นเศษ อยู่มาพระยาหนองจิก (เวียง) พระยาบัตตานี (ตนกู
ปุเต้) พระยายิริง (แต่ง) ก็ถึงแก่กรรมลง โปรดเกล้า ฯ
ให้ตนกูประสาบุตรพระยาบัตตานี (ตนกูปุเต้) ซึ่งมารดาอยู่เมือง
กลันตัน เปนพระยาวิชิตภักดี ศรีสุรวังศา รัตนาณาเขตรประเทศราช
ผู้ว่าราชการเมืองบัตตานี ให้พระพิพิธภักดี ผู้ช่วยราชการ เปน
พระยาพิทักษ์ธรรมสุนทร นริศรสุรบดินทร์ นรินทรภักดี ผู้ทนุบำรุง
ราชการ ให้ตวันกูบอสูเปนพระศรีบุรีรัฐพินิต ผู้ช่วยราชการ ให้
ตวันกูเดบุตรพระยาพิทักษ์ ฯ เปนพระพิพิธภักดี ผู้ช่วยราชการเมือง
บัตตานี ตั้งให้หนิเหมาะซึ่งเปนน้องต่างมารดาแต่พระยายิริง (แต่ง)
เปนพระยาพิพิธเสนามาตยาธิบดี ศรีสุรสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองยิริง
ตั้งให้หนิโหวะบุตรพระยายิริง (หนิเหมาะ) เปนพระโยธานุประดิษฐ
ผู้ช่วยราชการเมืองยิริง ตั้งให้นายมิ่งบุตรพระยาเทพา (ช้าง) เปน
พระยาเพ็ชราภิบาลนฤเบศร์ วาปีเขตรมุจลินท์ นฤบดินทรสวามิภักดี
ผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก พระยาบัตตานี (ตนกูประสา) ก็ว่า
ราชการอยู่ที่บ้านเรือนพระยาบัตตานี (ตนกูปุเต้) ผู้บิดา พระยา
หนองจิก (มิ่ง) ก็ว่าราชการอยู่ที่บ้านเรือนพระยาหนองจิก (เวียง)
แต่พระยายิริง (หนิเหมาะ) หาได้ว่าราชการอยู่ที่บ้านเรือนพระยา

ยิริง (แต่ง) พี่ชายไม่ ปลูกบ้านเรือนใหม่ขึ้นว่าราชการ ห่างแต่
บ้านพระยายิริง (แต่ง) ลงไปทิศใต้ทางประมาณ ๖ เส้นเศษ อยู่มา
พระยาระแงะ (ตวันบอสู) ถึงแก่กรรมลง โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระ
คีรีรัตนพิศาล (ตวันโหนะ) บุตรพระยาระแงะ (ตวันบอสู) เปน
พระยาภูผาภักดี ศรีสุวรรณประเทศ วิเศษวังศา ผู้ว่าราชการเมือง
ระแงะ ตั้งให้ตวันแตะน้องจากพระยาระแงะ (ตวันโหนะ) เปนพระ
คีรีรัตนพิศาล ผู้ช่วยราชการเมืองระแงะ พระยาระแงะ (ตวันโหนะ)
ก็ว่าราชการอยู่ที่บ้านเรือนพระยาระแงะ (ตวันบอสู) ผู้บิดา ครั้น
เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ถึงอสัญกรรมลง โปรดเกล้า ฯ
ให้พระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม) เปนผู้รักษาว่าราชการเมืองสงขลา
อยู่ พระยาปัตตานี (ตนกูปะสา) พระยาหนองจิก (มิ่ง) ก็ถึง
แก่กรรมทั้ง ๒ เมือง ในระหว่างนั้นเมืองปัตตานี พระศรีบุรีรัฐ
พินิต (ตวันกูบอสู) ซึ่งเปนน้องต่างมารดาแต่พระยาปัตตานี (ตนกู
ปุเต้) เปนผู้รักษาราชการเมืองปัตตานีอยู่ แต่เมืองหนองจิกนั้น
พระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม) แต่งให้หลวงจ่ามหาดไทยกรมการเมือง
สงขลาออกไปเปนผู้รักษาราชการ แล้วพระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม)
ก็เข้ามากรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม)
เปนพระยาวิเชียรคีรี ฯ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ครั้นพระยา
วิเชียรคีรี (ชุ่ม) กลับออกไปถึงเมืองสงขลาแล้ว แต่งให้นายทัด
มหาดเล็กซึ่งเปนน้องต่างมารดาแต่พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) ไปเปน
ผู้รักษาราชการเมืองหนองจิก พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) พักอยู่

ที่เมืองสงขลาประมาณ ๑๕—๑๖ วัน ก็เลยออกไปเมืองรามันห์
พักอยู่ที่เมืองรามันห์ประมาณเดือนเศษ พระยาวิเชียรคิรี (ชุ่ม) ให้
ป่วยหนักลงก็กลับจากเมืองรามันห์ มาถึงเมืองสงขลาอยู่ได้ ๔ วัน
อาการป่วยทรุดหนักลง พระยาวิเชียรคิรี (ชุ่ม) ก็ถึงแก่อนิจกรรม
ครั้นพระยาวิเชียรคิรี (ชุ่ม) ถึงแก่อนิจกรรมลงได้ ๔ วัน พอประจวบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปัตยุบันนี้ (รัชกาลที่ ๕) เสด็จ
พระราชดำเนินออกไปเมืองสงขลา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้ง
ให้หลวงวิเศษภักดี (ชม) ผู้ช่วยราชการ เป็นพระยาสุนทรานุรักษ์
ว่าราชการเมืองสงขลา ให้นายพ่วงบุตรพระยาวิเชียรคิรี (ชุ่ม)
เป็นหลวงอุดมภักดีผู้ช่วยราชการ ให้นายผันมหาดเล็กซึ่งเป็นบุตร
พระอนุรักษ์ภูเบศร์ (ถัด) เป็นหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์ผู้ช่วยราชการ
ครั้นทรงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัญญาบัตร ตั้งผู้ว่าราชการเมือง
ผู้ช่วยเมืองสงขลาเสร็จแล้ว ก็เลยเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมือง
ริมทเล ตั้งแต่เมืองเทพา เมืองหนองจิก เมืองปัตตานี
เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู แล้วก็เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพ ฯ
ในปีชวดสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๕๐ นั้น เป็นปีถึงกำหนดของ
เมืองแขก ๗ เมืองทำต้นไม้ทอง ต้นไม้เงินเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูล
เกล้า ฯ ถวาย แต่เป็นธรรมเนียมมาพร้อมกันลงเรือที่เมืองสงขลา
ทั้ง ๗ เมือง เมืองสงขลาต้องแต่งผู้ช่วยกรมการตามคุมพาเข้ามายัง
กรุงเทพ ฯ ในปีชวดสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๕๑ เมืองปัตตานี
พระศรีบุรีรัฐนิติ (ตวันกูบอสู) ผู้ช่วยราชการ ผู้รักษาราชการ ๗

พระพิพิธภักดี (ตวันกูเด) ผู้ช่วยราชการ ๑ ตวันกู
ม่าหมะบุตรพระยาปัตตานี (ตนกูปุเต้) ๑ ตวันกูเงาะบุตร
พระศรีบุรีรัฐพินิต ๑ เมืองหนองจิกนายทัดมหาดเล็กน้องชายพระยา
วิเชียรคีรี (ชุ่ม) ๑ ซึ่งเปนผู้รักษาราชการ เปนผู้นำต้นไม้
ทองต้นไม้เงินเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่เมือง
สายบุรี เมืองยิริง เมืองรามันห์ เมืองยะลานั้น ผู้ว่าราชการ
เมืองแต่งให้ผู้ช่วยศรีตวันกรมการคุมพาเข้ามา พระยาสุนทรานุรักษ์
(ชม) ผู้รักษาว่าราชการเมืองสงขลา แต่งให้หลวงอนันตสมบัติ
(เอม) ผู้ช่วยราชการ หลวงศรีโยธากรมการ เปนผู้นำต้นไม้
ทองต้นไม้เงินเครื่องราชบรรณาการแขกทั้ง ๗ เมืองเข้ามากรุงเทพ ฯ
ในครั้งนั้น โปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัญญาบัตรเลื่อนให้
หลวงอนันตสมบัติ (เอม) เปนที่พระอนันตสมบัติ ผู้ช่วยราชการเมือง
สงขลา ให้พระศรีบุรีรัฐพินิต (ตวันกูบอสู) เปนพระยาวิชิตภักดี
ศรีสุรวังศา รัตนาณาเขตรประเทศราช ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี
เลื่อนให้พระพิพิธภักดี (ตวันกูเด) เปนพระยาพิทักษ์ธรรมสุนทร นริศรสุรา
บดินทร์ นรินทรภักดี ผู้ทนบำรุงราชการเมืองปัตตานี ตั้งให้
ตวนกูม่าหมะบุตรพระยาปัตตานี (ตวันกูปเต้) เปนพระศรีบุรีรัฐพินิต
รายามุดาเมืองปัตตานี ตั้งให้ตวันกูเงาะบุตรพระยาปัตตานี (ตวันกูบอสู)
เปนพระพิพิธภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองปัตตานี ตั้งให้นายทัดมหาดเล็ก
เปนพระยาเพ็ชราภิบาลนฤเบศร์ วาปีเขตรมุจลินท์ นฤบดินทรสวามิภักดิ์
ผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก พระยาปัตตานี (ตวันกูบอสู) หาได้ว่า

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ราชการอยู่ที่บ้านพระยาปัตตานี (ตวันกูปูเต้) ที่พระยาปัตตานี (ตวันกูปะสา) ว่าราชการอยู่ไม่ ว่าราชการอยู่ที่บ้านเดิมของตัวซึ่งปลูกสร้างไว้เมื่อเป็นที่พระศรีบุรีรัฐีพินิตผู้ช่วยราชการ อยู่ฝ่ายทิศตวันออกแต่บ้านที่พระยาปัตตานี (ตวันกูปะสา) ว่าราชการ พระยาหนองจิก (ทัด) ก็หาได้ว่าราชการอยู่ที่บ้านพระยาหนองจิก (มิ่ง) ไม่ เลื่อนไปปลูกสร้างขึ้นใหม่ฝ่ายทิศตวันออกแต่บ้านพระยาหนองจิก (มิ่ง) ห่างกันประมาณ ๗ เส้นเศษ ในปีฉลูเอกศก ศักราช ๑๒๕๑ พระยาระแงะ (ตวันโหนะ) ถึงแก่กรรมลง ในระหว่างนั้น พระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) ผู้ช่วยราชการ ผู้รักษาว่าราชการเมืองสงขลา จัดให้ตวันเหงาะบุตรตวันสุหลงซึ่งเป็นพี่ต่างมารดาแต่พระยาระแงะ (ตวันโหนะ) เป็นผู้รักษาราชการเมืองระแงะอยู่ ครั้นปีเถาะตรีศก ศักราช ๑๒๕๓ ถึงกำหนดแซก ๗ เมือง น้ำต้นไม้ ทองต้นไม้ เงินเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ตวันเหงาะผู้รักษาราชการเมืองระแงะ นำต้นไม้ทองต้นไม้เงินเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ตั้งให้ตวันเหงาะเป็นพระยาภูผาภักดี ศรีสุวรรณประเทศ วิเศษวังศา ผู้ว่าราชการเมืองระแงะ พระยาระแงะ (ตวันเหงาะ) ว่าราชการเมืองอยู่ที่บ้านพระยาระแงะต่อมาจนเดี๋ยวนี้ ในที่บ้านตะหยงหมะซึ่งเป็นที่เดิมของพระยาระแงะ (ตวันบอสู) สร้างไว้

พงศาวดารเมืองสงขลา

พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เมื่อยังเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ เรียบเรียง

ข้าพเจ้า พระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ได้คิดเรียบเรียงเรื่องราวตระกูลเมืองสงขลาขึ้นไว้ เพื่อจะได้ทราบทั่วกัน เดิมครั้ง ๑ เมืองสงขลาเป็นเมืองแขก ตั้งอยู่ริมเขาแดง เจ้าเมืองชื่อสุดต่านสุเลมัน ๆ ได้สร้างป้อมขุดคูเมืองและจัดแจงสร้างบ้านเมืองเสร็จแล้ว ยอมขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาโบราณ ครั้นสุดต่านสุเลมันถึงแก่อนิจกรรมแล้ว บุตรและหลานคนหนึ่งคนใดก็ไม่ได้เป็นผู้ครองเมืองสืบตระกูลต่อไป เมื่อสุดต่านสุเลมันสร้างบ้านเมืองขึ้นนั้นไม่ปรากฏว่าศักราชเท่าใด ตั้งแต่สุดต่านสุเลมันถึงอนิจกรรมแล้ว เมืองก็รกร้างว่างเปล่าอยู่ช้านาน แต่ป้อมที่ฝังศพสุดต่านนั้นราษฎรเรียกกันว่ามรหุ่มต่อมาจนทุกวันนี้ เมื่อปีมะเมียโทศก ศักราช ๑๑๑๒ จีนคน ๑ แซ่เฮ่า ชื่อเหี่ยง ชาวเมืองเจี่ยงจิ๋วหู ตำบลบ้านเส้าหันเหนือเมืองแอมุย มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเก่าของสุดต่านริมเขาแดง ราษฎรชาวบ้านชวนกันเรียกจีนเหี่ยงว่าตั๋วแปะ ๆ ทำสวนปลูกผักกาดขายอยู่ปี ๑ ครั้นถึงปีมะแมตรีศก ตั๋วแปะรอเรือขึ้นไปอยู่ตำบลบ้านท่งอาหวังแขวงเมืองจะนะ สร้างสวนปลูกพลูขายอยู่ ๓ ปี ครั้นถึงปีวอกเบญจศก ตั๋วแปะกลับลงมาตั้งเรือน

อยู่ตำบลบ้านบ่อยางที่บ้านหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์ในเมืองสงขลา ช่วยทาส ๔ ครัวให้ตักโพงพาง ครั้นณปีชาดสัมฤทธิศก ตัวแปะอี้เรือนไปตั้งค้าขายอยู่ฟากแหลมสน มีบุตร ๕ คน บุตรที่ ๑ ชื่อบุญหุ้ย บุตรที่ ๒ ชื่อบุญเฮียว บุตรที่ ๓ ชื่อบุญชัน บุตรที่ ๔ ชื่อเถียนเส้ง บุตรที่ ๕ ชื่อยกเส้ง

เมื่อณปีชวดสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๓๐ หลวงนายสิทธิ์เป็นที่พระปลัดเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานคร ถึงแก่อสัญกรรม พระปลัดตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า ให้นายวิเถียนกรมการชาวเมืองนครศรีธรรมราชมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ตั้งบ้านเรือนอยู่ฟากแหลมสน ราษฎรเรียกกันว่าหลวงสงขลาวิเถียน

เมื่อศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก เจ้าตากยกกองทัพหลวงมาตีเมืองนครศรีธรรมราชแตกแล้ว ยกกองทัพเลยมาตั้งอยู่ณเมืองสงขลา หลวงสงขลาวิเถียนหนีเจ้าตากไปกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าตากตั้งให้นายโยมคนชาวเมืองสงขลาเป็นพระสงขลา ให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ครั้งนั้นตัวแปะทำบาญชีทรัพย์สิ่งของบุตรภรรยาข้าทาสกับยาแดง ๕๐ หีบของตัวแปะ ถวายกับเจ้าตากทั้งสิ้น ตัวแปะขอรับทำอากรรังนกเกาะ ๔ เกาะ ๕ ถวายเงินปีละ ๕๐ ชั่ง เจ้าตากก็คืนทรัพย์สิ่งของทั้งนั้นให้แก่ตัวแปะ ทรงรับไว้แต่ยาแดง ๕๐ หีบ แล้วตั้งตัวแปะเป็นที่หลวงอินทคีรีสมบัติ นายอากรทำอากรรังนกเกาะ ๔ เกาะ ๕ แล้วเจ้าตากขอเอาบุตรที่ ๓ ของหลวง

อินทคิรีสมบัติ ชื่อบุญชัน พาไปเปนมหาดเล็กคน ๑ อยู่ณกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่นั้นมาราษฎรจึงเรียกตัวแปะซึ่งเปนที่หลวงอินทคิรีสมบัติว่า จอมแหลมสันบ้าง ชรัวแปะบ้าง หลวงอินทคิรีก็ได้ทำอากรรังนกส่งเข้าไปกรุงเทพ ฯ ทุกปีต่อมามิได้ขาด

ครั้นปีมะเส็งเบญจศก ศักราช ๑๑๓๕ เจ้าตากรับสั่งให้ข้าหลวงเปนแม่กองออกมาสักเลขเมืองสงขลา ข้าหลวงแม่กองสักเลขออกมาอยู่ ๒ ปี ครั้นเสร็จราชการแล้วกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ

ครั้นปีมะแมสัปตศก ศักราช ๑๑๓๗ หลวงอินทคิรีสมบัติ (เหยี่ยง) คุมเงินอากรรังนก กับสิ่งของต่าง ๆ เข้าไปถวายเจ้าตากณกรุงเทพ ฯ เจ้าตากรับสั่งกับข้าราชการว่า หลวงอินทคิรีสมบัติ (เหยี่ยง) คนนี้เปนข้าหลวงเดิมสามิภักดิ์มาช้านาน ควรที่จะชุบเลี้ยงให้เปนเจ้าบ้านเจ้าเมืองผู้ใหญ่ได้ มีรับสั่งว่าพระสงขลาโยมเปนคนไม่ได้ราชการ ไม่ควรจะให้เปนผู้ว่าราชการเมืองสืบต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้หลวงอินทคิรีสมบัติ (เหยี่ยง) เปนหลวงสุวรรณคิรีสมบัติ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช แล้วมีตราโปรดเกล้า ฯ หาตัวพระสงขลาโยมเข้าไปณกรุงเทพ ฯ ถอดออกเสียจากราชการ หลวงสุวรรณคิรีสมบัติ (เหยี่ยง) กลับออกมาถึงเมืองสงขลา ตั้งให้นายฉิมบุตรพระสงขลาโยมเปนขุนรองราชมนตรี คุมไพร่ส่วยดีบุกจะนะ ๙ หมวดทำราชการอยู่ในหลวงสุวรรณคิรีสมบัติ (เหยี่ยง)

เมื่อศักราช ๑๑๓๙ ปีระกานพศก เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมีหนังสือให้กรมการออกมาเก็บเอาผู้หญิงช่างทอหูก แลบุตรสาว

กรมการบุตรสาวราษฎรชาวเมืองสงขลา พาไปเมืองนครศรีธรรมราช หลาย ๑๐ คน ครั้งนั้นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราชแต่งกรมการให้ไปเก็บเอาผู้หญิงช่างทอหูก แลบุตรสาวกรมการ บุตรสาวราษฎรชาวเมืองสงขลา พาไปเมืองนครศรีธรรมราชเสียหลาย ๑๐ คน ราษฎรได้ความเดือดร้อนยิ่งนัก ขอพระบารมีปกเกล้า ฯ เป็นที่พึ่ง รับสั่งว่าเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลาวิวาทกันไม่รู้แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้มีตราออกมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ยกเมืองสงขลาขึ้นกับกรุงเทพ ฯ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง) กราบถวายบังคมลาออกมาเมืองสงขลา

ครั้นณปีชาลจัตวาศก ศักราช ๑๑๔๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ปราบดาภิเษกเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในปีนั้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชถึงแก่อสัญกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้บุตรเธอเจ้าพระยานคร เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กราบบังคมทูลพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราชคนนี้กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติผู้ว่าราชการเมืองสงขลา เป็นคนรักใคร่สนิทกัน ขอรับพระราชทานให้เมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราออกมาถึงหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง) ให้ยกเมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

เหมือนอย่างแต่ก่อนสืบต่อไป เมืองสงขลาจึ่งได้กลับไปขึ้นอยู่กับเมือง
นครศรีธรรมราชอีก

ครั้นถึงปีมะโรงฉศก ศักราช ๑๑๔๖ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง)
ป่วยเป็นไข้ หมอพยาบาลอาการหาคลายไม่ ครั้นถึงวัน ๕ ๗ ๑๑ ค่ำ
หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง) ถึงแก่กรรม เป็นหลวงอินทคีรี
สมบัติคุมเลขทำอากรรังนกอยู่ ๖ ปี เลื่อนเป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ
ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ๙ ปี เมื่อถึงแก่กรรมอายุได้ ๖๘ ปี บุตร
แลหลานได้ฝังศพไว้ริมเขาแหลมสน จารึกอักษรจีนไว้ในป้ายศิลา
ตามอย่างธรรมเนียมจีนแล้ว

ในปีมะโรงฉศกนั้น นายบุญหุ้ยบุตรที่ ๑ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ
เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ณกรุงเทพ ฯ ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นายบุญหุ้ยเป็นที่หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ ผู้ว่า
ราชการเมืองสงขลา หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) กราบถวาย
บังคมลาออกมาเมืองสงขลา

เมื่อปีมะเส็งสัปตศก ศักราช ๑๑๔๗ โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวง
เป็นแม่กองออกไปสักเลขเมืองสงขลา สักแขนขวาได้เลข ๗๖๗๒ คน
เมื่อปีมะเส็งสัปตศก มีตราโปรดเกล้า ฯ ออกมาเมืองสงขลา ให้
ต่อเรือหูช้าง ๓๐ ลำ ปากกว้าง ๘ ศอกยาว ๘ วาสำหรับรักษาพระนคร
หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) เกณฑ์ไพร่ตัดไม้ต่อเรือยังไม่เสร็จ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงจักร
เจษฎาเสด็จออกมาเร่งให้ต่อเรือ ตั้งพลับพลาประทับอยู่ณบ้านบ่อเตย

ประทับแรมอยู่เดือน ๑ เรือที่ต่อยังไม่สำเร็จ เสด็จกลับเข้าไป
กรุงเทพ ฯ

ครั้นณปีมะเมียอัฐศก ศักราช ๑๑๔๘ พม่าข้าศึกยกกองทัพมาตี
เมืองนครศรีธรรมราชแตก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชบังบวรสถานมงคล ยกกองทัพหลวงเสด็จออก
มาตีเอาเมืองนครคืนได้ ยังประทับอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ครั้งนั้น
ขุนรองราชมนตรีเปนบุตรพระสงขลาโยมนอกราชการ ขัดเคืองกับ
หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ขุนรอง
ราชมนตรีทราบว่าเมืองนครศรีธรรมราชเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ขุนรอง
ราชมนตรีมีใจกำเริบ ซ่องสุมผู้คนบ่าวไพร่ในกองขุนรองราชมนตรี
ตำดินดำทำบ้านสีสะเขา จะเข้าตีเอาค่ายตำบลบ้านบ่อยางฟากน้ำตวันออก
หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ทราบว่าขุนรองราชมนตรี
คิดกบฏ จึงแต่งให้กรมการขึ้นไปกวาดต้อนคนในแขวงเมืองสงขลา
มาทางบกทางเรือ ขุนรองราชมนตรีให้คนไปสกัดทางชิงเอาคนทางบก
ทางเรือเสียทั้งสิ้น ได้คนแลเรือมากแล้วตั้งรวมกันอยู่ที่บ้านสีสะเขา
หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) เห็นว่าคนในค่ายน้อยตัว จึงจัดแจงผ่อน
บุตรภรรยาขนเข้าของลงเรือใหญ่ถอยไปทอดอยู่ที่เกาะหนู ๒ ลำ แต่ตัว
หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) อยู่ในค่ายตำบลบ้านบ่อยาง ขุนรอง
ราชมนตรีให้นายทิดเพ็ชรคุมไพร่ ๑๖๐๐ เศษ ขุนรองราชมนตรีคุมไพร่
๑๖๐๐ เศษ เวลาเช้าเข้าตีค่ายตำบลบ่อยาง นายทิดเพ็ชรเข้าตี
ด้านทักษิณ ขุนรองราชมนตรีเข้าตีค่ายด้านตวันตกริมน้ำ หลวง

สุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) อยู่ในค่ายให้ยิงปืนคาบศิลาถูกชุนรอง
ราชมนตรีแต่ไม่บาดเจ็บ ถูกไพร่ในลำเรือของชุนรองราชมนตรีบาดเจ็บ
ตกน้ำตายเปนอันมาก ชุนรองราชมนตรีล่าทัพไปอยู่แหลมฝาด คน
รักษาค่ายด้านทักษิณเปนใจเข้าด้วยชุนรองราชมนตรี เปิดประตูให้
นายทิดเพ็ชรเข้าในค่ายได้ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) เห็นการ
จะต่อสู้ชุนรองราชมนตรีนายทิดเพ็ชรไม่ได้ จึงลงเรือเล็กหนีไปขึ้น
เรือใหญ่ที่เกาะหนูใช้ใบเข้าไปกรุงเทพ ฯ ขณะนั้นชุนรองราชมนตรี
รั้งเมืองสงขลาอยู่ ๔ เดือน หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) เข้าไป
ถึงกรุงเทพ ฯ เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ว่า ชุนรองราชมนตรีบุตรพระสงขลาโยมนอกราชการ กับนายทิดเพ็ชร
เปนกบฏตีเอาเมืองสงขลาได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับสั่งว่า
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกกองทัพหลวง
ไปประทับอยู่ที่เมืองนครแล้ว ให้หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย)
ตามไปกราบบังคมทูลที่เมืองนครศรีธรรมราชเถิด ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้พระสงขลาโยมนอกราชการบิดาชุนรองราชมนตรี ออก
มาด้วยหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ๆ ให้บุตรภรรยาอยู่ที่กรุงเทพ ฯ
พระสงขลาโยมนอกราชการกับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ออก
มาเรือลำเดียวกัน มาถึงเมืองนครศรีธรรมราช พระสงขลาโยม
นอกราชการ กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ขึ้นเฝ้าสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กราบบังคมทูลว่า
ชุนรองราชมนตรีกับนายทิดเพ็ชรเปนกบฏตีเอาเมืองสงขลาได้ รับสั่ง

ว่าให้พระสงขลาโยมนอกราชการ กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ออกมาทำพลับพลาไว้ที่เมืองสงขลาก่อน เสร็จราชการเมืองนคร ฯ แล้วจะเสด็จมาเมืองสงขลา พระสงขลาโยมนอกราชการ กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) กราบถวายบังคมลามาเมืองสงขลา ให้นายหมวดนายกองเกณฑ์ไพร่ทำพลับพลาที่ตำบลบ้านบ่อพลับ ขุนรองราชมนตรีก็มาทำพลับพลาอยู่ด้วย ทำพลับพลาอยู่ ๑๘ วัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกกองทัพหลวงเสด็จมาถึงเมืองสงขลา ขนประทับพลับพลาตำบลบ้านบ่อพลับ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) พระสงขลา (โยม) นอกราชการ ขุนรองราชมนตรีกับนายทัดเพชรเข้าเฝ้าพร้อมกัน ทรงพระกรุณารับสั่งถามตามธรรมเนียมแล้ว ทรงพระกรุณาให้มีตราไปหาตัวพระยาไทร พระยาตรังกานู พระยากลันตัน พระยาปัตตานี เข้ามาเฝ้าให้พร้อมกันที่เมืองสงขลา จะได้ทรงจัดแจงบ้านเมืองให้เรียบร้อย พระยาไทร พระยาตรังกานู พระยากลันตัน แต่งให้บุตรหลานศรีวันกรมการนำพาสิ่งของเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่พระยาตานีแข็งตัวอยู่ ทรงขัดเคืองพระยาตานี ทรงพระกรุณารับสั่งว่า ให้กองทัพหลวงออกไปเหยียบเมืองตานีเสียให้บับเยิน ขณะนั้นแขกเมืองตานีพาเรือมาค้าขายอยู่ที่เมืองสงขลาลำ ๑ รับสั่งให้ยุดเอาเรือแลคนไว้ มอบให้ขุนรองราชมนตรีเป็นผู้คุม ครั้งนั้นนายจันทองเพื่อน ๑๐ ครัว เป็นไทยเดิมเมืองนครศรีธรรมราช ตกไปอยู่เมืองตานีเสียช้านาน พาบุตรภรรยาหนีเข้ามาเมืองสงขลา นายจันทองแจ้งความกับหลวงสุวรรณคีรี

สมบัติ (บุญหุ้ย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาว่า พระยาตานีทราบความว่ากองทัพหลวงจะยกไปตีเมืองตานี พระยาตานีให้เกณฑ์ไพร่ทำค่ายที่ปากน้ำเมืองตานีค่าย ๑ ที่บ้านพระยาตานีค่าย ๑ กวาดเอาผู้คนเข้าไว้ในค่ายเปนอันมาก นายจันทองเห็นเรือกองทัพใหญ่ทอดอยู่ปากน้ำเมืองตานี ๗ ลำ แขกเมืองตานีเห็นเรือกองทัพไทยหน้าเมืองตกใจกลัว ประชุมพูดกันว่า ตายายแขกสั่งไว้ว่าศึกมาแต่ทักษิณให้สู้ ศึกมาแต่อุดรอย่าให้สู้เลย บัดนี้กองทัพหลวงมาทอดอยู่หน้าเมืองตานีแล้ว ให้คิดอ่านพาอพยพหนีแต่ยาว พวกแขกเมืองตานีพูดกันดังนี้ นายจันทองกลัวว่าพระยาตานีจะฆ่าบุตรภรรยาของนายจันทองเสีย นายจันทองคิดอ่านสอดแนมเข้าไปพังการในบ้านพระยาตานี ได้ยินพระยาตานีปฤกษากับศรีวันกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยว่า กองทัพไทยยกมาทอดอยู่ที่ปากน้ำเมืองตานีแล้วจะคิดอย่างไร นายจันทองรับอาสากับพระยาตานีว่า นายจันทองจะขอเปนแม่ทัพคุมพวกนายจันทองแลพวกแขกลงไปรักษาค่ายปากน้ำเมืองตานีไว้ ไม่ให้กองทัพไทยเข้ามาในเมืองตานีได้ จะขอปืนใหญ่ปืนน้อยกระสุนดินดำเสบียงอาหารกับเรือปากกว้าง ๕ ศอกสักลำ ๑ ถ้านายจันทองยิงเรือกองทัพไทยจมลง นายจันทองจะได้ลงเรือไปจับเอาพวกกองทัพไทยโดยง่าย พระยาตานีก็เห็นด้วย จึงจัดเสบียงอาหารกระสุนดินดำกับเรือลำ ๑ ให้นายจันทองไปรักษาค่ายปากน้ำ นายจันทองกับเพื่อนนายจันทองจัดแจงเรือพร้อมแล้ว เวลากลางคืนนายจันทองกับพวกเพื่อนพาเรือเล็ดลอดเข้าไปในเมืองตานี ขึ้นไปเรือนชนเข้าของแลบุตรภรรยาลงเรือ

มาทอดอยู่ที่ค่ายปากน้ำ เวลาเช้านายจันทองเพื่อนนายจันทองแต่งตัว
เปนภาษาไทยออกเรือยกธงขาวมาใกล้เรือกองทัพไทย นายจันทอง
ร้องบอกพวกเรือกองทัพไทยว่าให้ยิงปืนเถิด พวกแขกในเมืองตานี
จัดแจงจะพาบุตรภรรยาหนีอยู่แล้ว พวกญวนกองทัพไทยเรียกให้นาย
จันทองแอบเรือเข้าไปใกล้จะได้สืบข่าวราชการ นายจันทองบอกความ
ว่า หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) แต่งให้มาสืบราชการเมืองตานี
ได้ความแล้วช้าอยู่ไม่ได้จะเร่งรีบกลับไป นายจันกองก็แจวเรือมา
เมืองสงขลา มาสักครู่หนึ่งพวกเรือกองทัพไทยยิงปืนใหญ่ พวกแขก
ในค่ายปากน้ำยิงปืนใหญ่รับนัด ๑ แล้วพวกแขกออกจากค่ายปากน้ำ
เข้าในเมืองตานี แขกในเมืองตานีแตกตื่นพากันพยพออกจากเมืองไป
เปนอันมาก พวกญวนกองทัพไทยเห็นแขกทิ้งค่ายปากน้ำเสีย กองทัพ
ไทยส่งเรือสำปั้นขึ้นบนตลิ่งเข้าอยู่ในค่ายปากน้ำ นายจันทองมาพบเรือ
กองทัพไทยที่หน้าเมืองเทพา ๓ ลำ นายจันทองบอกว่ากองทัพไทย
ตีค่ายปากน้ำเมืองตานีได้แล้ว ให้เร่งรีบไปเถิด นายจันทองก็เลย
มาถึงบ้านแหลมทรายปากน้ำเมืองสงขลา พวกข้าหลวงกองตะเวน
ซึ่งรักษาปากน้ำเมืองสงขลา เรียกให้นายจันทองหยุดเรือ นายจันทอง
บอกว่าเรือสืบราชการร้อนเร็วจะหยุดช้าอยู่ไม่ได้ นายจันทองแจวเรือ
เลยเข้ามาในเมืองสงขลา หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) ได้
ทราบความดังนั้นแล้ว พาตัวนายจันทองเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า หลวงสุวรรณคีรี
สมบัติ (บุญหุ้ย) แต่งเรือเล็กให้นายจันทองเพื่อน ๔ คนเล็ดลอดเข้าไป

สับราชการเมืองตาน ทราบความว่าแชกเมืองตานไม่คิดจะสู้ คิดจะหนีทั้งสิ้น นายจันทองได้บอกเรือกองทัพหน้าซึ่งไปทอดอยู่ปากน้ำเมืองตานให้ยิงปืนใหญ่ พวกแชกได้ยินเสียงปืนหนีออกจากค่ายปากน้ำเข้าในเมือง กองทัพหน้าขึ้นชิงเอาค่ายปากน้ำเมืองตานได้แล้ว แชกในเมืองตานพาอพยพหนีไปเป็นอันมาก รับสั่งว่าหลวงสุวรรณคีรี (บุญหุ้ย) ยุดส่าหัแต่งให้คนไปสับราชการเมืองตานได้ความชัดแจ้งดังนี้สิ้นวิตก รับสั่งให้เร่งจัดแจงกองทัพลงไประดมตีเมืองตาน จับเอาตัวพระยาตานให้จงได้ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) กราบบังคมทูลว่า แชกเรือเมืองตานซึ่งให้ขุนรองราชมนตรีคุมไว้นั้นพาเรือหนีไปได้ กับพระยาจะนะน้องพระยาพัทลุงคิดกบฏมีหนังสือลับไปถึงพม่าข้าศึกให้ยกมาตีเมืองสงขลา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาพัทลุงพี่ชายพระยาจะนะเป็นตระลาการชำระ พระยาจะนะรับเป็นสัตย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับสั่งให้ประหารชีวิตเสียพร้อมด้วยขุนรองราชมนตรี แต่นายทิดเพ็ชรนั้นเข้าห้าพระยากลาโหมราชเสนา ๆ กราบบังคมทูลขอรับพระราชทานโทษนายทิดเพ็ชรไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จยกทัพหลวงลงไปประทับอยู่เมืองตาน พวกกองทัพจับตัวพระยาตานได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จำตัวพระยาตานไว้ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พวกกองทัพเข็นปืนทองเหลืองใหญ่ในเมืองตาน ๒ บอกลงเรือรบ แต่ปืนกระบอก ๑ ตกน้ำเสียที่ท่าหน้าเมืองตาน ได้ไปแต่กระบอกเดียว คือปืนนางพระยาตานเดียวนี้ ประทับอยู่เมืองตานเดือนเศษ เสร็จ

ราชการแล้วยกทัพหลวงเสด็จกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ ครั้นพ้นหลวง
สุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) กับนายบุญเฮี้ยว นายบุญชื่น ผู้น้องตาม
เสด็จเข้าไปณกรุงเทพ ฯ นายทิดเพชรก็เข้าไปกับพระยากลาโหม
ราชเสนา ครั้นถึงกรุงเทพ ฯ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) กับ
นายบุญเฮี้ยว นายบุญชื่น ผู้น้อง ขึ้นเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนให้หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ
(บุญหุ้ย) เปนพระยาสุวรรณคีรีสมบัติ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
ให้นายบุญเฮี้ยวเปนพระอนันตสมบัติ ให้นายบุญชื่นเปนพระพิเรนทรภักดี
ให้นายเถียนเส้งเปนพระสุนทรานุรักษ์ เปนผู้ช่วยราชการทั้ง ๓ คน
แต่พระอนันตสมบัติ (บุญเฮี้ยว) นั้นโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้ว่าราชการ
เมืองจะนะด้วย แต่เมืองสงขลาให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม
พระยาสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญหุ้ย) กับพระอนันตสมบัติ พระพิเรนทร์
พระสุนทรานุรักษ์ กราบถวายบังคมลาพาบุตรภรรยากลับออกมาเมือง
สงขลา ในปีวอกสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๕๑ ครั้นถึงปีจอโทศก
พระอนันตสมบัติ (บุญเฮี้ยว) ถึงแก่กรรมที่เมืองจะนะ ได้ทำการเผาศพ
แลเชิญอัฐิมาฝังไว้ที่ริมเขาแหลมสน ทำเปนฮ่องสุยตามธรรมเนียม
เสร็จแล้ว พระยาสงขลา (บุญหุ้ย) มีใบบอกให้นายเถียนจงบุตร
พระอนันตสมบัติ ถือเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวว่า พระอนันตสมบัติ (บุญเฮี้ยว) ถึงแก่กรรม พระ
อนันตสมบัติมีบุตรชาย ๓ คน บุตรที่ ๑ ชื่อเถียนจง บุตรที่ ๒ ชื่อ
เถียนเส้ง บุตรที่ ๓ ชื่อเถียนไต่ต่างมารดา พระยาสงขลา (บุญหุ้ย)

ขอ พระราชทาน ถวายนายเถียนจ่ง เปนมหาด เล็กทำ ราชการ ณ ตอง พระเดช
พระคุณอยู่ ในกรุงเทพ ฯ นายเถียนจ่งบุตรพระยนันต์ (บุญเฮียว)
ก็ทำราชการเปนมหาดเล็กอยู่ ณ กรุงเทพ ฯ สืบต่อมา ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ปฤกษากับข้าราชการว่า จะได้ผู้ใดเปนผู้ว่าราชการเมือง
จะนะ พระยากลาโหมราชเสนากราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอรับพระราชทานให้นายทิดเพ็ชรเปนผู้ว่าราชการ
เมืองจะนะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้ง
ให้นายทิดเพ็ชรเปนพระมหานุภาพปราบสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ
คุมเลขส่วยดีบุก ๙ หมวด ขึ้นกับสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวร
สถานมงคล แต่เมืองจะนะให้อยู่ในบังคับเมืองสงขลาตามเดิม พระ
มหานุภาพปราบสงครามทิดเพ็ชร กราบถวายบังคมลาออกมาทำ
ราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ ณ เมืองจะนะ

ครั้นณปีกุญตรีศก ศักราช ๑๑๕๓ โต๊ะสาเหยดมาแต่ประเทศ
อินเดียเปนคนรู้เวทมนต์วิชาการต่าง ๆ ไปคบคิดกับพระยาตานให้ยก
ทัพมาตีเมืองสงขลา ทัพพระยาตานยกมาตั้งอยู่ ณ ริมเขาสะโมรง หลัง
เขาลูกช้าง พระยาสงขลา (บุญหุ้ย) เกณฑ์ไพร่ไปตั้งค่ายรับอยู่ริม
คลองสะโมรง แล้วมีใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาขอกองทัพ
หลวงมาช่วยฉบับ ๑ มีหนังสือไปขอกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช
มาช่วยฉบับ ๑ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยกกองทัพมาตั้งค่ายอยู่
ณ บ้านน่อเตยค่าย ๑ ให้มาตั้งอยู่ตำบลบ้านบ่อยางค่าย ๑ เจ้า
พระยานครศรีธรรมราช กับพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) ปฤกษากำหนด

วันจะเข้าตีค่ายโต๊ะสาเหยดให้พร้อมกันในวันนั้น พวกอ้ายโต๊ะสาเหยด
ยกอ้อมมาทางบางกะดาน ถึงหน้าค่ายตำบลบ้านบ่อยาง พวกทัพเมือง
นครศรีธรรมราช ยิงปืน ถูกพวกอ้ายโต๊ะสาเหยดตาย ประมาณ ๓๐๐ คน
พวกอ้ายโต๊ะสาเหยดก็ล่าทัพกลับไป กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช
เมืองสงขลา ไล่ตามไปทันได้รบกับพวกแขกถึงตลุมบอน พวกแขกแตก
เข้าค่ายหลังเขาถูกช้าง อ้ายโต๊ะสาเหยดเสกน้ำมนต์โปรยอยู่ประตูค่าย
กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา หักเข้าค่ายได้ ยิงอ้าย
โต๊ะสาเหยดตายอยู่กับที่ พวกแขกก็ตายเปนอันมาก ที่เหลือตายก็แตก
หนีไปสิ้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระยาสงขลา (บุญหุ้ย)
ให้กองทัพยกตามไปตีเอาเมืองตานีกลับคืนได้ กองทัพเมืองนครศรี
ธรรมราช เมืองสงขลา ยกกลับมาถึงเมืองสงขลา ๔ วัน ๕ วัน
กองทัพหลวงจึ่งยกออกมาถึง หาทันได้สู้รบกับแขกเมืองตานีไม่ พัก
กองทัพอยู่ในเรือหน้าค่ายตำบลบ้านบ่อยางอยู่หลายเวลา พวกญวนใน
กองทัพวิวาททุบตีกันกับพวกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช พระสุนทรา
นุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาไปห้ามปรามก็ไม่ทัน พวกกองทัพ
เมืองนครศรีธรรมราช ไปกราบเรียนพระยานครว่า พวกญวนทอง
ทัพเรือกระทำชำเหงทุบตีพวกกองทัพเมืองนครเจ็บป่วยเปนหลายคน พระ
สุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาอยู่ด้วยก็ไม่ห้ามปราม เจ้า
พระยานครขัดเคืองกับพระยาสงขลาแลพระสุนทรานุรักษ์แต่นั้นมา กองทัพ
กรุงเทพ ฯ แลกองทัพเมืองนคร พักอยู่เมืองสงขลา ๗ เดือน จึงยก
กองทัพกลับไป หลวงปลัด (อ้าย) เมืองสงขลาตามเจ้าพระยา

นครไปเสียด้วย ในปีนั้นพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) กับเจ้าพระยานคร
เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ เจ้าพระยานคร
กราบบังคมทูลกล่าวโทษพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) ว่าทำชิงเหงกับ
เมืองไทรบุรี ยกเอาตำบลบ้านพะตงกับตำบลบ้านกาลำแขวงเมืองไทร
บุรีเสีย แลยุให้พวกญวนกองทัพวิวาททุบตีกับพวกกองทัพเมืองนครศรี
ธรรมราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับสั่งถามพระยาสงขลา
(บุญหุ้ย) ตามคำเจ้าพระยานครศรีธรรมราชกราบทูลกล่าวโทษ
พระยาสงขลา (บุญหุ้ย) กราบบังคมทูลว่า ที่ตำบลบ้านพะตงกาลำ
เปนที่เขตรแดนเมืองสงขลามาแต่เดิม พระยาสงขลา (บุญหุ้ย) หาได้
ทำชิงเหงกับเมืองไทรบุรีไม่ แลพวกญวนกองทัพหลวงทุบตีกับพวก
เมืองนครศรีธรรมราชนั้นวิวาทกันเอง พระยาสงขลาแลพระสุนทรา
นุรักษ์ผู้ช่วยราชการ เหลือสติกำลังที่จะห้ามปรามพวกกองทัพหลวง
แลพวกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งพระยาสงขลา (บุญหุ้ย)
แลพระสุนทรานุรักษ์จะได้ยุให้พวกกองทัพวิวาทกันนั้นหามิได้ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ รับสั่งว่า พวกกองทัพทั้ง ๒ ทัพไม่อยู่ใต้บังคับ
พระยาสงขลา (บุญหุ้ย) วิวาทกันเอง จะปรับโทษพระยาสงขลา
(บุญหุ้ย) พระสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการนั้นไม่ชอบ ที่ตำบลบ้าน
พะตงกาลำนั้นถึงจะเปนเขตรเมืองไทรบุรีก็จริง แต่เมืองสงขลาตีเมือง
ไทรบุรีแลเมืองตานีได้ เมืองสงขลามีความชอบมาก ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ พระราชทานยกที่ตำบลบ้านพะตง ตำบลบ้านกาลำ
ให้เปนเขตรแดนเมืองสงขลา ที่ตำบลบ้านพะตงกาลำจึ่งได้เปนแขวง

เมืองสงขลาแต่ครั้งนั้นสืบต่อมา แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้พระยาสงขลา (บุญหุ้ย) เปนเจ้าพระยาอินทคีร ศรีสมุทสงคราม
รามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา
ยกเมืองสงขลาเปนเมืองเอกให้ขึ้นกับกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ พระราช
ทานยกเมืองไทรบุรี เมืองตานี เมืองตรังกานู ให้ขึ้นกับเมืองสงขลา
เจ้าพระยาสงขลาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ ๙ เดือน กราบถวายบังคมลากลับ
ออกมาเมืองสงขลา

ครั้นณปีฉลูเบญจศกศักราช ๑๑๕๕ พระจะนะทิดเพ็ชรถึงแก่กรรม
เจ้าพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) มีใบบอกให้จันเค่งซึ่งมาแต่เมืองชวาหุ้
เปนเพื่อนร่วมศุขทุกข์กับหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง) ถือเข้าไป
กราบบังคมทูลพระกรุณาณกรุงเทพ ฯ ขอรับพระราชทานให้จันเค่งเปน
พระจะนะสืบต่อไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้จันเค่งเปนพระ
มหานุภาพปราบสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองจะนะ พระจะนะ (เค่ง)
ถวายจันขวัญซ้ายบุตรที่ ๑ ให้ทำราชการเปนมหาดเล็กอยู่ณกรุงเทพ ฯ
นายบัวแก้วบุตรพระจะนะ (ทิดเพ็ชร) เข้าไปทำราชการเปนมหาดเล็ก
อยู่ณกรุงเทพ ฯ พร้อมกับจันขวัญซ้าย พระจะนะ (เค่ง) กลับออก
มาว่าราชการเมืองจะนะ

ครั้นณปีเถาะสัปตศก ศักราช ๑๑๕๗ อ้ายพม่าข้าศึกยกกองทัพ
เรือมาตีเมืองถลางแตก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยา
พลเทพ (บุนนาก) กับพระยาวิเศษโกษาเปนแม่ทัพ โปรดเกล้า ฯ
ให้นายเรียนจังมหาดเล็กบุตรพระยนันตสมบัติเปนหลวงนายฤทธิ์ ออก

มาในกองทัพเจ้าพระยาพลเทพ (บุนนาก) ด้วย เจ้าพระยาพลเทพ
ยกกองทัพเรือออกมาขึ้นเดินกองทัพที่เมืองชุมพรไปเมืองถลาง เจ้า
พระยาพลเทพให้หลวงนายฤทธิ์ (เถียนจ่ง) เชิญท้องตราออกมาเมือง
สงขลา ในท้องตราโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาสงขลา (บุญหุ้ย)
ยกกองทัพไปถ่วงเมืองไทรบุรีไว้ แล้วให้เกณฑ์ไพร่เมืองสงขลา เมือง
จะนะ ให้หลวงนายฤทธิ์ยกไปช่วยตีเมืองถลาง เจ้าพระยาสงขลา
(บุญหุ้ย) เกณฑ์ไพร่เมืองสงขลาได้ ๗๐๐ คน ให้หลวงพลเปน
นายทัพ เกณฑ์ไพร่เมืองจะนะได้ ๒๐๐ คน ให้จันขวัญซ้าย
มหาดเล็กบุตรพระจะนะ (เค่ง) เปนนายทัพ รวมไพร่เมืองสงขลา
เมืองจะนะ ๙๐๐ คน มอบให้หลวงนายฤทธิ์ยกไปทางเมืองพัทลุง
ไปสมทบทัพเจ้าพระยาพลเทพที่เมืองตรัง แล้วเจ้าพระยาสงขลา
(บุญหุ้ย) เกณฑ์ไพร่ ๒๐๐ คน ให้หลวงจ่ามหาดไทยยกไปตั้ง
ถ่วงเมืองไทรบุรีไว้ กองทัพเจ้าพระยาพลเทพกับพระยาวิเศษโกษา
หลวงนายฤทธิ์ ยกไปถึงเมืองถลาง ได้ยกเข้าตีพวกพม่าข้าศึกแตก
หนีกลับไป เจ้าพระยาพลเทพจัดราชการเมืองถลางอยู่ปี ๓ เสร็จราช
การแล้วยกกองทัพมาเมืองสงขลาทางเมืองตรัง ครั้งนั้นด่าตูปักหลันเจ้า
เมืองยรังคิดกบฏ เจ้าพระยาพลเทพจัดให้กองทัพเมืองพัทลุง เมือง
สงขลา สมทบกับกองทัพหลวง ให้หลวงนายฤทธิ์เปนแม่ทัพยก
ออกไปตีเมืองยรัง หลวงนายฤทธิ์ยกกองทัพออกไปตีทัพด่าตูปักหลัน
เมืองยรังถึงตลุมบอน จับตัวด่าตูได้ จึงได้แยกเมืองตานีออกเปน ๗
เมืองตามพระบรมราชานุญาต ด้วยแต่ก่อนเมืองตานีเมืองเดียวมีกำลัง

มาก เมืองสงขลามีกำลังน้อย แต่ตั้งให้นายพ่ายทหารเอกเมือง
สงขลาเปนผู้ว่าราชการเมืองยรัง จัดราชการแยกเมืองตานี อยู่ ๖ เดือน
เสร็จราชการแล้ว ยกกองทัพพาตัวด่าตกลับเข้ามาเมืองสงขลา เจ้า
พระยาพลเทพ พระยาวิเศษโกษา หลวงนายฤทธิ์ ก็ยกกอง
ทัพกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ เมืองสงขลาเปนปรกติไม่มีทัพศึกอยู่ ๒ ปี
ในระหว่างเมืองสงขลาเปนปรกติอยู่ ๒ ปีนั้น เจ้าพระยาอินทคีรี ได้
สร้างพระอุโบสถวัดยางทองชื่นอาราม ๑ โรงพระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส
อาราม ๑ รวม ๒ อาราม แต่เจ้าพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) ตั้งบ้าน
เรือนอยู่ที่ฟากแหลมสน

ศักราช ๑๑๗๑ ปีมะเส็งเอกศก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เถลิง
ถวัลยราชสมบัติ ในจุลศักราช ๑๑๗๑ พม่ายกกองทัพเรือรวม ๒๐๐ ลำ
มาตีเอาเมืองถลางได้อีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้า
พระยายมราชยกกองทัพหลวงออกมาขึ้นเดินบกทางเมืองชุมพร แต่โปรด
เกล้า ฯ ให้หลวงนายฤทธิ์เชิญท้องตราออกมาถึงเจ้าพระยาสงขลา ให้
เจ้าพระยาสงขลายกกองทัพไปถ่วงเมืองไทรบุรีไว้ แต่ให้เกณฑ์ไพร่
เมืองไทรยกไปสมทบทัพเจ้าพระยายมราชด้วย แต่ให้หลวงนายฤทธิ์คุม
ไพร่เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ยกไปสมทบทัพเจ้าพระยายมราช
ที่เมืองตรัง เจ้าพระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่พลเมืองให้หลวงนายฤทธิ์
๑๐๐๐ คน ยกไปเมืองตรังทางเมืองพัทลุง แต่เกณฑ์ไพร่เมืองพัทลุง

ไป ๕๐๐ คนด้วย แล้วเจ้าพระยาสงขลาคุมไพร่ ๔๐๐ คนยกไปตั้งอยู่ที่เมืองไทรบุรี แล้วเกณฑ์ไพร่เมืองไทร ๑๐๐๐ คน เรือ ๓๐ ลำ แต่งให้พระยาปลัดเมืองไทรเป็นนายทัพยมราชที่เมืองตรัง เจ้าพระยายมราชรวมกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไทร ได้พร้อมแล้วยกกองทัพไปตีเมืองถลาง อ้ายพม่าข้าศึกแตกหนีไป เจ้าพระยายมราชตีได้เมืองถลางคืน แล้วเกณฑ์ไพร่เมืองนคร เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ให้อยู่รักษาเมืองถลาง จัดราชการอยู่ ๓ ปี ราชการเรียบร้อยแล้วจึงได้ยกกองทัพกลับกรุงเทพ ฯ เมืองสงขลาไม่มีทัพศึกเป็นปรกติอยู่ ๓ ปี

เจ้าพระยาอินทคีรี ศรีสมุทสงคราม รามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา (บุญหุ้ย) ป่วยเป็นโรคชราถึงแก่อสัญกรรม ได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองมา ๓๔ ปี เจ้าพระยาอินทคีรีไม่มีบุตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงนายฤทธ (เถียนจง) บุตรพระอนันต์, (บุญเฮียว) ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระยาอินทคีรี เป็นพระยาวิเศษภักดี ศรีสุรสงคราม พระยาสงขลา แต่โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้พระยาวิเศษภักดี เชิญตราตั้งออกมาพระราชทานให้พระภิรมย์สมบัติ (บุญชื่น) ซึ่งเป็นน้องต่างมารดาของเจ้าพระยาอินทคีรี เป็นพระยาศรีสมบัติจางวาง พระราชทานให้นายเถียนเสมือนน้องร่วมมารดากับพระยาวิเศษภักดีเป็นพระสุนทรานุรักษ์ ครั้นณวันเดือน ๖ ปีวอกจัตวาศก ศักราช ๑๑๗๔ ปี พระยาวิเศษภักดี พร้อม

เฉพาะที่อ่านยาก 959.3 น.34 ย. 18313
ป2475

ด้วยญาติพี่น้อง ได้จัดแจงเผาศพเจ้าพระยาอินทคีรเสร็จแล้ว ได้เชิญอัฐิไปทำย่องสุยตามธรรมเนียมจนทรมเขาแหลมสน เคียงกับย่องสุยหลวงสงขลา (เหยี่ยง)

ศักราช ๑๓๗๕ ปีระกาเบญจศก โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุริยพาห จางวางกรมม้า เปนแม่กองออกมาสักเลขเมืองสงขลา ตั้งโรงสักที่ทุ่งบ่อเตย พระยาศรีสุริยพาหสักเลขอยู่ ๒ ปี เสร็จการสักเลข แล้วกลับเข้าไปณกรุงเทพ ฯ ครั้งนั้นพระยาไทรเกิดขัดเคืองกับเมืองสงขลา จึงไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราช นำความขึ้นกราบบังคมทูล ทรงทราบใต้ฝ่าลองธุลพระบาทแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เมืองไทรขึ้นกับเมืองนครตามสมัค ในปีนั้นพระยาตรังกานู วิวาทขึ้นกับ พระยากลันตัน ๆ จึงเข้ามาขอขึ้น อยู่กับเมืองสงขลา ไม่สมัคจะขึ้นกับเมืองตรังกานูสืบไป พระยาวิเศษภักดี ตอบกับพระยากลันตันว่ารับไว้ ไม่ได้ ด้วยแต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร ฯ โปรดเกล้าฯ ให้เมืองกลันตันขึ้นอยู่กับเมืองตรังกานู พระยากลันตันจึงเลยไปขอขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครนำความขึ้นกราบบังคมทูลตามที่พระยาตรังกานู กับพระยากลันตันวิวาทกัน โปรดเกล้า ฯ ให้เมืองกลันตันขึ้นกับเมืองนครตามสมัค เมืองกลันตันจึงได้ขึ้นกับเมืองนครสืบต่อมา

ครั้นณปีฉลูนพศก ศักราช ๑๓๗๙ พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ ให้พระยาศรีสมบัติจางวาง กับพระสุนทรานุรักษ์อยู่รักษาเมือง ครั้น

ณเดือน ๖ ปีฉลูนพศก พระยาศรีสมบัติจางวางป่วยเปนไข้พิษ
ถึงแก่กรรม ครั้นพระยาวิเศษภักดีกลับออกมาถึงเมืองสงขลาป่วย
เปนโบราณโรค ครั้นณวันเดือน ๓ ปีฉลูนพศก พระยาวิเศษ
ภักดี พระยาสงขลาถึงแก่กรรม เปนผู้ว่าราชการเมืองอยู่ ๗ ปี
พระสุนทร (เกยนเส้ง) ให้หลวงพิทักษ์ราชาอยู่รักษาเมือง พระ
สุนทรานุรักษ์รับเข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ จึง
โปรดเกล้า ฯ ให้พระสุนทรานุรักษ์เปนผู้ว่าราชการเมืองสงขลา แล
พระราชทานศิลาหน้าเพลิงออกมาเผาศพพระยาศรีสมบัติจางวาง พระยา
วิเศษภักดี พระยาสงขลาด้วย พระสุนทร (เกยนเส้ง) นาย
พลพ่าย (บุญส่ง) บุตรพระยาศรีสมบัติจางวาง กราบถวายบังคม
ลากลับออกมาเมืองสงขลาพร้อมกัน

ครั้นณเดือน ๗ ปีชาลสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๘๐ พระสุนทรา
นุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา พร้อมกับหมู่ญาติได้จัดการเผาศพ
พระยาศรีสมบัติจางวาง พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลาพร้อม
กันเสร็จแล้ว ได้เชิญอัฐิพระยาศรีสมบัติจางวาง พระยาวิเศษภักดี
พระยาสงขลา ไปทำฮ่องสุยไว้ณที่อันเดียวกันริมเขาแหลมสน
พระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา (เกยนจ่าง) ได้เปนผู้สำเร็จราชการ
เมืองอยู่ ๗ ปี ได้สร้างโรงพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีอาราม ๑ ยัง
ไม่ทันเสร็จ ในปีนั้นพระสุนทรานุรักษ์ กับนายพลพ่าย หลวง
พิทักษ์ราชา นายแพะบุตรพระสุนทรานุรักษ์ พากันเข้าไปเฝ้าใต้ฝ่า
ธองธุลีพระบาทถวายพระราชกุศล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ตั้งให้พระสุนทรเปนพระยาวิเชียรคิรี ศรีสมุท วิสุทธิศักดา มหาพิชัย
สงคราม รามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา โปรดเกล้า ฯ ให้นายพลพ่าย (บุญสัง) เปนหลวงสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้า ฯ ให้หลวงพิทักษ์ราชาเปนพระพิเรนทรภักดี ผู้ช่วยราชการ กลับออกมารับราชการอยู่ที่เมืองสงขลาภายหลังจึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้นายเหมเปนหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้า ฯ ให้นายยกเส่งเปนหลวงอุดมบริรักษ์ ผู้ช่วยราชการ โปรดเกล้า ฯ ให้นายหมี่เปนหลวงพิทักษ์สุนทร ผู้ช่วยราชการ

ในปีชาลสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๘๐ นั้น พระยาถลางมีใบบอกเข้าไปณกรุงเทพ ฯ ว่า พม่ายกกองทัพมาตั้งต่อเรือที่เมืองมฤทเมืองตะนาวศรี แต่ไม่ทราบว่าจะไปตีเมืองใด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรสำแดงคุมไพร่ ๒๐๐ คนยกออกมาตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา ให้พระยาพิชัยสงครามคุมไพร่ ๒๐๐ คนออกมาตั้งรับอยู่ที่เมืองพัทลุง ให้พระยาวิชิตณรงค์คุมไพร่ ๒๐๐ คนออกมาตั้งอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ให้พระยากลาโหมราชเสนาคุมไพร่ ๕๐๐ คนออกมาตั้งอยู่ที่เมืองถลาง โปรดเกล้า ฯ ให้เกณฑ์ไพร่เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ให้ขุนหลวงคุมไปตั้งต่อเรียบอยู่ที่เมืองสตูล อีกกอง ๑ พระยาศรสำแดงขุนหลวงออกมาตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา

ปี ๓ จึ่งเสิกกองทัพกลับเข้าไปณกรุงเทพ ฯ ในปีเถาะ เอกศก ศักราช ๑๑๙๑

ครั้นปีมะโรง โทศก ศักราช ๑๑๙๒ บังเกิดความไข้อหิวาตกะโรค ราษฎรพลเมืองล้มตายเปนอันมาก ความไข้มีตลอดมาจนถึงปีมะเส็ง ตรีศกจึ่งได้สงบ

ในปีมะเส็งนี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเข้าไปณกรุงเทพ ฯ กราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เจ้าพระยาไทร เปนคนดื้อดึง จะเอากิจราชการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ไม่ได้ แลไม่พังบังคับบัญชาเมืองนครศรีธรรมราช ขอรับพระราชทานยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยานครเปนแม่ทัพแลมีท้องตราออกมาเกณฑ์ไพร่เมืองนคร เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ให้ยกไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยานครเชิญท้องตราเปนแม่ทัพออกมาเกณฑ์ไพร่ได้พร้อมแล้วยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ต่อสู้ ยกอพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองเกาะหมาก กองทัพเจ้าพระยานครเข้าตั้งอยู่ในกลางเมืองไทรบุรี แล้วกวาดต้อนเอาครอบครัวราษฎรเมืองไทรส่งเข้าไปถวายณกรุงเทพ ฯ หลายร้อยครัว แล้วเจ้าพระยานครมีใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาขอรับพระราชทานให้นายแสงบุตรเจ้าพระยานคร เปนพระยาไทรบุรีด้วย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีท้องตราออกมาตั้งนายแสงบุตรเจ้าพระยานคร ให้เปนตำแหน่งที่พระยาภักดิเบศร์ มหาประเทศราชา

ธิบดินทร์ อินทรไอสวรรย์ ขัณฑเสมา มาตยานุชิต สิทธิสงคราม รามภักดี พิริยพาห พระยาไทรบุรี

ครั้นณปีกุญนพศก ศักราช ๑๑๘๙ อ้ายอนุเวียงจันท์เปนกบฏ โปรดเกล้า ฯ มีท้องตราออกมาเกณฑ์กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง พระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่ได้ ๑๐๑๐ เศษ รีบยกกองทัพเข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ แต่ไม่ทันจะได้เข้ารบกับอ้ายอนุกบฏ เพราะการสงบเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสงขลา ทำป้อมที่เมืองสมุทปราการ พระยาสงขลาคุมไพร่ ๑๐๐๐ เศษ ทำป้อมอยู่ที่เมืองสมุทปราการปี ๑ จึงเสร็จราชการ แล้วกราบถวาย บังคมลาออกมาเมืองสงขลา

ครั้นณปีชวดสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๙๐ โปรดเกล้า ฯ มีท้องตราออามาให้พระยาสงขลาต่อเรือสี่สะง้าว ๓๐ ลำ พระยาสงขลา ให้หลวงสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการคุมไพร่ ๑๑๐๐ คนไปตั้งต่อเรืออยู่ที่ เมืองเทพา แลในปีฉลูเอกศกนั้นฝนตกน้อย ราษฎรทำนาไม่ได้รับ ผล ราษฎรเกิดระส่ำระสายด้วยเข้าแพง พระยาสงขลาจึงให้เลิก การต่อเรือเสีย แลในปีขาลโทศกกำลังเข้าแพงอยู่นั้น โปรดเกล้า ฯ ให้หมื่นสมันพันธุรเชิญท้องตราออกมาสักเลขเมืองสงขลา โปรด เกล้า ฯ ให้พระยาสงขลาเปนแม่กองตั้งโรงสักเลขที่ศาลากลาง ภาย หลังโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงเสนา ๘ นายแต่ไม่ปรากฏนาม เชิญ ท้องตราออกมาประเมิลนา แลยอกตราแดงให้แก่ราษฎรเปนครั้งแรก ในปีขาลโทศกนี้ พระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่ ๑๐๑๐ คนไปต่อเรือที่เมือง

เทพาอิก การต่อเรือยังไม่ทันเสร็จ ครั้นณวันเดือน ๖ ปีเถาะ
ตรีศก ตนกูเดนบุตรเจ้าพระยาไทร ชิงยกอพยพครอบครัวหนีไป
อยู่เมืองเกาะหมาก คิดอ่านซ่องสุมผู้คนบ่าวไพร่ได้มากแล้วยกเข้า
ตีชิงเอาเมืองไทรบุรีคืนได้ แล้วรวบรวมคบคิดกับพระยาตานี
พระยาวิริง พระยายะลา ยกกองทัพมาตีเมืองสงขลา ตั้งค่าย
อยู่ที่เขาลูกช้างแลบางกระดาน กองทัพเมืองสงขลาออกต่อสู้ต้าน
ทานไว้เปนสามารถ ครั้นณวันเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ศักราช ๑๑๙๔
ปีมะโรงจัตวาศก โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังที่สมุหพระ
กลาโหมเปนแม่ทัพ ยกกองทัพเรือออกมาถึงเมืองสงขลา ตั้งค่าย
มั่นอยู่ที่ตำบลบ้านบ่อพลับ พระยาตานี พระยายะลา พระยาวิริง
เห็นว่ากองทัพหลวงยกออกมาถึงเมืองสงขลา ก็พาอพยพครอบครัว
หนีไปเมืองกลันตัน แต่พระยารามันห์ พระยาหนองจิก ยก
ครอบครัวหนีไปทางบก ไปอยู่ที่ตำบลบ้านนาที่บาโรมแขวงเมือง
แประ เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่มีบัญชาสั่งให้พระยาสงขลายก
กองทัพออกไปตีเอาเมืองตานี เมืองหนองจิก แลให้หลวงสุนทรา
นุรักษ์ ผู้ช่วยราชการคุมไพร่ตามออกไปรวบรวมเสบียงอาหารไว้ที่
เมืองตานี แล้วเจ้าพระยาพระคลังกับพระยานครศรีธรรมราชยกกอง
ทัพหลวงออกไปตั้งอยู่ที่เมืองตานี โปรดให้หลวงสุนทรานุรักษ์
ผู้ช่วยราชการคุมไพร่ ๓๐๐๐ คนตามไปจับตัวพระยารามันห์ หลวง
สุนทรานุรักษ์ คุมไพร่ตามไปจับตัวพระยารามันห์ได้ที่บ้านนาตำบล
บาโรมแขวงเมืองแประได้สิ้นทั้งครอบครัว แต่พระยาหนองจิกออก

ต่อสู้กับพวกทหารไทยตายเสียในที่รบ จับได้แต่บุตรภรรยาสมัครพรรคพวก
พวก แล้วตัดเอาศีรษะพระยาหนองจิกมาส่งเจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพ
ใหญ่ที่เมืองปัตตานี เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่ให้จำตัวพระยารามันห์
เข้าไปณกรุงเทพ ฯ แต่บุตรภรรยาสมัครพรรคพวกพระยารามันห์นั้น
ให้กลับไปอยู่เมืองรามันห์ตามเดิม แต่สมัครพรรคพวกและบุตรภรรยา
ครอบครัวพระยาหนองจิก พระยาตานีนั้น ให้ส่งเข้าไปณกรุงเทพ ฯ
ทั้งสิ้น จัดราชการเมืองตานี เมืองหนองจิก เมืองยะลา เมือง
รามันห์ เปนปรกติเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่
ยกกองทัพกลับเข้ามาพักอยู่ที่เมืองสงขลา แลได้สถาปนาพระเจดีย์
ไว้บนยอดเขาในเมืองแห่ง ๑ เสร็จแล้ว จึงยกกองทัพกลับเข้าไป
ณกรุงเทพ ฯ

ในปีเถาะนพศกฝนตกน้ำท่วมจนท้องนาของราษฎรทำนามิได้ ผลรับ
ประทานเลย ราษฎรได้ความเดือดร้อนในการที่ไม่มีอาหารรับประทาน
ถึงแก่ล้มตายกลางถนน ที่ยกอพยพครอบครัวไปอยู่บ้านเมืองอื่นเสีย
โดยมาก เวลานั้นเข้าสารราคาเกวียนละ ๕๐๐ เหรียญก็ยังไม่มีที่จะซื้อ
พระยาสงขลาจึงเข้าไปกรุงเทพ ฯ นำความที่ราษฎรได้รับความเดือด
ร้อนไม่มีอาหารรับประทาน ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๓ ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว
ขอรับพระราชทานซื้อเข้าสารออกมาเลี้ยงราษฎรในเมืองสงขลา ๑๐๐๐
เกวียน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานยกภาษีเข้าสาร

ให้แก่พระยาสงขลา ๆ กราบถวายบังคมลาออกมาถึงเมืองสงขลาในเดือน ๒ ปีมะโรงจัตวาศก

ครั้นถึงปีมะเส็งเบญจศก ศักราช ๑๑๙๕ พระยาสงขลาให้หลวงสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการแลเงินส่วยต่าง ๆ เข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย พณหัวเจ้าท่านสมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาพระคลังแม่ทัพใหญ่ นำหลวงสุนทรานุรักษ์เข้าเฝ้าทูลเกล้า ฯ ถวายต้นไม้ทองเงิน แล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า หลวงสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลามีความชอบมาก ด้วยได้ยกทัพติดตามจับตัวพระยารามันห์ แลครอบครัวพระยาหนองจิกได้ ในแขวงเมืองแประ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้หลวงสุนทรานุรักษ์ เปนพระสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา พระสุนทรนุรักษ์กราบถวายบังคมลากลับออกมาเมืองสงขลา

ครั้นถึงปีวอกอัฐศก ศักราช ๑๑๙๗ โปรดเกล้า ฯ มีท้องตราออกมาให้พระยาสงขลาก่อป้อมกำแพงเมืองสงขลา โปรดเกล้า ฯ พระราชทานยกเงินภาษีอากรเมืองสงขลาให้ ๑๐๐ ชั่ง พระยาสงขลาก็กะเกณฑ์ไพร่ลงมือก่อป้อมแลกำแพงเมืองยังไม่ทันเสร็จ ในปีนั้นพระยาสงขลาพาพระยาตานี พระยายิริง พระยาสายบุรี พระยายะลา พระยาระแงะ พระยารามันห์ เข้าไปเผ้าในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระพันปีหลวง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชก็เข้าไปเผ้าพร้อมกัน

ในศักราช ๑๒๐๐ ปีนั้น ตนกูหมัดสะหลานเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งหนีไปอยู่เมืองเกาะหมากแต่ครั้งก่อน ซ่องสุมสมัคพรรคพวกได้แล้ว ยกเข้ามาตีชิงเอาเมืองไทรบุรีได้อีก พระยาอภัยธิเบศร์ พระยาไทรบุรี บุตรเจ้าพระยานครทานกำลังตนกูหมัดสะวะไม่ได้ ก็ยกครอบครัวลำลอยเข้ามาตั้งอยู่ที่ตำบลท่าหาดใหญ่แขวงเมืองสงขลา พระสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา แต่งให้ขุนต่างตาคุมไพร่ ๕๐๐ คน ไปตั้งค่ายมั่นรักษาอยู่ที่พะตงที่การำริมเขตรแดนเมืองไทรบุรี แล้วรีบแต่งให้เรือสำปันลอมถือใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ตนกูหมัดสะวะหลานเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งหนีออกไปอยู่เมืองเกาะหมากแต่ก่อน คิดกบฏยกกองทัพมาตีชิงเอาเมืองไทรบุรีคืนได้ พระยาอภัยธิเบศร์ พระยาไทรบุรี ลำทัพลอยมาตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลท่าหาดใหญ่แขวงเมืองสงขลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบประพฤติเหตุแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยานคร กับพระยาสงขลารีบกลับออกมาเมืองสงขลา แล้วให้เกณฑ์กองทัพออกไปปราบข้าศึกให้จงได้ พระยาสงขลากราบถวายบังคมลากลับออกมาถึงเมืองสงขลาในเดือน ๑๒ ไม่ปรากฏว่าชนแรมกี่คำ พระยาสงขลาเกณฑ์ไพร่ได้เสร็จแล้วรีบยกขึ้นไปตั้งอยู่ที่ท่าหาดใหญ่ ให้พระสุนทรานุรักษ์อยู่รักษาเมือง แล้วพระยาสงขลาสั่งหนังสือให้กรมการถือออกไปเมืองแขก ทั้ง ๗ เมือง ให้ยกกองทัพมาช่วยระดมรบเมืองไทรบุรี พระยาตานี (ทองอยู่) พระยายิริง (พ่าย) พระยาสายบุรี (ระตะ) พระจะนะ (บัวแก้ว) ยกกองทัพไปรวมกันกับทัพพระยา

สงขลา ๆ แต่งให้พระยายิริง พระยาตานี พระยาสาย พระจะนะ
หลวงนา หลวงพล ขุนต่างตา คุมไพร่ ๓๐๐ คนขึ้นไปรบกับ
ตนกูหมัดสะวะที่ค่ายท่งโพในแขวงเมืองไทรบุรี ตนกูหมัดสะวะมี
กำลังมากแต่งกองทัพตัดหลังเข้ามาทางสบ้าเพน เผาเรือนราษฎรใน
แขวงเมืองจะนะจนกระทั่งถึงบ้านพระจะนะ พวกแขกในเมืองจะนะ
ก็กลับเข้าสมัคอยู่ด้วยตนกูหมัดสะวะทั้งสิ้น พวกไทยในเมืองจะนะ
มีน้อยก็พากครอบครัวหนีเข้ามาอยู่ในแขวงเมืองสงขลาทั้งสิ้น พวกแขก
ในแขวงเมืองเทพา เมืองหนองจิก เมืองตานี เมืองยิริง ก็กลับ
กำเริบขึ้น พระยาสงขลาจึงจัดให้พระยาตานี พระยายิริง
พระยาสาย พระจะนะ คุมไพร่ ๑๐๐๐ คนไปตั้งรักษาทางตำบล
บ้านตะพง บ้านการำไว้ ให้หลวงพลสงคราม หลวงไชยสุรินทร์
คุมไพร่ ๕๐๐ คนรีบยกไปตั้งรักษาทางเมืองจะนะไว้ แลให้หลวง
บริรักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา เปนกองส่งเสบียงอาหาร
อยู่ที่ตำบลท่าหาดใหญ่ แล้วพระยาสงขลารีบกลับลงมาจัดการใน
กลางเมืองสงขลา แต่งให้หลวงยกรบัตรคุมไพร่ ๓๐๐ คนไปตั้งค่าย
มั่นอยู่ที่ตำบลปลักแรดในระหว่างเขาสำโรงแลเขาลูกช้าง ซึ่งเดี๋ยวนี้
เรียกว่า ทเวเชียรรัถยานั่นค่าย ๑ แลที่ตำบลวัดเกาะถ้ำ
ค่าย ๑ ที่ตำบลเขาเก้าเส่งริมทเลค่าย ๑ เสร็จแล้ว พอพวก
แขกชบถเมืองไทรยกเข้ามาที่ตำบลที่พะตงที่การำแตก พระยาตานี
พระยายิริง พระยาสาย ก็ทัพเข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลบ้านน้ำ
กระจาย กองทัพเมืองไทรบุรีรุกตามเข้ามาทันกองพระยาสายที่ท่งนา

หน้าบ้านน้ากระจาย ได้รับพุ่งกันถึงตสุมบอน พวกแขกเมืองไทรบุรี
เสียทีล่าถอยไป กองทัพพระยาสายตั้งค่ายมั่นลงได้ ทรมเขาถูกช้าง
พระยาตานีตั้งค่ายมั่นลงที่เขาเก้าเส่ง แต่กองทัพหลวงไชยสุรินทร์
หลวงพลสงคราม ทานกำลังแขกเมืองไทรบุรีไม่ได้ ก็ถอยทัพ
ลงมาตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลปลักแรดพร้อมกันกับกองทัพเมืองสงขลา พวก
แขกเมืองไทร เมืองจะนะ ยกตามมาตั้งค่ายลงที่หน้าค่ายปลักแรด
พวกแขกกบฏยังตั้งค่ายไม่ทันเสร็จ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง)
ยกกองทัพพวกจีน ๔ กองพร้อมกับกองทัพหลวงพลสงคราม หลวง
ไชยสุรินทร์ เข้าระดมตีค่ายพวกแขกเปนสามารถถึงตสุมบอน
พวกแขกกบฏทานกำลังไม่ได้ก็ล่าถอยหนีไป พวกจีนตัดส่ะพวกแขก
กบฏมาได้หลายสิบส่ะ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) รางวัลให้พวก
จีนที่ตัดส่ะแขกกบฏมาได้ส่ะละ ๕๐ เหรียญ แล้วพระยาสงขลา
(เถียนเส้ง) ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้ที่ตำบลปลักแรด รับมีใบบอกให้
หลวงพัฒนสมบัติ (กังโป๊ย) ถือเข้าไปณกรุงเทพ ฯ ด้วยเรือส่ะ
ฉลอม ในใบบอกมีความว่า แขกเมืองจะนะ เมืองเทพา เมือง
หนองจิก คิดกบฏสมทบกับแขกเมืองไทรบุรียกกองทัพเข้าตีเมือง
สงขลา พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้เกณฑ์กองทัพจีนแลไทยออก
ไปต่อสู้กับพวกแขกกบฏที่ตำบลปลักแรด ในระหว่างเขาสำโรงแล
เขาถูกช้าง ใกล้กับเมืองสงขลาระยะทางประมาณ ๙๐ เส้น กอง
ทัพเมืองสงขลารบปะทะตั้งมั่นกันอยู่ ราษฎรเมืองสงขลาก็มีน้อยตัว
พวกแขกกบฏมีกำลังมาก ขอรับพระราชทานกองทัพหลวงออกไปช่วย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบประพฤติเหตุแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาวิชิตณรงค์กับพระราชวรินทร์กรมพระตำรวจคุมไพร่ ๕๐๐ คนเป็นกองทัพหน้ารีบยกออกมาก่อน ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้าเป็นแม่ทัพใหญ่กับเจ้าพระยายมราช พระยาเพชรบุรีคุมไพร่ ๓๐๐๐ คนยกตามออกมากองทัพพระยาวิชิตณรงค์ พระราชวรินทร์ยกออกมาถึงเกาะหนูหน้าเมืองสงขลา ยังไม่ทันยกกองทัพขึ้นบนบก พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) เห็นกองทัพหลวงยกออกมาถึงเกาะหนูแล้ว จึงให้พวกทหารในค่ายปลักแรดยกปืนจ่ารงขึ้นตั้งบนค่ายเขาเกาะถ้ำแล้วให้ขุนวงสรวงกระทำสักการบูชาโดยพิศดารหลายอย่าง แลกระทำพิณพาทย์ย่ำฆ้องชัยตั้งโห่ ๓ ตาเสร็จแล้ว จึงให้ยิงปืนจ่ารงตรงเข้าไปในค่ายแขกกบฏ เดชะพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นมหามหัศจรรย์ กระสุนปืนจ่ารงที่บรรจุ ๒ ลัด ๒ นัดไปตกลงในกลางค่ายพวกแขกกบฏ แขกกบฏก็แตกทัพหนีกลับไปในเวลาพลบค่ำวันนั้น ปืนจ่ารงกระบอกนี้กราวแตกมาจนทุกวันนี้ แลปืนจ่ารงนั้นเป็นปืนเหล็กรางเกวียนยาว ๕ ศอก กระสุน ๔ นิ้ว ครั้นพวกแขกกบฏแตกไปแล้ว พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับพระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) ก็ลงไปรับพระยาวิชิตณรงค์ พระราชวรินทร์ขึ้นจากเรือรบมาพักอยู่ที่จวนพระยาสงขลา พระยาวิชิตณรงค์ พระราชวรินทร์ จึงปฤกษากับพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ว่า พวกแขกกบฏก็แตกไปหมดแล้ว ตัวพระยาตานี พระยายิริง พระยา

สาย ก็ยังติดอยู่ที่เมืองสงขลา ในแขวงเมืองตานี เมืองยิริง เมืองสาย จะเปนประการใดบ้างก็ยังไม่ได้ทราบ ควรให้พระยายิริง พระยาตานี พระยาสาย รับล่วงหน้าไปรักษาราชการเมืองเสียก่อนจึงจะชอบ ปฤกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงให้พระยาตานี พระยายิริง พระยาสาย รับพาพวกแขกลงไปรักษาราชการเมืองตานี เมืองยิริง เมืองสายเสียก่อน อยู่ ๒ วัน ๓ วัน พระยาวิชิตณรงค์ พระราชวรินทร์ กับพระยาสงขลาก็ยกกองทัพบกทัพเรือตามออกไปเมืองตานี ให้พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) อยู่รักษาราชการเมืองสงขลา ส่วนกองทัพบุตรเจ้าพระยานครยกเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองไทรบุรีได้ แขกเมืองไทรบุรีสิ้นกบฏก็ยกหนีลงเรือไปอยู่เมืองเกาะหมาก พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) พระยาวิชิตณรงค์ พระราชวรินทร์ จัดราชการอยู่เมืองตานีเดือนเศษ ต่อกองทัพพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา เจ้าพระยายมราช พระยาเพ็ชรบุรี ออกมาถึงเมืองสงขลาณเดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีกุญเอกศก ศักราช ๑๒๐๑ ยกกองทัพขึ้นตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลบ้านบ่อพลับ พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพมีหนังสือออกไปหาตัวพระยาไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานคร กับพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ซึ่งตั้งรักษาราชการอยู่ที่เมืองตานีให้รับเข้าไปเมืองสงขลา พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ทราบความตามหนังสือแม่ทัพแล้ว จึงจัดแจงให้พระยาวิชิตณรงค์ กับนายเม่นมหาดเล็กบุตรพระยาสงขลา (เถียนจง) อยู่รักษาราชการเมืองตานี พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับพระราชวรินทร์กรีบกลับเข้ามาเมือง

สงขลา พระยาไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานคร กยกเข้ามาเมืองสงขลา
พร้อมกัน พระยาไทรบุตรเจ้าพระยานคร ตั้งค่ายพักอยู่ที่ตำบลท่าว้าน
ในขณะนั้นพระยากลันตัน กับพระยาจางวาง ชื่อฅนกูปะสา วิวาท
กันขึ้น พระยากลันตันมีหนังสือบอกเข้ามาให้นำกราบเรียนพระยาศรี
พิพัฒน์แม่ทัพ แลขอให้ยกกองทัพไทยลงไประงับเหตุที่วิวาท พระยา
ศรีพิพัฒน์แม่ทัพ จึงแต่งให้หลวงศรเสน่ปลัดกรมอาสาจามรบลงไป
ห้ามปรามพระยากลันตันกับพระยาจางวาง หลวงศรเสน่ลงไปถึง
เมืองกลันตันได้ห้ามปรามทั้ง ๒ ฝ่ายก็หาฟังไม่ หลวงศรเสน่บอก
หนังสือกราบเรียนมายังพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ ๆ จึงจัดให้พระยาราช
บุรี พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) คุมไพร่ ๒๐๐ คนเศษ รีบยก
ไปตั้งค่ายมั่นอยู่ที่ตำบลยากังแขวงเมืองสายบุรี ริมเขตรแดนเมือง
กลันตัน แล้วมีหนังสือให้หลวงโกชาอิศหากล่ามรับถือหนังสือลงไป
หาตัวพระยากลันตันกับฅนกูปะสาให้รีบเข้ามาเมืองสงขลา หลวง
โกชาอิศหากล่ามถือหนังสือลงไปถึงเมืองกลันตัน แลพาตัวพระยา
กลันตันกับฅนกูปะสาเข้ามาเมืองสงขลาได้ พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ
จำกล่าวระงับการวิวาท ให้พระยากลันตันกับฅนกูปะสาเลิกการวิวาท
โดยเรียบร้อยแล้ว พระยากลันตันกับฅนกูปาสำกล่าพระยาศรีพิพัฒน์
แม่ทัพกลับออกไปรักษาราชการเมืองกลันตันตามเดิม ส่วนเมืองไทรบุรี
พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพให้พระยาไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานคร กลับไป
รักษาราชการอยู่ตามเดิม ให้ฅนกูเดหวาเปนผู้ว่าราชการเมืองสตูล
แต่ให้ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ให้พระปลัดเมืองพัทลุงไปว่าราชการ

เมืองพัทลุง แลยกที่พระโคะแขวงเมืองพัทลุงให้เปนแขวงเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพจัดราชการส่งบเรียบร้อยแล้ว จึงมีหนังสือออกไปหาพระยาเพชรบุรี พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) ซึ่งรักษาราชการอยู่ที่เมืองสายให้กลับเข้ามาเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพจัดราชการอยู่ที่เมืองสงขลา ๒ ปี แลได้สถาปนาพระเจดีย์ไว้บนเขาเมืองสงขลาองค์ ๑ เสร็จแล้ว จึงได้ยกกองทัพกลับเข้าไปณกรุงเทพ ฯ นำข้อราชการขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เมืองไทรบุรีนั้นครั้นจะให้คนไทยเปนผู้ว่าราชการเมืองสืบต่อไปลงจะไม่เปนการเรียบร้อย ควรแบ่งเมืองไทรบุรีออกเปน ๓ เมืองเหมือนอย่างเมืองตานี จึงจะเปนปรกติเรียบร้อยได้ ขอรับพระราชทานให้ยมตวันซึ่งเปนพระยาไทรบุรีมาแต่ก่อนเปนพระยาไทรบุรีสืบต่อไป ให้ตนกูอานมเปนพระยาบังปะสู ให้ตนกูเสสะเล็มเปนพระยาปลิด ให้ตนกูเดหวาเปนพระยาสตูล แต่ให้ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ให้พระปลัดเมืองพัทลุงเปนพระยาพัทลุง ส่วนพระยาพัทลุงบุตรเจ้าพระยานครน้อย ควรพาตัวเข้ามาทำราชการเสียในกรุงเทพ ฯ แต่เมืองพังงานั้นเจ้าเมืองถึงแก่กรรม ขอรับพระราชทานให้พระยาไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานคร ไปเปนที่พระยาบริรักษ์ภูธร พระยาพังงา ให้พระอนุชิตเปนที่พระยาตะกั่วป่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราตั้งเจ้าเมืองแลผู้ว่าราชการเมืองออกมาตามความเห็น พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพราชการบ้านเมืองก็เปนปรกติไม่มีกบฏสืบต่อมาจนทุกวันนี้

ครั้งนั้นพระยาสงขลา (เกียนเส้ง) ให้พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) คุมต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย เสร็จราชการแล้วก็กลับออกมาเมืองสงขลา ๆ เปนปรกติ ไม่มีการทัพศึกอยู่ ๓ ปี

ครั้นปีฉลูตรีศก โปรดเกล้า ฯ มีท้องตราออกมาเมืองสงขลา ว่า พระยากลันตันกับพระยาจางวาง ตนกูปะสา พี่น้องวิวาทกันขึ้นอีก ให้พระเสน่หามนตรีบุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช กับพระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา กับพระยาท้ายน้ำข้าหลวง รีบลงไประงับว่ากล่าวอย่าให้พระยากลันตันกับตนกูปะสาเกิดอริวิวาทแก่กัน ถ้าเห็นว่าจะระงับการวิวาทไม่ได้แล้ว ให้พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) พาตัวตนกูปะสามาไว้เสียที่เมืองแขก ๗ เมือง ซึ่งขึ้นกับเมืองสงขลา ให้พระเสน่หามนตรีพาตัวพระยาจางวางไปไว้ที่เมืองนครเสีย พระยาท้ายน้ำ พระเสน่หามนตรี พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) ยกกองทัพมาประชุมอยู่พร้อมกันที่เมืองสงขลา แล้วยกกองทัพเลยลงไปเมืองกลันตัน พระยาท้ายน้ำ พระเสน่หามนตรี พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) ได้ว่ากล่าวกับพระยากลันตัน พระยาจางวาง ให้เลิกการวิวาทซึ่งกันและกัน พระยากลันตันกับพระยาจางวางก็หาฟังคำห้ามปรามไม่ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) จึงได้พูดจาเกลี้ยกล่อมพาตัวตนกูปะสา กับสมัคพรรคพวกบุตรภรรยาเข้ามาไว้ที่เมืองตานี พระเสน่หามนตรีก็พาตัวพระยาจางวางกับบุตรภรรยาข้าทาสสมัคพรรคพวกไปไว้ที่เมืองนคร พระยาท้ายน้ำ

ก็กลับเข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ พระเสน่หามนตรีก็กลับไปเมืองนคร
พระสุนทรานุรักษ์ก็กลับเข้ามาเมืองสงขลา เมืองถลันตันก็เป็นปรกติ
เรียบร้อยมาจนทุกวันนี้

ครั้นถึงปีขาลจัตวาศก ศักราช ๑๒๐๕ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้จัดการฝังหลักชัยเมืองสงขลา พระราชทานไม้ชัยพฤกษ์หลัก
ชัยต้น ๑ กับเทียนชัย ๑ เล่ม พร้อมด้วยเครื่องไทยทานต่าง ๆ
แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระอุดมบีฎกเป็นประธานสงฆ์ถานานุกรม
เปรียญ ๙ รูป ออกมาเป็นประธาน กับพระราชครูอัษฎาจารย์
พราหมณ์ กับพราหมณ์ ๙ นาย ออกมาเป็นประธานในการฝังหลัก
ชัย พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้กะเกณฑ์กรมการแลไหร่จัด
การทำเป็นโรงพิธีใหญ่ขึ้นในกลางเมือง ก็ที่หน้าศาลเจ้าหลักเมือง
เดียวนี้ แลตั้งโรงพิธี ๔ ทิศ คือที่ป้อมเสร็จแล้ว ครั้นเดือน ๕
ขึ้น ๗ ค่ำ ปีขาลจัตวาศก พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ให้จัด
การตั้งกระบวนแห่หลักไม้ชัยพฤกษ์กับเทียนชัยเป็นการใหญ่ คือจัด
กระบวนแห่ทั้งพวกจีนแลพวกไทยเป็นที่ครึกครื้นเอกเกริกมาก ตั้ง
กระบวนแห่หลักไม้ชัยพฤกษ์กับเทียนชัยไปเข้าโรงพิธี แล้วพระสงฆ์
ราชาคณะถานานุกรมเจริญพระปริต พระครูพราหมณ์ก็สวดตาม
ไสยเวท ครั้นถึงวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๑๐ นาฬิได้
อุดมฤกษ์ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับพระครูอัษฎาจารย์
พราหมณ์เชิญหลักไม้ชัยพฤกษ์ลงฝังไว้ทกลางเมืองสงขลา มี
ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แล้วพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้จัดการ

สมโภช หลักเมืองเปน การเฉลิมเกริกอิก ๕ วัน ๕ คืน คือสะคอน
หรือโขนร้อง ๑ โรง หุ่น ๑ โรง งิ้ว ๑ โรง สะคอนชาตรี ๕ โรง
แล พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระ
สงฆ์ ๒๒ รูป กับเครื่องบริขารภัณฑ์ต่าง ๆ แก่พระราชาคณะ
ถานานุกรมเปรียญ แล พระครูอัษฎาจารย์พราหมณ์เปนอันมาก
เสร็จแล้ว ครั้นเสร็จการฝังหลักเมือง พระยาสงขลา (เถียนเส้ง)
จัดเรือสำเภา ๓ ลำ ๑ ส่งพระราชาคณะกับพระครูอัษฎาจารย์พราหมณ์เข้า
ไปณกรุงเทพ ฯ แล้ว พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ให้ช่างก่อ
ตึกคร่อมหลักเมืองไว้ ๓ หลัง เปนตึกจีน กับศาลเจ้าเสือเมืองไว้
หลัง ๑ ด้วย

ครั้นปีมะโรง ฉศก ศักราช ๑๒๐๖ ถึงกำหนดงวดส่งต้นไม้ทองเงิน
เมืองสตูลหาส่งต้นไม้ทองเงินมาไม่ พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ต้อง
ทำต้นไม้ทองเงินแทนเมืองสตูล แล้วแต่งให้ตนกูเดหวานำต้นไม้
ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย โปรดเกล้า ฯ
ให้ตนกูเดหวาเปน พระยาสตูล (เดหวา) กราบถวาย
บังคมลากลับออกมาเมืองสตูล ในปีนั้น พระยาสตูล กับ พระยาปลิด
วิวาทกันด้วยเรื่องเขตรแดน จึงโปรดเกล้า ฯ มีตราออกมาให้เมือง
นคร กับเมืองสงขลา พร้อมกันออกไปชำระสะสางให้เปนที่ตกลงเรียบร้อย
แก่กัน แล้วให้ปักหลักแดนไว้ให้มั่นคง อย่าให้เกิดวิวาทกันต่อไป
ครั้งนั้น พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) จึงได้มีใบบอกเข้าไปกราบบังคมทูล
พระกรุณา ขอยกเมืองสตูลให้ขึ้นอยู่กับเมืองนคร เหตุด้วยเมือง

สงขลา บังคับบัญชาเมืองแขก ๗ เมืองโดยเต็มกำลังแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เมืองสตูลขึ้นอยู่กับเมืองนคร ตั้งแต่นั้นมา

ครั้นณปีมะเมียอัฐศก พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ป่วยด้วยโรคชรา จึงได้มีบอกเข้าไปกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้ขุนภักดีโอสถหมอยา พันเมืองหมอนวด ออกมาพยาบาล อาการทรงบ้างทรุดลงบ้าง แลอาการป่วยให้เคลิบเคลิ้มสติเปนโบราณชวนะ ครั้นณวันอังคารเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะแมนพศก ศักราช ๑๒๐๙ เวลา ๓ โมงเช้า พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ถึงอนิจกรรม พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) หลวงวิเศษภักดี (นาก) หลวงบริรักษ์ภูเบศร์ (แสง) แลญาติพี่น้องพร้อมกัน ได้จัดแจงศพตั้งไว้ณเหนือน้ำเสร็จแล้ว พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) หลวงวิเศษภักดี (นาก) หลวงบริรักษ์ภูเบศร์ (แสง) แต่งให้หลวงไชยสุรินทร์กรมการถือใบบอกกับเงิน ๑๐๐๐ เหรียญ เข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย เงิน ๓๐๐๐ เหรียญนั้น คือเปนพัทยาตามกฎหมายเดิม ภายหลังพระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) รับตามเข้าไปเผ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) เปนผู้รักษาว่าราชการเมืองสงขลา แลโปรดเกล้า ฯ ให้รับกลับออกมาจัดการศพพระยาสงขลา (เถียนเส้ง) กับ พระราชทานศิลาหน้าเพลิงแลผ้าไตร ๓๑ ไตร พร้อมด้วยเครื่องไทยทานต่าง ๆ กับโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหมื่นละม่งนายช่างทหารใน ออก

มาเปนชางทำศพคน ๑ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) กราบถวายบังคมลากลับออกมาถึงเมืองสงขลา ได้จัดแจงทำการศพยังไม่ทันจะเสร็จ

ในปีนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาวิชิตณรงค์เปนแม่กองออกมาสักเลขตั้งทำเนียบโรงสักอยู่ที่ตำบลบ้านบ่อพลับ ได้ตั้งอยู่สักเลขอยู่หลายเดือน ครั้นถึงวันเดือน ๗ ปีระกา เอกศก ศักราช ๑๒๑๗ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) หลวงวิเศษภักดี (นาก) พร้อมด้วยญาติพี่น้องได้จัดแจงเผาศพพระยาสงขลา (เกยนเส้ง) ที่ทุ่งนอกกำแพงเมืองสงขลา ซึ่งเรียกกันว่าทุ่งเมรุตลอดมาจนทุกวันนี้ แล้วได้เชิญอัฐิไปฝังไว้ที่ริมเขาแหลมสน ทำเปนฮ่องสุยตามธรรมเนียมจีนเสร็จแล้วอยู่ ๒ วันพณหัวเจ้าท่านที่สมุหพระกลาโหมออกมาถึงเมืองสงขลา ขึ้นพักอยู่ที่ทำเนียบตำบลบ้านบ่อพลับ ตรวจการสักเลขอยู่ ๓ เดือน เสร็จการสักเลขแล้ว พณหัวเจ้าท่านที่สมุหพระกลาโหมกับพระยาวิชิตณรงค์กลับเข้าไปณกรุงเทพ ฯ

ประวัติพระยาวิเชียรคีรี (เกยนเส้ง)

พระยาวิเชียรคีรี (เกยนเส้ง) เปนบุตรที่ ๒ ของพระอนันตสมบัติ (บุญเยี่ยว) เปนน้องร่วมมารดากับพระยาวิเศษภักดีศรีสุรสงคราม พระยาสงขลา (เกยนจั่ง) เดิมเมื่อพระยาวิเศษภักดี พระยาสงขลา (เกยนจั่ง) เปนผู้ว่าราชการเมืองสงขลา โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาวิเชียรคีรี (เกยนเส้ง) เปนหลวงสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการ ภายหลังโปรดเกล้า ฯ

ให้เปนพระสุนทรานุรักษ์ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนพระยา
วิเชียรคิรีสมุทสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา พระยาวิเชียรคิรี
(เถียนเส้ง) มีบุตรกับท่านผู้หญิงทองสุก คือ ท่านผู้หญิงที่ ๑
แล้วมีบุตรกับท่านผู้หญิงแก้วชาวเมืองพัทลุง ซึ่งนับว่าเปนท่านผู้หญิงที่ ๒
บุตรที่ ๑ ชื่อลูกจันทน์ บุตรที่ ๒ ชื่อลูกอิน เปนผู้หญิงทั้ง ๒ คน ลูกจันทน์
ได้ถวายเปนเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ลูกอินนั้น
เปนท่านผู้หญิงที่ ๓ ของเจ้าพระยาวิเชียรคิรี (เม่น) แต่ไม่มีบุตร พระยา
วิเชียรคิรี (เถียนเส้ง) ได้สร้างบ้านเรือนไว้ในกรุงเทพ ฯ ริมแม่น้ำ
เจ้าพระยาหน้าวัดสามปลื้มตำบล ๑ ปลูกเปนเรือนมุงกระเบื้องพื้น
กระดาน ฝากระดาน ๘ หลัง แลมีท่านผู้หญิงชื่อปรางอยู่ในกรุงเทพ ฯ
คน ๑ นับว่าเปนท่านผู้หญิงที่ ๔ แต่ไม่มีบุตร แลพระยาวิเชียรคิรี
(เถียนเส้ง) ได้เปนแม่ทัพต่อสู้กับแขกถึง ๒ ครั้ง แลได้ก่อกำแพง
เมืองกับฝังหลักเมืองเสร็จบริบูรณ์ กับได้ก่อตึกจีนทำเปนจวนผู้ว่า
ราชการเมืองไว้ ๕ หลัง ซึ่งเรียกกันว่าในจวนตลอดมาจนเดี๋ยวนี้ พระยา
วิเชียรคิรี (เถียนเส้ง) อัชยาศัยดุร้าย จนราษฎรร้องเรียกกันว่า
เจ้าคุณเสงขลาเสือ เหตุด้วยท่านเกณฑ์ราษฎรไปล้อมจับเสือที่ตำบล
บ้านสี่สะเดา เพราะที่นั่นเปนที่เสือบ่าอยู่ชุกชุม ครั้นล้อมจับเสือนั้น
พิศดารหลายอย่าง คือเกณฑ์ให้ราษฎรทำแผงไม้ไผ่กว้าง ๖ ศอก
ยาว ๖ ศอก ๔ เหลี่ยมไว้เสมอทุกกำนั้น ๆ คือ ๑๐ แผงบ้าง ๑๒ แผงบ้าง
๑๕ แผงบ้าง เมื่อเสือเข้ามากัดสุกรหรือโคของราษฎรที่ตำบลบ้านสี่สะ
เดาแล้ว พระยาวิเชียรคิรี (เถียนเส้ง) มีคำสั่งเรียกราษฎรแลแผง

ได้ ในทันทีให้มาล้อมจับเสือ ถ้าราชฎรมาไม่พร้อมในระหว่าง ๒๔ ชั่วโมง
ก็ต้องรับอาญาเฆี่ยนหลังคนละ ๓๐ ที และต้องจำคุกด้วย เมื่อราชฎรพา
แผงมาพร้อมแล้วก็ช่วยกันเอาแผงล้อมเสือเข้าโดยรอบ ด้านนอกแผงนั้น
ให้ราชฎรกองเพลิงตีเกราะนั่งยามโดยรอบแผง พระยาวิเชียรคีรี
(เถียนเส้ง) ก็ปันคาบศิลาซ่อนเพื่องไปนอนเฝ้าเสืออยู่พร้อมด้วย
ราชฎร พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) มีอาญาสิทธิเต็มอำนาจเหมือน
กับอาญาสิทธิแม่ทัพใหญ่ ครั้นเวลาเช้าพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) จัด
ให้ราชฎรพวก ๑ ถือหอกเดินเข้าไปอยู่ในแผง ราชฎร
พวก ๑ คอยขยับแผงตาม พวกราชฎรที่เข้าไปอยู่ในแผงก็จัดกันเป็น ๓
ชั้น ชั้นที่ ๑ ถือหอกเดินเข้าไปข้างหน้า ชั้นที่ ๒ ถือหน้าไม้กางบ่า
เดินตามเข้าไปข้างหลัง ชั้นที่ ๓ ขยับแผงตามหลังเข้าไปให้วงแผงที่ล้อม
นั้นเลื่อนน้อยเข้าทุกครั้ง เมื่อกางบ่าขยับแผงล้อมรอบวงน้อยเข้าไปทุก
วันๆ เสือซึ่งอยู่ในที่ล้อมก็กระโดดกัดเอาคนซึ่งอยู่ในแผง ๓ ชั้นวันละ
๒ คน ๓ คน ถึงแก่กรรมบ้าง เจ็บป่วยลำบากบ้าง พระยาวิเชียรคีรี
(เถียนเส้ง) ก็ยังรับเร่งให้ราชฎรล้อมเสืออยู่เสมอ ในเวลานั้นปรากฏ
ว่าเสือกัดราชฎรตายในที่ล้อมเสียหลายสิบคน เมื่อล้อมแผงเข้าไปใกล้ชิด
กับตัวเสือแล้ว เสือก็ตกใจกระโดดขึ้นอยู่บนต้นมะปริงในป่าริมโสล่แผก
ตำบลบ้านสะเดาเดียวนี้ เพื่อจะกระโดดข้ามแผงหนีออกไป พระยา
วิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) ยิงเสือด้วยปืนคาบศิลาซ่อนเพื่องถูกที่ขมองสะ
เสือพลัดตกจากต้นมะปริงตายในทันที พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง)
ผู้นี้เป็นผู้ชำนาญในการยิงปืน เพราะเป็นศิษย์ท่านพระยาภักดีรเพลิง

กรุงเทพฯ แลพระยาวิเชียรคีร (เถียนเส้ง) ผู้น้อยอาศัยชอบเล่น
สะคอนแลศึกรวา ทั้งเปนผู้ศรัทธาในพระพุทธสาสนา ได้สร้างพระวินัย
ไว้ ๖๖ คัมภีร์ พระสูตร ๒๑๙ คัมภีร์ พระอภิธรรม ๙๗ คัมภีร์
แลได้สร้างเรือสำเภาไว้สำหรับค้าขาย ๓ ลำ แลได้จัดราชการบ้านเมือง
ให้เรียบร้อยลงหลายอย่าง แต่พระยาวิเชียรคีร (เถียนเส้ง) ผู้นเปน
ผู้ถือธรรมเนียมจีนอย่างกวดขัน แลเปนผู้ชำนาญในภาษาจีนเขียนอ่าน
หนังสือจีนคิดเลขอย่างจีนได้คล่องแคล่ว ทำเปนผู้ทดรายมีอำนาจโดย
เต็มกำลัง จึงได้รักษาราชการเมืองสงขลาไว้ได้โดยเรียบร้อย เพราะ
เวลานั้นเมืองแขกทั้ง ๗ หัวเมืองก็คดกบฏอยู่เสมอ ราษฎรในพื้นเมือง
สงขลาก็เปนพวกบาแบเรียนคิดแต่จะปล้นสดมฉกชิงวิ่งราวอยู่มิได้ขาด แล
ธรรมเนียมราชการก็พื้นเผือเหลือจะประมาณ เมืองสงขลาเวลานั้น
ก็แรกจะตั้งขึ้น ราษฎรพลเมืองก็มีตัวอยู่แต่น้อย พวกแขก ๗ เมือง
มีกำลังมาก ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาวิเศษภักดี
พระยาสงขลา (เถียนจ่ง) แบ่งเมืองตานีออกเปน ๗ เมืองเสียแต่วันนั้นก็จริง
เมืองสงขลาอำนาจยังไม่พอที่จะปกครอง เพราะเหตุนพระยาวิเชียรคีร์
(เถียนเส้ง) จึงได้กระทำอำนาจโดยแข็งแรง ถึงแก่บังคับให้ราษฎร
จับเสือป่าได้คล้าย ๆ กับจับวิลาหรือกระจง ราษฎรในเมืองสงขลา
เวลานั้นก็ตัวอำนาจพระยาวิเชียรคีร์ (เถียนเส้ง) ยิ่งกว่าก็ตัวอำนาจเสือ
ป่า ความพิศดารในการเรื่องนี้ยังมีวิตถารมาก ข้าพเจ้าผู้เรียงหนังสือ
ฉบับนี้ไม่สามารถที่จะกล่าวให้เกินไป แลพระยาวิเชียรคีร์ (เถียนเส้ง)
ผู้นถือศีลธรรมเนียมจีนโดยกวดขัน ในวงศ์ญาติซึ่งนับเนื่องว่าเปนพวก

แซ่เจ้าด้วยกันแล้ว ห้ามไม่ให้ร่วมประเวณีต่อกัน ด้วยธรรมเนียมจีน ถือกันอย่างนี้

พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) เป็นผู้โอบอ้อมยกย่องญาติพี่น้องในตระกูลโดยแข็งแรง คือเจือจานให้บันเลี้ยงดูในหมู่ญาติทั่วตลอดกัน ไม่ได้เลือกหักมักทิ้งสามัคคีต่อกันโดยเรียบร้อย แลรวบรวมหมู่ญาติในตระกูลให้ตั้งอยู่ในความ

ครั้นณวันเดือน ๖ ปีจอโทศก ศักราช ๑๒๑๒ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) มอบราชการเมืองให้หลวงวิเศษภักดี (นาก) หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) กับกรมการอยู่รักษาราชการเมืองส่งขลา พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) ก็เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อจะได้รับสัญญาบัตรตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) เข้าไปติดค้างอยู่ในกรุงเทพ ฯ ปีเศษ ด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ในปีจอโทศกนั้นหลวงวิเศษภักดี (นาก) ผู้ช่วยราชการซึ่งอยู่รักษาราชการเมืองส่งขลาป่วยถึงแก่กรรม ยังอยู่แต่หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) กับกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยอยู่รักษาราชการเมือง ครั้นณวันพุฒเดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) เป็นพระยาวิเชียรคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองส่งขลา แลโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้นายจำเรศ (เม่น) บุตรพระยาวิเศษภักดี ผู้สำเร็จราชการเมืองส่งขลา (เถียนจิ่ง) เป็นหลวงสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยราชการ พระยาวิเชียรคีรี

(มุญสัง) หลวงสุนทรานุรักษ์ (เม่น) กราบถวายบังคมลากลับออกมา
รับราชการอยู่ณเมืองสงขลา ภายหลังหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง)
เข้าไปเยี่ยมญาติในกรุงเทพ ฯ ก็ป่วยถึงแก่กรรมเสียในกรุงเทพ ฯ หลวง
อนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) คนนี้เป็นบุตรพระยาวิเศษภักดี (เกียนจ๋ง) มารดา
เป็นคนในกรุงเทพ ฯ เมื่อพระยาวิเศษภักดี (เกียนจ๋ง) เข้าไปทำ
ราชการเป็นที่หลวงนายฤทธิ์อยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้สร้างบ้านเรือนเคหสถาน
ที่ริมแม่น้ำ คือที่สุนันทาลัยเดี๋ยวนี้ แลมีภรรยาในกรุงเทพ ฯ มีบุตร
ผู้หญิง ๑ ผู้ชาย ๑ บุตรผู้หญิงชื่อวัน เข้าทำราชการ
เป็นพนักงานอยู่ในพระบรมมหาราชวังในรัชการที่ ๒ บุตรผู้ชาย
ชื่อแสงเป็นนายขันมหาดเด็ก ภายหลังโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นหลวง
อนุรักษ์ภูเบศร์ หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ (แสง) เป็นผู้ชำนาญในการยิงปืน
แม่นยำ แลชำนาญในการแพทย์ด้วย เมื่อออกมารับราชการเป็นที่
หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ผู้ช่วยราชการอยู่ที่เมืองสงขลา มีภรรยาอีก
คน ๑ ชื่อนิ่ม มีบุตรผู้ชาย ๑ ผู้หญิง ๑ บุตรผู้ชายชื่อเวียง
บุตรผู้หญิงชื่อทับ แต่เมื่อถึงแก่กรรมนั้นในวันเดือนปีใดไม่ปรากฏ ฯ

พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่

เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย

พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุน) เมื่อยังเปนพระยาศรีสิงหเทพ

เรียบเรียง

จุลศักราช ๑๒๔๗ ปีกุญสัปตศก พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราช โองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งให้พระยาศรีสิงหเทพ เรียงพงศาวดาร โดยลำดับวงศ์ลาวพุงดำ ประเทศ ขันทุดเกล้า ฯ ถวาย จักดำเนินเรื่องราชพงศาวดาร เมื่อจุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุญนพศก พระเจ้าอังวะยกพยุหโยธาทัพลง มาตีกรุงศรีอยุธยามหานครบุราณถึงแก่พินาศปราชัยแล้ว พระเจ้า อังวะตั้งให้ โปสุพลา โปมะยุงวน คุมกองทัพลงมารวบรวมไพร่พล ลาวเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ไปตั้ง อยู่ที่เมืองกุมกาม โปสุพลา โปมะยุงวน ตั้งพระยาจ่าบ้านเปน พระยาสุรสงครามเจ้าเมือง ตั้งพ่าชายแก้ว ผู้หลานเปนพระยา อุปราช อยู่มาพระยาอุปราชถึงแก่กรรม พระยาอุปราชมีบุตร ชาย ๗ คน คือ นายกาวิละ ๑ นายคำโสม ๑ นายน้อย ธรรม ๑ นายดวงทิพ ๑ นายหมูล่า ๑ นายคำพัน ๑

นายบุญมา ๑ บุตรหญิง ๓ คน นางสิริรจา ๗ นางสิริวรรณา ๑ นางสิริบุญธรรม ๑ รวม ๑๐ คน โปสุพลาจึงตั้งนายกาวิละบุตรนายพ้าชายแก้วที่ ๑ เปนพระยาอุปราช

ศุศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียฉศก พระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพขึ้นไปตีเมืองกุมกาม ครั้นขึ้นไปถึงเมืองลำพูนไชย ก็หยุดประทับตั้งค่ายหลวงอยู่ที่นั้น โปสุพลา โปมะยุงวน รู้ว่ากองทัพกรุงเทพ ฯ ยกขึ้นไป ก็ให้พระยาจ่าบ้าน พระยากาวิละ เกณฑ์คนออกตั้งรับทัพไทยอยู่นอกเมือง ฝ่ายพระยาจ่าบ้าน พระยากาวิละก็เข้าหาท่านเจ้าพระยาแม่ทัพ ขอเปนข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพ ฯ ท่านเจ้าพระยาแม่ทัพ ก็ให้พระยาจ่าบ้าน พระยากาวิละนำทัพยกเข้าปีนปล้นเอาเมือง ฝ่ายโปสุพลา โปมะยุงวน ทราบว่าพระยาจ่าบ้าน พระยากาวิละเข้าหาแม่ทัพไทยแล้ว ก็ไม่อาจคิดสู้รบต่อไป ครั้นถึงณวัน ๗ เดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลายามเศษ โปสุพลา โปมะยุงวน ก็กวาดต้อนครอบครัวพม่าลาวหนีออกจากเมือง ครั้นณวัน ๕ เดือน ๒ แรม ๓ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนเสด็จยกเข้าอยู่ในเมือง โปรดตั้งพระยาจ่าบ้านเปนพระยาวิเชียรปราการ ถืออาญาสิทธิ์ ให้พระยาวังพร้าว ผู้หลานเปนพระยาอุปราช น้อยโพธิเปนพระยาราชวงศ์ ยกขึ้นไปตั้งที่เมืองบ่าทราง ทางใกล้เมืองกุมกามวัน ๑ ตั้งพระยาลำพูนเปนพระยาไวยวงศา ถืออาญาสิทธิ์ ครองเมืองลำพูนไชยตามเดิม ตั้งนายน้อยต่อมต้อยเปนพระยาอุปราช ให้พระยากาวิละถืออาญาสิทธิ์ครอง

เมืองนครลำปาง ตั้งคำโสมผู้น้องที่ ๑ เปนพระยาอุปราช ตั้ง
น้อยธรรมผู้น้องที่ ๒ เปนพระยาราชวงศ์ ดวงทิพ หมูล่า คำพัน
บุญมา น้อง ๔ คนนี้ให้เปนผู้ช่วยราชการ จึงพระราชทานเครื่อง
ยศโดยถานาศักดิทุกคน แล้วเสด็จยกทัพกลับยังกรุงธนบุรี เมือง
เชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ก็เปนเมืองขึ้น
กรุงธนบุรีแต่นั้นมา

ครั้นศักราช ๑๑๓๗ ปีมะเมียสัปตศก พระเจ้าอังวะให้อะแซวุ่นกี
เปนแม่ทัพมาตีเมืองพิษณุโลก แลเมืองฝ่ายเหนือ ให้อำมะหลอกวุ่น
กับตวนวุ่นเปนแม่ทัพ คุมพลมาตีเมืองปากทราง พระยาวิเชียร
ปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ พระยาไชยวงศาเจ้าเมืองลำพูนสู้รบเหลือ
กำลัง ก็อพยพครอบครัวทั้งเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนไชย ลง
มาอยู่เมืองนครลำปางบ้าง อยู่ตามหัวเมืองฝ่ายเหนือต่าง ๆ บ้าง
แต่ที่เมืองนครลำปางนั้น พระยากาวิละรักษาเมืองไว้ได้ พระยา
วิเชียรปราการ พระยาไชยวงศา อุปราชน้อยต่อม ก็ลงมาถึง
แก่กรรมอยู่ณเมืองสวรรคโลก เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนไชย
ก็ว่างอยู่

ครั้นศักราช ๑๑๔๔ ปีขาลจัตวาศก พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปรายดาภิเษกแล้ว
พระยากาวิละเจ้าเมืองนครลำปาง แต่งให้นายคำพันผู้น้องลงมาเฝ้า
ทูลถองธุลีพระบาท

ครั้นศักราช ๑๑๔๗ ปีมะเส็งสัปตศก ครั้งทัพตาดหญ้าพม่ายก
มาล้อมเมืองนครลำปาง แลห้วเมืองฝ่ายเหนือ จึงโปรดเกล้า ฯ
ให้กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายหลัง กับเจ้าพระยามหาเสนา
ยกไปตีทัพพม่าณหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทัพหลวงก็เสด็จหนุนขึ้นไปตั้ง
อยู่ณเมืองนครสวรรค์ ครั้นพม่าถอยไปสิ้นแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ
ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงจักรเจษฎา แบ่งคนใน
กองทัพหลวงยกไปบรรจบทัพเจ้าพระยามหาเสนา ไปรบพม่าตาม
ลำน้ำพิง ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองกำแพงเพ็ชร เมืองตาก แล้วไปช่วย
เมืองนครลำปาง ฝ่ายพม่าที่ล้อมเมืองนครลำปาง ได้ทราบว่า
กองทัพไทยขึ้นไปช่วยก็เลิกทัพกลับไป

ครั้นศักราช ๑๑๔๘ ปีมะเมียอัฐศก พม่าซึ่งตั้งอยู่เมืองเชียงแสน
จะยกมาตีเมืองฝางดาว พระยาแพร่ที่อะแซวุ่นกี้เอาตัวไปเมืองพม่า
แต่ครั้งทัพเมืองพระพิษณุโลกนั้น พระยาแพร่มาอยู่ที่เมืองเชียงแสน
คิดกับพระยายอง จับอาปะกามะนายทัพพม่าซึ่งมาตั้งอยู่ณเมืองเชียง
รายจำโคงก พาครอบครัวเข้ามาสามิภักดิ์สู่พระบรมโพธิสมภาร
พระยากาวิละเจ้าเมืองนครลำปางบอกส่งลงมา โปรดให้พระยายอง
กลับขึ้นไปอยู่กับพระยากาวิละที่เมืองนครลำปาง แต่พระยาแพร่นั้น
ให้ทำราชการอยู่ณกรุงเทพ ฯ

แล้วได้ข่าวว่าพม่าจะยกมาตีเมืองฝางดาว เมืองนครลำปางอีก
จึงโปรดเกล้า ฯ ให้กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จขึ้นไปจัดการณเมือง
เชียงใหม่ ครั้นเสด็จขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง จึงมีพระราช

บัณฑูรตั้งให้พระยากาวิละเป็นพระยาเชียงใหม่ ให้น้อยธรรมผู้น้องที่ ๒ เป็นพระยาอุปราช ให้พุทธสารผู้เป็นญาติข้างมารดาพระยากาวิละเป็นพระยาราชวงศ์ พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ฐานาศักดิ์ พระยาเชียงใหม่ พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ ก็กราบถวายบังคมลาออกจากครัวเชียงใหม่เดิม แล้วขอรับพระราชทานครัวเชียงใหม่ซึ่งตกค้างอยู่ณเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงนั้น ขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองเชียงใหม่แต่ปีมะเมียอัฐศกศักราช ๑๑๔๘ มาจนทุกวันนี้

แต่ที่เมืองนครลำปางนั้น มีพระราชบัณฑูรตั้งคำโสมผู้น้องรองพระยากาวิละ เป็นพระยานครลำปาง ให้ดวงทิพผู้น้องที่ ๓ เป็นพระยาอุปราช ให้หมื่อผู้น้องที่ ๔ เป็นพระยาราชวงศ์ อยู่รักษาเมืองนครลำปางสืบไป พระราชทานเครื่องยศเหมือนตั้งเมืองเชียงใหม่ แต่ที่เมืองลำพูนไชยนั้นยังหาได้ตั้งไม่

ฤศักราช ๑,๑๕๖ ปีขาลฉศก พระยานครลำปางป่วยถึงแก่กรรม พระยานครคำโสมเป็นพระยานครได้ ๙ ปี แต่จะโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ใดขึ้นไปปลงศพนั้นหาได้ปรากฏในหมายเหตุไม่ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้หมื่อตราหาตัวพระยาอุปราชดวงทิพ พระยาราชวงศ์หมู่ล่า นายหนานไชยวงศ์ ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาอุปราชดวงทิพเป็นพระยานครลำปาง ตั้งพระยาราชวงศ์หมู่ล่าเป็นพระยาอุปราช ตั้งนายหนานไชยวงศ์บุตรพระยานครคำโสมเป็นพระยาราชวงศ์ พระราชทานเครื่องยศโดย

สมควรแก่ถานาศักดิ์ แล้วพระยาพนครลำปาง พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ ก็กราบถวายบังคมลาก็รับขึ้นไปเมืองนครลำปาง

ฤศักราช ๑๑๖๓ ปีระกาตรีศก พระยาเชียงใหม่กาวิละ พระยานครลำปางดวงทิพ กับญาติพี่น้องยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองสาด จับได้ราชาจอมหงส์เจ้าเมือง กับครอบครัวส่งลงมาถวายณกรุงเทพ ฯ

ฤศักราช ๑๑๖๔ ปีจอจัตวาศก เจ้าเวียงจันท์กับเจ้าอินทร์บาสำนำกองทัพพระยายมราชยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ครั้นพระยายมราชกับนายทัพนายกองยกขึ้นไปถึงเมืองเชียงแสนแล้ว ตีเมืองเชียงแสนหาแตกไม่ พระยายมราชนายทัพนายกองไทยถาว ก็ถ่าทัพกลับลงมายังกรุงเทพ ฯ

ฤศักราช ๑๑๖๕ ปีกุญเบญจศก พระยาเชียงใหม่กาวิละ พระยานครลำปางดวงทิพ เจ้านายญาติพี่น้อง กับเจ้าฟ้าเมืองน่านเกณฑ์กองทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสนเมืองยองแตกกระจัดกระจาย จุดเผาบ้านเรือน กวาดต้อนเอาครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อย ช้างม้าโคกระบือ เครื่องสรรพศัสตราวุธ ทรัพย์สิ่งของ เครื่องวัตถุอัญมณีลงมาไว้ณเมืองเชียงใหม่เมืองนครลำปางเปนอันมาก เมืองน่านก็ยกเอาเมืองเชียงของไปเปนเมืองขึ้นเมืองน่าน แล้วบอกข้อราชการที่ได้ไชยชำนะแก่เมืองเชียงแสน เมืองยอง ลงมาณกรุงเทพ ฯ

ครั้นศักราช ๑๑๖๗ ปีฉลูสัปตศก พระยาเชียงตุงเจ้าเมืองพี่ชายมหาขนานเปนกบฏต่อเมืองอังวะ อพยพครอบครัวหนีเข้ามา

อยู่ยังเมืองเชียงใหม่ขอเปนข้าขอบขัณฑสีมา เอาพระบรมเดชานุภาพ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ เปนที่พึ่งสืบไป

ครั้นจุลศักราช ๑๑๖๘ ปีขาลอัฐศก พระยาราชวงศ์ล้าพันเมือง
เชียงใหม่ พระยาอุปราชหมูล่าเมืองนครลำปาง เกณฑ์กองทัพ
เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงรุ้ง
ได้รบพุ่งกับพม่าดาวดื้อพลเมืองเปนหลายศรั้ง เจ้าเมืองเชียงรุ้ง
กับท้าวพระยาสิบสองพันนา ก็อ่อนน้อมยอมเปนข้าขอบขัณฑสีมา
กรุงเทพ ฯ

อยู่มาจุลศักราช๑๑๗๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก พระยาเชียงใหม่
พระยานครลำปาง ยกขึ้นไปเกลี้ยกล่อมมหาขนานณเมืองเชียงตุง ๆ
ก็ยอมพาครอบครัวอพยพมาพักอยู่ณเมืองเชียงแสนได้ประมาณเดือนเศษ
แล้วมหาขนานกลับใจพาครอบครัวหนีกลับไปเมืองเชียงตุง พระยานคร
ลำปาง พระยาเชียงใหม่ ก็หาได้ยกกองทัพติดตามไปไม่

ครั้นจุลศักราช ๑๑๗๑ ปีมะเส็งเอกศก พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จสู่สวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลัย ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษกแล้ว ครั้นถึงปีมะเมียโทศก
พระยาเชียงใหม่ พระยานครลำปาง แต่งให้เจ้านายบุตรหลาน คุม
เครื่องราชบรรณาการลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย

ครั้นจุลศักราช ๑๑๗๖ ปีจอฉศก จึงทรงพระราชดำริห์ปฤกษา
ด้วยท่านอัครมหาเสนาบดีว่า เมืองลำพูนไชยยังร้างว่างอยู่ หาผู้คน
รักษาบ้านเมืองไม่ จะทรงพระมหากรุณาตั้งเจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์

ขึ้นรักษาเมืองลำพูนไชยให้เปนเมืองสืบต่อไป ท่านยังครหาเสนาบดี
ก็เห็นชอบด้วยดังกระแสพระราชดำรัส์ โปรดเกล้า ฯ ให้มีตราขึ้นไปหา
พระยาเชียงใหม่กาวิละ พระยาราชวงศ์คำฟั่น นายบุญมา ลงมาเฝ้า
ทูลลอองธุลพระบาท

ครั้นณวัน ๕ เดือน ๑๑ ขึ้น ๔ ค่ำ ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ
เลื่อนพระยาเชียงใหม่กาวิละ ขึ้นเปนพระเจ้าเชียงใหม่ ตั้งพระยา
ราชวงศ์คำฟั่น เปนพระยาลำพูนไชย ตั้งนายบุญมา เปนพระยาอุปราช
เมืองลำพูนไชย พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ฐานาศักดิทุกคน
จึงโปรดเกล้า ฯ ยกเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย
ขึ้นเปนเมืองประเทศราชแต่นั้นมา แล้วพระเจ้าเชียงใหม่ พระยาลำพูนไชย
พระยาอุปราช ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ พระเจ้า
เชียงใหม่กาวิละ จึงแบ่งเอาคนเมืองเชียงใหม่ เปนคนสกรรจ์ ๓๐๐ คน
เมืองนครลำปาง ๕๐๐ คน ให้พระยาลำพูนไชย ๆ ก็ยกครอบครัวไพร่พล
ทั้ง ๒ เมือง มาตั้งเมืองลำพูนไชยแต่ในศักราช ๑๓๗๖ ปีจอฉศก
มาจนทุกวันนี้ พระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ ครั้นจัดการเมืองลำพูนไชย
เสร็จแล้วก็บ่วยลง พระเจ้าเชียงใหม่กาวิละเปนพระยาเชียงใหม่ได้ ๒๔ ปี
เปนพระเจ้าเชียงใหม่ได้ปี ๑ รวมแต่ได้ครองเมืองเชียงใหม่มาได้
๒๔ ปี ก็ถึงแก่พิราลัยในปีจอฉศกนั้น แต่จะโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ใดขึ้นไป
ปลงศพ ก็หาได้ปรากฏในหมายเหตุไม่

ครั้นจุลศักราช ๑๑๗๗ ปีกุญสัปตศก พระยาอุปราชน้อยธรรม
พระยาราชวงศ์หมู่ล่าเมืองเชียงใหม่ พระยาลำพูนไชย พระยาอุปราช

เมืองลำพูนไชย นำช้างพลายเผือกเอกลงมาถวาย ครั้นแพช้างลงมาถึง กรุงเก่า พระยาราชวงศ์หมูล่าป่วยลงถึงแก่กรรม พระยาอุปราช พระยาลำพูน ก็เอาศพพระยาราชวงศ์หมูล่าฝังไว้ ที่กรุงเก่า แล้วก็ลอง แพช้างเผือกเอก ลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้แห่ ช้างขึ้นสู่โรงสมโภช ขึ้นระวางพระราชทานนามว่า พระยาเศวตร ไอยรา บวรพาหนะนาถ อิศรราชบรมจักร สัสังข์ศักดิอุโบสถ คช คเชนทรชาติอากาศจารี เผือกผ่องศรีบริสุทธิ์ เฉลิมอยุธยายิ่ง วิมลมิ่ง มงคล จบสกลเดิศฟ้า แล้วทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระยา อุปราชน้อยธรรมขึ้นเปนพระยาเชียงใหม่ ตั้งพระยาลำพูนคำฟั่นเปน พระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่ ตั้งพระยาอุปราชบุญมาเมืองลำพูน เปน พระยาลำพูน แต่ที่อุปราชเมืองลำพูนนั้น ยังหาได้ โปรดตั้งผู้ใดไม่ แล้วพระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน พระยา เชียงใหม่ พระยาอุปราช พระยาลำพูน ก็กราบถวายบังคมลากลับ ขึ้นไปบ้านเมือง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานคุมหีบศิลาหน้าเพลิง ขึ้นไปปลงศพพระยาราชวงศ์หมูล่าที่กรุงเก่าด้วย

ลุศักราช ๑๑๙๓ ปีมะเส็งตรีศก พระยาเชียงใหม่น้อยธรรมรักษา เมืองมาได้ ๗ ปีก็ถึงแก่อสัญกรรม แต่จะโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ใดขึ้นไป ปลงศพพระยาเชียงใหม่น้อยธรรมนั้นหาปรากฏในหมายเหตุไม่

ลุศักราช ๑๑๙๕ ปีมะแมเบญจศก มีตรา โปรดขึ้นไปหาตัวพระยา อุปราชคำฟั่นเมืองเชียงใหม่ พระยานครลำปางดวงทิพ นายพุทธวงศ์ นายคำมูล นายน้อยกาวิละ ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระ

มหากรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระยานครลำปางดวงทิพ เปนพระเจ้านคร
ลำปาง ตั้งพระยาราชวงศ์หนานไชยวงศ์ บุตรพระยานครคำโสมขันเปน
พระยาอุปราชเมืองนครลำปาง ตั้งพระยาอุปราชคำฟั่นขันเปนพระยา
เชียงใหม่ ตั้งนายพุทธวงศ์บุตรนายพ่อเรือน หลานฟ้าชายแก้วเปน
พระยาอุปราช ตั้งนายคำมูลบุตรนายพ่อเรือน เปนพระยาราชวงศ์
ตั้งนายน้อยกาวิละบุตรนายพ่อเรือน เปนพระยาเมืองแก้ว โปรด
พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน แล้วพระเจ้านคร
ลำปาง พระยาอุปราชเมืองนครลำปาง พระยาเชียงใหม่ พระยาอุปราช
พระยาราชวงศ์ พระยาเมืองแก้ว ก็กราบถวายบังคมลา กลับ
ขึ้นไปรักษาบ้านเมือง

จุศักราช ๑๑๘๖ ปีวอกฉศก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลัย เสด็จสู่สวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้
เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว พระยาเชียงใหม่คำฟั่นว่า
ราชการเมืองมาได้ ๓ ปี ก็ถึงแก่อสัญกรรมณวันเดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ
ศักราช ๑๑๘๗ ปีระกาสัปตศก พระเจ้านครลำปางดวงทิพ เปนพระยา
นครลำปางได้ ๘ ปี เปนพระเจ้านครลำปางได้ ๓ ปี รวมได้ครองเมือง
นครลำปางมาได้ ๑๒ ปี ก็ถึงแก่พิราลัยในเดือน ๙ ปีระกาสัปตศกนั้น
จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุริยพาหะขึ้นไปปลงศพพระยาเชียงใหม่คำฟั่น
ให้จมื่นสมุหพิมานขึ้นไปปลงศพพระเจ้านครลำปางดวงทิพ

จุศักราช ๑๑๘๘ ปีจออัฐศก เจ้าเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร
ลำปาง เมืองลำพูนไชย ก็ลงมาเฝ้าทูลถอดจุลพระบาท จึงทรง

พระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาอุปราชพุทธวงศ์ เปนพระยาเชียงใหม่ ตั้งนายหนานมหาวงศ์บุตรพระยาเชียงใหม่น้อยธรรม เปนพระยาอุปราช ตั้งนายน้อยมหาพรหมบุตรพระยาเชียงใหม่คำฟั่น เปนพระยาราชวงศ์ เมืองนครลำปางนั้นทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาราชวงศ์ หนานไชยวงศ์บุตรพระยานครคำโสม เปนพระยานครลำปาง ตั้งนายน้อยชัยบุตรพระยานครคำโสม เปนพระยาอุปราช ตั้งนายคำแสนบุตรพระยานครคำโสม เปนพระยาราชวงศ์ ตั้งนายน้อยคำภูบุตรพระยาอุปราชหมู่ล่า เปนพระยาเมืองแก้ว ตั้งนายหนานมหาพรหม เปนพระยาราชบุตร ที่เมืองลำพูนไชยนั้น ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระยาลำพูนบุญมาขึ้นเปนพระเจ้าลำพูนไชย เจ้านครลำพูน ตั้งนายน้อยอินท์บุตรพระยานครคำโสม เปนพระยาอุปราช ตั้งนายหนานมหายศบุตรนางสิงบุญธรรม์ น้องพระเจ้าลำพูนบุญมา เปนพระยาราชวงศ์ ตั้งนายน้อยธรรมลังกาบุตรพระเจ้าลำพูนบุญมา เปนพระยาเมืองแก้ว ตั้งนายน้อยคำฟันบุตรพระเจ้าลำพูนบุญมา เปนพระยาราชบุตร แต่นายพิมพิสาร นายธรรมกิตติ วิวาทกับราชวงศ์คำมูล เอาตัวไว้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ที่กรุงเทพ ฯ พระเจ้าลำพูนบุญมา พระยาเชียงใหม่ พระยานครลำปาง ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปพอถึงเมืองตาก อนุเวียงจันทร์คิดการเปนกบฏ ยกกองทัพลงมาตีเมืองนครราชสีมา พระเจ้าลำพูนบุญมา พระยาเชียงใหม่ พระยานครลำปาง เกณฑ์ให้เจ้านายบุตรหลานยกขึ้นไปช่วยราชการทางเมืองเวียงจันทร์ พระเจ้าลำพูนบุญมาเปนพระยาลำพูนได้ ๕ ปี เปน

พระเจ้าลำพูนได้ ๔ ปี รวมแต่ได้ครองเมืองลำพูนได้ ๑๓ ปี ก็ถึงแก่พิราลัย พระยาเมืองแก้วน้อยกาวิละก็ถึงแก่กรรมด้วย

ในศักราช ๑๑๘๙ ปีกุญนพศกนั้น จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุริยพาหะ ขึ้นไปปลงศพพระเจ้าลำพูนบุญมา แล้วพระยาอุปราชน้อยอินท์บุตรพระยานครคำโสม พระยาราชบุตรคำตัน เมืองแก้วน้อยลังกาบุตรพระเจ้าลำพูนบุญมา พระยาชัยสงครามหน่อเมือง บุตรพระเจ้านครดวงทิพ ก็พากันลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาอุปราชน้อยอินท์ เลื่อนขึ้นเปนพระยาลำพูนเจ้าเมืองลำพูนไชย ตั้งพระยาราชบุตรคำตันเลื่อนขึ้นเปนพระยาอุปราช ตั้งพระยาไชยสงครามเลื่อนขึ้นเปนพระยาราชวงศ์ ตั้งนายน้อยธรรมลังกาเปนพระยาเมืองแก้ว โปรดพระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน พระยาลำพูน พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาเมืองแก้ว ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปรักษาเมือง

ฉศักราช ๑๑๙๘ ปีระกานพศก พระยานครลำปางไชยวงศ์ รักษาเมืองมาได้ ๑๒ ปี ครั้นณวันเดือน ๗ ขึ้น ค่ำ ๑ ก็ถึงแก่อสัญกรรม ในปีระกานพศกนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาพิพิธไอศูรย์ ขึ้นไปปลงศพพระยานครลำปาง

สัปตศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิศก อุปราชน้อยชัยบุตรพระยานครคำโสมลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งอุปราชน้อยชัย เลื่อนขึ้นเปนพระยานครลำปาง โปรดพระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิ พระยานครลำปาง ก็กราบถวายบังคมลา

กลับขึ้นไปถึงเมืองได้ ๖ เดือนกับถึงอสัญกรรม โปรดเกล้า ฯ ให้พระยา
สุเรนทรราชเสนา นายโนรีมหาดเล็ก ขึ้นไปปลงศพพระยานครลำปาง
ชัย แล้วพระยาลำพูนน้อยอินท์ บุตรพระยานครคำโสม อุปราช
คำตัน บุตรพระเจ้าลำพูนบุญมา ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึง
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระยาลำพูนน้อยอินท์ บุตรพระยา
นครคำโสม เปนพระยาลำปาง ตั้งพระยาอุปราชคำตัน บุตรพระเจ้า
ลำพูนบุญมา เปนพระยาลำพูน โปรดพระราชทานเครื่องยศโดยสมควร
แก่ฐานาศักดิ แล้วพระยานครลำปาง พระยาลำพูน ก็กราบถวาย
บังคมลากลับขึ้นไปรักษาเมือง

ฤศักราช ๑๒๑๑ ปีกุญเอาศก ณวันเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ พระยา
เชียงใหม่ พระยาลำพูน มีใบบอกลงมาให้กราบบังคมทูลพระ
กรุณาว่า พระยาเชียงใหม่แต่งให้พระยาอุปราชมหาวงศ์เปนแม่ทัพ
นายพิมพิสารเปนปลัดทัพ คุมกำลังนายไพร่ ๓๓๐๐ คน พระยา
ลำพูนแต่งให้พระยาอุปราชเปนแม่ทัพ นายน้อยคำวงศาเปนปลัดทัพ
คุมกำลังนายไพร่ ๙๐๐ คน รวม ๒ เมืองนายไพร่ ๔๒๐๐ คน ยก
ไปตีเมืองปุ เมืองสาด เมืองต่วน แตกกระจัดกระจาย จุด
เผาบ้านเรือน กวาดต้อนครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อยได้ ๑๙๖๙ คน
กับเครื่องสรรพศัสตราวุธช้างม้าโคกระบือลงมาถึงเมืองเชียงใหม่ ณวัน
เดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำปีกุญเอกศก แล้วพระยาเชียงใหม่ พระยาลำพูน
มีใบบอกลงมาให้กราบทูลพระกรุณาว่า ครัวที่กวาดต้อนได้มานั้น
ขอพระราชทานแบ่งปันแจกจ่ายให้แก่นายทัพนายกอง เปนคนชายหญิงใหญ่

น้อย ๑๐๐๐ คน ส่งลงมาถวาย เป็นครัวเมืองต่วน พระยาต่วน
เจ้าเมือง ๓ ครัว ชายหญิงใหญ่น้อย ๕๐๗ คน รวม ๕๐๘ คน เมืองสาด
พระยาแก่นเจ้าเมือง ๑ ครัว ชายหญิงใหญ่น้อย ๑๘๓ คน รวม ๑๘๔ คน
เมืองปุ ท้าวแก้วเจ้าเมือง ๑ ครัว ชายหญิงใหญ่น้อย ๓๗๕ คน
รวม ๑๗๖ คน รวมครัวชายหญิงใหญ่น้อย ๘๖๘ คน กับปืนหลัก
ปืนคาบศิลาคาบชุด ๔๗ บอก ม้า ๑๖ ม้า โค ๒๔๖ โค

ครั้นนำใบบอกขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราตอบขึ้นไปว่า ครอบครัวที่พระยาเชียงใหม่ พระยาลำพูน จะส่งลงมาถวายพร้อมทั้งปืนม้าโคนั้น ให้เอาไว้เป็นไพร่พลเมือง ซึ่งเป็นเมืองขึ้นแก่เมืองเชียงใหม่ จะได้สำหรับรักษาบ้านเมืองต่อไป พระยาเชียงใหม่ก็แบ่งปันครอบครัวทั้งปวงนั้น ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นภูมิลำเนา ตามท้องตราซึ่งโปรดเกล้า ฯ ขึ้นไปทุกประการ

ครั้นจุลศักราช ๑๒๐๓ ปีฉลูตรีศก พระยาลำพูนคำตันว่าราชการเมืองมาได้ ๓ ปี ก็ถึงแก่อสัญกรรม โปรดเกล้า ฯ ให้พระเทพาธิบดีขึ้นไปปลงศพพระลำพูนคำตัน แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราขึ้นไปหาตัวพระยาเมืองแก้วน้อยลังกา บุตรพระยาลำพูนบุญมา ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาเมืองแก้ว เลื่อนขึ้นเป็นพระยาลำพูน โปรดพระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิ์ พระยาลำพูนก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปรักษาเมืองได้ ๒ ปี

ฤศักราช ๑๒๐๕ ปีเถาะเบญจศก พระยาลำพูนน้อยดังกาลิง-
แก่อสัญกรรม โปรดเกล้า ฯ ให้มีตราตั้งขึ้นไปถึงพระยากำแพงเพ็ชร
ให้แต่งกรมการไปปลงศพพระยาลำพูน พระยากำแพงเพชรก็แต่งให้
พระปลัดขึ้นไปปลงศพพระยาลำพูน ในปีเถาะเบญจศกนั้น ณวัน
เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ พระยานครลำปางน้อยอินท์ พระยาอุปราช
มหาวงศ์เมืองเชียงใหม่ ลงมาเฝ้าทูลลองธุลพระบาท กราบบังคม
ทูลพระกรุณา ขอตั้งเมืองเชียงรายเปนเมืองขึ้นเมืองเชียงใหม่ ตั้ง
เมืองงาว เมืองพเยา เปนเมืองขึ้นเมืองนครลำปาง จึงทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งนายธรรมลังกาน้องนายพิมพิสาร เปน
พระยารัตนอาณาเขตร เจ้าเมืองเชียงราย ตั้งนายอุ่นเรือนบุตร
พระยาแสนหลวง เปนพระยาอุปราช ตั้งนายลำแสน น้องนายอุ่นเรือน
เปนพระยาราชวงศ์ ตั้งนายพุทธวงศ์ น้องพระยานครน้อยอินท์ เปน
พระยาประเทศอุตรทิศ เจ้าเมืองพเยา ตั้งนายน้อยมหายศ น้อง
พระยานครน้อยอินท์ที่ ๒ เปนพระยาอุปราช ตั้งนายแก้วมนุษย์ น้อง
พระยานครน้อยอินท์ที่ ๓ เปนพระยาราชวงศ์ ตั้งนายขัติย บุตรพระยา
ประเทศอุตรทิศ เปนพระยาเมืองแก้ว ตั้งนายน้อยขัติย บุตรพระยา
อุปราชหมู่ล่า เปนพระยาราชบุตร ตั้งพระยาไชยสงคราม เปน
พระยาฤทธภัญโญยศ เจาเมืองงาว ตั้งนายชนานยศ นองพระยา
นครน้อยอินท์ เปนพระยาอุปราช ตั้งนายหนานบัญญา บุตร
พระยานครน้อยอินท์ เปนพระยาราชวงศ์ ตั้งนายหนานยศ บุตร
พระยานครไชยวงศ์ เปนพระยาเมืองแก้ว ได้รับพระราชทานเครื่อง

ยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน แล้วมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้แบ่งเอาคนเมืองเชียงใหม่ไปไว้เมืองเชียงราย แบ่งเอาคนเมืองนครลำปางไปไว้เมืองพเยา เมืองงาว จะได้สำหรับรักษาบ้านเมืองต่อไป พระยานครลำปาง พระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่ อุปราช ราชวงศ์ เมืองเชียงราย เมืองพเยา เมืองงาว กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปจัดการตั้งบ้านเมือง ตามกระแสพระบรมราชโองการทุกประการ พระยาเชียงใหม่พุทธวงศ์ว่าราชการเมืองมาได้ ๒๒ ปี

ฉศักราช ๑๒๐๘ ปีมะเมียอัฐศก ณเดือน ๗ พระยาเชียงใหม่พุทธวงศ์ก็ถึงแก่อสัญกรรม โปรดเกล้า ฯ ให้พระยารักษมณเฑียรที่เปนพระยาอิศรานุภาพ กับหลวงพิทักษ์สุเทพ ขึ้นไปปลงศพพระยาเชียงใหม่

ฉศักราช ๑๒๐๙ ปีมะแมนพศก พระยาอุปราชมหาวงศ์ นายพิมพิสาร นำช้างพลายสี่ประหลาดลงมาถวายช้าง ๑ โปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาอุปราชมหาวงศ์เปนพระยาเชียงใหม่ ตั้งนายพิมพิสารเปนพระยาอุปราช ได้รับพระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิ พระยาเชียงใหม่ พระยาอุปราช ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปรักษาบ้านเมือง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราขึ้นไปหาตัวนายหนานชัยลังกาบุตรพระยาเชียงใหม่คำฟันลงมาณกรุงเทพ ฯ

ครั้นฉศักราช ๑๒๑๐ ปีวอกสัมฤทธิศก นายหนานชัยลังกาลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้ง

นายหนานชัยลังกาเปนพระยาลำพูน ได้รับพระราชทานเครื่องยศโดย
สมควรแก่ถานาศักดิ พระยาลำพูนก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไป
รักษาเมือง แล้วพระยาเชียงใหม่ พระยาลำพูน เข้าชื่อกันบอก
กล่าวโทษพระยานครน้อยอินท์ ลงมา ให้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ได้ทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท จึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราขึ้นไปหาตัว
พระยานครน้อยอินท์ลงมาณกรุงเทพ ฯ ก็ป่วย พระยานครลำปางน้อย
อินท์ว่าราชการเมืองมาได้ ๑๑ ปี ก็ถึงแก่กรรมที่กรุงเทพ ฯ เมื่อณเดือน ๒
ศักราช ๑๒๑๐ ปีวอกสัมฤทธิศก จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้พระยาอุปราชญาณรังษี บุตรพระยานครคำโสม ว่าราชการ
เมืองนครลำปาง
ครั้นจุศักราช ๑๒๑๒ ปีกุญยังเปนโทศก ณวันเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่สวรรคต จุศักราช ๑๒๑๓
ปีกุญตรีศก ณเดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ครั้นจุศักราช ๑๒๑๔ ปีชวด
จัตวาศก พระยาเชียงใหม่ พระยาลำพูน พระยาอุปราชผู้ว่า
ราชการเมืองนครลำปาง แต่งให้เจ้านายญาติพี่น้องลงมาเฝ้าทูลถวาย
ธูลพระบาท เมืองเชียงใหม่แต่งให้นายน้อยธรรมกิตติ เมืองนคร
ลำปางแต่งให้พระยาราชวงศ์หนานปัญญา พระยาเมืองแก้วชัยลังกา
เมืองลำพูนชัยแต่งให้พระยาราชบุตรหนานศรีวิชัย คุมสิ่งของเครื่อง
ราชบรรณาการลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย นายธรรมกิตติ พระยาราชวงศ์
หนานปัญญา เมืองแก้วชัยลังกา พระยาราชบุตรหนานศรีวิชัย

ลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ป่วยเปนไข้อหิวาตกโรคก็ถึงแก่กรรม พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า เมื่องเชียงใหม่
เขตรแดนติดต่อกันกับพม่าเชิน เมื่องเชียงตง แต่ก่อนเมื่องเชียงใหม่
เมื่องนครลำปาง เมื่องลำพูนไชย พร้อมกันยกกองทัพไปทำศึก
รบกับเมื่องเชียงตุง การก็ไม่สำเร็จ พม่าเชินเมื่องเชียงตุงยกกอง
ทัพโจรมาตีต้อนจับผู้คนพลเมือง ๆ เชียงใหม่ไปเนือง ๆ จึงโปรดเกล้า ฯ
ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเปนแม่ทัพ กับ
เจ้าพระยามราชเปนแม่ทัพอิกทัพ ๑ ยกขึ้นไปตีเมื่องเชียงตุง
ในปีชวดจัตวาศกนั้น นายทัพนายกองที่ยกขึ้นไปรบเมื่องเชียงตุง
การก็ไม่สำเร็จ แต่พระยาเชียงใหม่มหาวงศ์ป่วยอยู่ก็ไม่นิ่งนอนใจ
พระยาเชียงใหม่แต่งให้พระยาเมืองแก้ว นายน้อยมหาพรหม นาย
สุริยวงศ์ผู้บุตร กับญาติพี่น้องแสนท้าวพระยาลาวคุมไพร่ยกขึ้นไป
ช่วยรบพม่าเชินเมื่องเชียงตุง แลพระยาเชียงใหม่ก็ได้ลำเลียงสเบียง
อาหารส่งกองทัพมิให้ขัดสน จึงทรงพระราชดำริห์ว่า พระยา
เชียงใหม่ก็มีความชอบอยู่

ครั้นจุลศักราช ๑๒๑๕ ปีฉลูเบญจศก จึงโปรดเกล้า ฯ ให้
พระยาสีหราชฤทธิไกร เชิญแผ่นพระสุพรรณบัตรกับเครื่องสูงขึ้นไป
พระราชทานพระยาเชียงใหม่มหาวงศ์ เลื่อนขึ้นเปนพระเจ้ามโหตร
ประเทศราชาธิบดี นพิสิ่มหานคราธิฐาน ภูบาลบพิตร สถิต
ในอุตมชิยางคราชวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่ พระเจ้ามโหตรประเทศ
เปนพระเจ้าเชียงใหม่ได้ ๕ เดือนกับ ๒๔ วัน คิดรวมกันตั้งแต่เปน

พระยาเชียงใหม่มาได้ ๗ ปีเศษ ถึงศักราช ๑๒๑๖ ปีขาลฉศก ณวัน แรม ๙ ค่ำ เดือน ๒ พระเจ้ามโหตรประเทศถึงแก่พิราลัย จึงมีตรา โปรดเกล้า ฯ ขึ้นไปให้พระยาอุปราชพิมพิสาร บุตรพระยาเชียงใหม่ คำฟั่น ว่าราชการเมือง ก็ถือเปรียบเก่งแย่งกันกับนายน้อยมหาพรหม กิตติศัพท์ทราบลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ทรงทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท จึงทรงพระราชดำริห์ว่า ที่เมืองเชียงใหม่เจ้านายมิได้ประนีประนอมเปนสามัคคีการวะต่อกัน แลราชการทางเมืองเชียงตุงก็ยังติดพันกันอยู่ ซึ่งจะไว้ใจแก่ราชการนั้นมิได้

ครั้นถึงศักราช ๑๒๑๗ ปีเถาะสัปตศก จึงมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยามุขมนตรี (เกด) หลวงวิสูตรสมบัติ (พร้อม) ขึ้นไประงับการที่เมืองเชียงใหม่ แล้วให้ปลงศพพระเจ้ามโหตรประเทศราชาด้วย เจ้าพระยามุขมนตรี หลวงวิสูตรสมบัติ ก็กราบถวายบังคมลาขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ณวัน ๑ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ เจ้าพระยามุขมนตรี หลวงวิสูตรสมบัติ ขึ้นไปถึงณเมืองเชียงใหม่ ก็จัดการบ้านเมืองเรียบร้อยเปนปรกติ เจ้าพระยามุขมนตรี หลวงวิสูตรสมบัติ กับเจ้านายญาติพี่น้อง ช่วยกันปลงศพพระเจ้ามโหตรประเทศราชาเสร็จแล้ว ก็พาตัวพระยาเมืองแก้วหนานสุริยวงศ์ บุตรพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ กับนายน้อยมหาพรหม นายหนานสุริยวงศ์ บุตรพระเจ้ามโหตรประเทศราชา พระยาลำพูน พระยาอุปราช เมืองนครลำปาง แลเจ้านายญาติพี่น้องลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ณวันเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำศักราช ๑๒๑๘ ปีมะโรงอัฐศก แต่พระยาอุปราชพิมพิสารป่วย

ลงมาหาได้ ไม่ เจ้าพระยามุขมนตรีก็นำเจ้านายเมืองเชียงใหม่ เมือง
นครลำปาง เมืองลำพูนไชย เข้าเฝ้าทูลถวายบังคมพระบาท จึงมีพระ
บรมราชโองการปฤกษาด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลท่านอัครมหา
เสนาบดี ว่าเมืองลาวพุงขาว เมืองแซก เมืองเชมร ซึ่ง
เปนเมืองประเทศราชเชื้อวงศ์เปนเจ้า ก็ได้ทรงพระมหากรุณาตั้งขึ้น
เปนเจ้าทุก ๆ เมือง แต่ลาวพุงดำเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง
เมืองลำพูน ตั้งแต่พระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ พระเจ้านครลำปาง
ดวงทิพ พระเจ้าลำพูนไชยบุญมา ถึงแก่พิราลัยแล้ว ตั้งเจ้า
เมือง อุปราช ราชวงศ์ เมืองแก้ว ครั้งใด ก็ตั้งเปนพระยาทุก ๆ ครั้ง
ครั้งนี้จะทรงพระมหากรุณาตั้งเจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์ ราช
บุตร เมืองแก้ว ขึ้นเปนเจ้าทั้ง ๓ เมือง ให้สมควรที่ได้ยกขึ้นเปน
เมืองประเทศราชอันใหญ่ แต่เจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร
เมืองแก้ว เมืองขึ้นนั้น ให้คงเปนพระยาอยู่ตามเดิม พระบรมวงศา
นุวงศ์แลท่านอัครมหาเสนาบดี ก็เห็นชอบด้วยดังกระแสพระราชดำริห์
ทุกประการ จึงโปรดเกล้า ฯ ปฤกษาด้วยท่านเสนาบดีทั้งปวงว่า
จะตั้งพระยาอุปราชพิมพิสารขึ้นเปนเจ้านครจางวาง ให้ว่ากล่าวการ
สิทธิขาดในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย จะตั้ง
พระยาเมืองแก้วสุริยวงศ์ เปนเจ้านครเชียงใหม่ จะตั้งนายน้อย
มหาพรหมเปนเจ้าอุปราช ให้ท่านเสนาบดีปฤกษาพร้อมด้วยพระยา
ลำพูนไชย พระยาอุปราชเมืองนครลำปาง จะเห็นชอบด้วยประการ
ใด ปฤกษากันยังหาตกลงไม่ พอพระยารัตนอาณาเขตร เจ้าเมือง

เชียงราย มีใบบอกลงมาว่า พระยาอุปราชพิมพิสารถึงแก่กรรม
แต่ณวันเดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ ศักราช ๑๒๑๘ ปีมะโรงอัฐศก ฝ่าย
พระยาลำพูนไชย พระยาอุปราชเมืองนครลำปาง ก็แจ้งความแก่ท่าน
เสนาบดี ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า นายน้อยมหาพรหมนั้น
เปนคนกระด้างกระเดื่อง มิได้อยู่ในถ้อยคำผู้ใหญ่ จะโปรดเกล้า ฯ
ตั้งนายน้อยมหาพรหมเปนที่อุปราชเมืองเชียงใหม่ นายน้อยมหาพรหม
ก็จะประพฤติการที่ผิด ๆ ทำให้เสียราชการ ขอให้เอาตัวนายน้อย
มหาพรหมไว้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ก่อน ถ้า
จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาเมืองแก้วสุริยวงศ์เปน
เจ้านครเชียงใหม่ จะขอรับพระราชทานนายธรรมบัญโญ บุตร
พระยาอุปราชคำฟั่น เปนที่อุปราช นายหนานสุริยวงศ์ บุตร
พระเจ้ามโหตรประเทศราชา เปนราชบุตร จะได้ควบคุมญาติพี่น้อง
บ่าวไพร่ของพระเจ้ามโหตรประเทศราชา ท่านเสนาบดีก็นำข้อความ
ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท จึงมีพระ
บรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ว่าเมืองเชียงใหม่เปนเมืองประเทศราช
ใหญ่ เขตรแดนติดต่อกับอังกฤษพม่า จะตั้งอุปราชราชวงศ์ก็ต้อง
เอาใจผู้เปนเจ้าเมืองแลญาติพี่น้องที่เมืองใกล้เคียงเห็นพร้อมกัน จึง
จะไม่แตกร้าวในราชการประการใดได้ ครั้งนี้จะทรงพระมหากรุณา
ตั้งแต่งตามญาติพี่น้องปฤกษาตกลงกันนั้น แต่ที่เมืองแก้วจะทรง
เปลี่ยนแปลงเสียใหม่ ให้เรียกว่าบุรีรัตนทั้งเมืองใหญ่แลเมืองขึ้น

ครั้นณวัน ๕ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะโรงอัฐศกศักราช ๑๒๑๘ ปี จึงโปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระยาเมืองแก้วหนานสุริยวงศ์ บุตรพระเจ้ากาวิละ เปนพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ดำรงนพิสิ่นคร สุนทรทศลักษณเกษตร วรฤทธิเดชศรีโยนางคดไนยราชวงศาธิบดี เจ้านครเชียงใหม่ ตั้งนายหนานธรรมบัญโญเปนเจ้าอุปราช ตั้งนายอินทนนท์เปนเจ้าบุรีรัตน ตั้งนายหนานสุริยวงศ์เปนเจ้าราชบุตร แล้วทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระยาอุปราชเมืองนครลำปาง ขึ้นเปนเจ้าวรญาณรังษี ภักดีราชธรรม์ สุพรรณโสมดไนย โยนกวิสัยประชาธิกร อมรมหาเดชเชษฐกเสนางค์ ลำปางคมหานคราธิปตัย เจ้านครลำปาง ตั้งราชวงศ์มหาพรหมบุตรเจ้านครดวงทิพ เปนเจ้าอุปราช เลื่อนพระยาลำพูนไชย เปนเจ้าชัยสังกาพิศาลโสภาคย์คุณ หริภุญไชยรัษฎาธิวาศ ประเทศราชธุระชาดา มลาวัยวงศ์มัตยานุกูล ลำพูนนคราภิชิตชัย เจ้านครลำพูนไชย ได้พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน แล้วพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เจ้าอุปราช เจ้าบุรีรัตน เจ้าราชบุตร เมืองเชียงใหม่ เจ้าวรญาณรังษี เจ้าอุปราช เมืองนครลำปาง เจ้าชัยสังกาพิศาลเมืองลำพูนไชย ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปรักษาบ้านเมือง แต่นายน้อยมหาพรหม บุตรพระเจ้ามโหตรประเทศนั้น โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เปนพระยาอุตรการโกศล ได้พระราชทานพานทอง ให้ทำราชการฉองพระเดชพระคุณอยู่ที่กรุงเทพ ฯ

ครั้นณวันเดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเอกศก พระเจ้าเชียงใหม่บอกให้นายน้อยหน่อคำ นายน้อยแผ่นฟ้า คุมต้นไม้ทองต้นไม้เงินลงมาทดเกล้า ฯ ถวาย ว่า ที่ราชวงศ์เมืองเชียงใหม่ยังว่างอยู่ นายน้อยหน่อคำก็เปนบุตรพระยาเชียงใหม่ช้างเผือก ควรจะเปนที่ราชวงศ์ได้ แต่นายน้อยแผ่นฟ้า หลานพระเจ้ากาวิละ ๆ ก็มีความชอบได้เกลี้ยกล่อมรวบรวมผู้คนทำศึกกับพม่าปัจจามิตร ก็ควรจะให้นายน้อยแผ่นฟ้าเปนที่หนึ่งที่ใดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ แต่ที่ทางก็ได้ ทรงพระมหากรุณาตั้งแต่งเต็มตำแหน่งหมดแล้ว จะต้องคิดชื่อตั้งขึ้นให้สมควรแก่ที่เกี่ยวข้องเปนบุตรหลานโดยลำดับ ท่านเสนาบดีก็เห็นพร้อมด้วยดังกระแสพระบรมราชโองการ จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งนายน้อยหน่อคำเปนที่เจ้าราชวงศ์ ตั้งนายน้อยแผ่นฟ้าเปนเจ้าราชภาคิไนย ได้พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ฐานาศักดิ แล้วเจ้าราชวงศ์ เจ้าราชภาคิไนย ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปณเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายพระยาอุตรการโกศลทำราชการณลองพระเดชพระคุณอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ก็ถึงแก่กรรมในปีวอกโทศกศักราช ๑๒๒๒ ปี

ครั้นศักราช ๑๒๒๕ ปีกุญเบญจศก เจ้าอุปราชมหาพรหมเมืองนครลำปาง ป่วยถึงแก่อสัญกรรม ครั้นณเดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ ศักราช ๑๒๒๗ ปีฉลูสัปตศก เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตรเมืองเชียงใหม่ บอกกล่าวโทษพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ลงมาเดือนละฉบับ ข้อความต้องกันว่าพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เกณฑ์คน

ทำทางออกจากเมืองเชียงใหม่ไปจนถึงท่าผาแดง แล้วจัดเอาช้างพลาย
๒ ช้าง กับปืน แต่งคนคุมขึ้นไปถวายพระเจ้าอังวะ ๆ ก็ให้พม่าคุมเอา
สิ่งของมา ให้แก่ พระเจ้า กาวิโลรสสุริยวงศ์ ๆ พาพม่า กับล่าม เข้า ไปพูด
ในที่ลับ ครั้นพม่ากลับไปจากเมืองเชียงใหม่แล้ว พระเจ้ากาวิโลรส
สุริยวงศ์ก็เอาล่ามพม่าไปฆ่าเสีย แล้วนายน้อยเทพวงศ์ บุตร์
พระยาอุตรการโกศล ก็ร้องถวายฎีกากล่าวโทษพระเจ้ากาวิโลรส
สุริยวงศ์หลายข้อ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ๆ ให้พระยามหามนตรี
เจ้ากรมพระตำรวจในขวา ขึ้นไปหาตัว พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
ลงมาณกรุงเทพ ฯ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์
เจ้าราชบุตร กับเจ้านายญาติพี่น้อง ก็ลงมาพร้อมด้วยพระยามหา
มนตรี ถึงกรุงเทพ ฯ ณวัน ๕ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชาลอัฐศก
พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ กับเจ้านายญาติพี่น้องเข้าเฝ้าทูลถวายชุด
พระบาท ถวายต้นไม้ทองเงิน กับพาบุตรพ้าโกลานเข้าเฝ้าทูลถวาย
ชุดพระบาทด้วย แล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พ้าโกลานจะ
เทครัวพลเมืองเข้ามาขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ส่งขุนหลวงผู้บุตรเข้า
มาเฝ้าทูลถวายชุดพระบาทก่อน แล้วพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เอา
แหวนทับทิมเท่าผลเม็ดบัวแก่ ๒ วง สังวาลทองคำมีสายสร้อย ๑๕ สาย มี
ประจำยามใหญ่ ๑ ประจำยามเล็ก ๒ ตาบ ๑ ประดับพลอยทับทิมใหญ่ ๔
ทับทิมเล็ก ๙๖ รวม ๑๐๐ เม็ด ผ้าเกยวพม่า ๓ ผืน ผ้าตาลวด
๙ ผืน รวม ๑๓ ผืน ของเจ้าอังวะให้แก่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ๆ

นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย จึงมีพระบรมราชโองการว่าของทั้งนี้เจ้าอังวะ
ให้แก่เจ้าเชียงใหม่ ก็ให้เจ้าเชียงใหม่เอาไว้เถิด จะทรงรับเอาไว้
แต่แหวนทับทิมวงเดียว พอไม่ให้พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เสียใจ
แล้วมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ท่านเสนาบดีชำระพระเจ้า
กาวิโลรสสุริยวงศ์ ที่รายเจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร
บอกกล่าวโทษลงมานั้น พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ก็ให้การหลีกเลี่ยง
ท่านเสนาบดีจึงนำข้อความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลี
พระบาท จึงมีพระบรมราชโองการปฤกษาด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
และท่านเสนาบดี มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหมเปนประธาน จึงทำ
คำปฤกษาขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เมืองเชียงใหม่ เมือง
นครลำปาง เมืองลำพูนไชย ก็เปนเมืองประเทศราช พระเจ้า
กาวิโลรสสุริยวงศ์ ก็ยังหามีความผิดเปนข้อใหญ่สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่
ขอรับพระราชทานให้ได้รับขึ้นไปรักษาอาณาเขตร ปกป้องเจ้านาย
ญาติพี่น้องบุตรหลาน ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป แต่
เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร นายน้อยมหาวงศ์ นายหนานมหาเทพ
นายน้อยเทพวงศ์ นายหนานธรรมลังกานั้น ขอพระราชทานให้เอา
ตัวไว้ณกรุงเทพ ฯ ก่อน ถ้าพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ กลับขึ้นไป
ถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว ให้ปฤกษาด้วยเจ้าวรญาณรังษีเจ้านครลำปาง
เจ้าชัยลังกาพิศาลเจ้านครลำพูนไชย ด้วยเปนเครือวงศ์วานญาติพี่น้อง

ถ้าเจ้าเมืองนครลำปาง เจ้าเมืองลำพูนไชย มีศุภอักษรลงมาประการใด จึงค่อยผ่อนปรนไปตามทางสำมัคคีคารวะอย่าให้แตกร้าวกันได้ ครั้นทรงทราบในคำปเุกษาแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์กลับขึ้นไปณเมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว เอาคำปฤกษาของพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดี ไปแจ้งต่อเจ้าวรญาณรังษี เจ้านครลำปาง เจ้าชัยลังกาพิศาล เจ้าลำพูนไชย ทราบทุกประการแล้ว เจ้าวรญาณรังษี เจ้านครลำปาง เจ้าชัยลังกาพิศาล เจ้านครลำพูนไชย มีศุภอักษรลงมาว่า ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เปนเจ้าประเทศราชใหญ่ เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร นายน้อยมหาวงศ์ นายหนานมหาเทพ นายน้อยเทพวงศ์ นายหนานธรรมลังกา ก็มิได้อยู่ในถ้อยคำถือเปรียบแก่งแย่งผู้ใหญ่ ทำให้ขุ่นเคืองใต้ฝ่าลอองธุลพระบาท ขอรับพระราชทานให้เอาตัว เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร นายน้อยเทพวงศ์ นายหนานมหาเทพ นายหนานธรรมลังกา นายน้อยมหาวงศ์ ทำราชการณลองพระเดชพระคุณอยู่ณกรุงเทพ ฯ ก่อน ครั้นทรงทราบในศุภอักษรแล้วก็โปรดเกล้า ฯ ให้เอาตัวเจ้านายเมืองเชียงใหม่ไว้ตามคำปฤกษา

ครั้นณปีเถาะนพศกศักราช ๑๒๒๙ ปี เจ้าอุปราชธรรมบัญโญบ่วยถึงแก่กรรม ครั้นณวัน ๕ เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ กับเจ้านายญาติพี่น้องบุตรหลาน ช่วยกันปลงศพ

เจ้าอุปราชธรรมบัญโญเสร็จแล้ว จึงมีศุภอักษรบอกลงมาณกรุงเทพ ฯ
ณเดือน ๕ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ว่าเจ้าอุปราชธรรมบัญโญถึงแก่กรรม
จะขอรับพระราชทานนายน้อยมหาวงศ์ บุตรเจ้าอุปราชธรรมบัญโญ
ขึ้นไปควบคุมญาติพี่น้องบ่าวไพร่ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่
ที่เมืองเชียงใหม่ ครั้นทรงทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท จึงมีพระบรม
ราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้นายน้อยมหาวงศ์ กลับขึ้นไปอยู่ณเมือง
เชียงใหม่ แลเจ้าราชบุตรหนานสุริยวงศ์ บุตรพระเจ้ามโหตรประเทศ
ที่เอาตัวไว้ณเกรุงเทพ ฯ ก็ถึงแก่กรรม

ครั้นจุลศักราช ๑๒๓๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก

จุลศักราช ๑๒๓๑ ปีมะเส็งเอกศก พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ มี
ศุภอักษรลงมาว่า ฟ้าโกลานเจ้าเมืองมอกไหม่ขัดแข็ง ไม่พา
ครอบครัวเข้ามาเหมือนสัญญาไว้แต่ก่อน พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
แต่งให้เจ้าบุรีรัตน เจ้านายบุตรหลาน ยกไปตีต้อนกวาดครอบครัว
ฟ้าโกลานมาณเมืองเชียงใหม่ กับช้างที่เมืองพร้าวตกลูกเปนช้างด่าง
ช้าง ๑ แต่งให้หนานไชยวงศ์ พระยาไชยเดิก คุมลงมาถวาย
ถึงกรุงเทพ ฯ ณวันเดือน ๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศกศักราช ๑๒๓๑ ปี
ทรงพระมหากรุณาให้แห่ช้างขึ้นไปสู่โรงสมโภช ขึ้นรวางพระราชทาน
นาม พระเศวตวรวรรณ

ครั้นจุลศักราช ๑๒๓๓ ปีมะเส็งเอกศก พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พาบุตรหลานลงมาเฝ้าทูลถวายบังคมพระบาท ถวายเครื่องราชบรรณาการ ให้เจ้าราชภาคิไนย นายบุญทวงศ์ นายน้อยมหาอินท์ อยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ เจ้าวรญาณรังษ์ เจ้านครลำปาง ก็แต่งให้เจ้าราชวงศ์ บุตรพระเจ้านครดวงทิพ เจ้าราชบุตรใจแก้ว บุตรเจ้าวรญาณรังษ์ ลงมาเฝ้าทูลถวายบังคมพระบาท ถวายเครื่องราชบรรณาการด้วย

ครั้นณเดือน ๒ ปีมะเส็งเอกศก กองทัพเจียวกองทัพลอยกลงมาตีเมืองปายเมืองขันเมืองเชียงใหม่ เจ้าราชภาคิไนย นายบุญทวงศ์ นายน้อยมหาอินท์ มีหนังสือแจ้งข้อราชการลงมาเมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย แล้วนายบุญทวงศ์ นายน้อยมหาอินท์ คุมกำลังนายไพร่เมืองเชียงใหม่ ๓๐๐๐ คน เจ้าวรญาณรังษ์ เจ้านครลำปาง แต่งให้นายน้อยพิมพิสาร นายหนานไชยวงศ์ คุมกำลังนายไพร่เมืองนครลำปาง ๑๐๐๐ คน เจ้าไชยลังกาพิศาล เจ้าลำพูนไชย แต่งให้นายอินทวิไชย นายน้อยมหายศ คุมกำลังนายไพร่เมืองลำพูน ๕๐๐ คน ยกขึ้นไปช่วยเมืองปายก็หาทันไม่ กองทัพเจียวทัพลอยเมืองมอกไหม่ ตีเมืองปายแตก จุดเผาบ้านเรือนกวาดต้อนครอบครัวไปเมืองมอกใหม่ กองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ยกติดตามไปจนถึงฝั่งน้ำสละวิน ก็หาทันกองทัพเจียวทัพลอไม่ และพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ กับเจ้านายเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง ก็ลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ณเดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ

ปีมะเส็งเอกศก พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ กับเจ้านายเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง ก็เข้าเฝ้าทูลถองธุลีพระบาท ถวายเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ก็น้อมเกล้าถวายคำนับบังคมทูลพระกรุณา ขอรับพระราชทานเจ้าราชวงศ์หน่อคำ นายหนานมหาเทพ กับญาติพี่น้อง ซึ่งเอาตัวไว้ณกรุงเทพ ฯ แต่ก่อน ชิน ไปทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ณเมืองเชียงใหม่ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้กลับชิ้นไป

ครั้นเดือน ๔ ปีมะเส็งเอกศก ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าบุรีรัตนอินทนนท์ บุตรพระยาราชวงศ์มหาพรหม เปนเจ้าอุปราช ตั้งนายพุทธวงศ์ บุตรเลี้ยงพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เปนเจ้าราชบุตรเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปางนั้นโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชวงศ์เปนเจ้าอุปราช ตั้งเจ้าราชบุตรใจแก้วเปนเจ้าราชวงศ์ พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์อยู่ที่กรุงเทพ ฯ ก็บ่วยลง ครั้นทรงทราบฝ่าถองธุลีพระบาท ก็พระราชทานหมอยาหมอนวด ให้ไปพยาบาลอาการก็หาคลายไม่ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์จึงแจ้งความต่อท่านเสนาบดีว่า จะขอถวายบังคมลากลับชิ้นไปรักษาตัวณเมืองเชียงใหม่ ท่านเสนาบดีก็นำเจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร นายหนานมหาเทพ เจ้านายบุตรหลานเมืองเชียงใหม่ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เมืองนครลำปาง เข้าเฝ้าทูลถองธุลีพระบาท กราบถวายบังคมลากลับชิ้นไปณเมือง

เชียงใหม่ เมืองนครลำปาง จึงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหมอยา หมอนวดให้ขึ้นไปด้วยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์

ครั้นณวัน ๗ เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำปีมะเมียโทศก พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ กับเจ้านายทั้ง ๒ เมืองก็ออกเรือจากกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปถึงบ้านท่าพเนศเขตรเมืองเชียงใหม่ ยังทางอีกวัน ๑ จะถึงเมือง พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ป่วยหนักลง ครั้นถึงณเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมียโทศก เวลา ๒ โมงเช้า พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ก็ถึงแก่พิราลัย เปนพระเจ้าเชียงใหม่ได้ ๑๒ ปี เจ้าอุปราช แลเจ้านายบุตรหลาน ก็พาเอาศพ พระเจ้า กาวิโลรสสุริวงศ์ไป ณเมือง เชียงใหม่

ครั้นณวัน ๕ เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำปีมะเมียโทศก เจ้าราชภาคิไนยเมืองเชียงใหม่ก็ถึงแก่กรรม เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้านายบุตรหลาน มีศุภอักษรให้นายบุญทวงศ์ถือลงมาว่า พม่าเขินเมืองเชียงตุงยกครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อย ๓๗๐ คน มาตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสน มีเรือน ๓๓๓ หลังเรือน กับครัวเงี้ยวฟ้าโกลานที่ตกวาดมาไว้แต่ก่อน เปนคนชายหญิงใหญ่น้อย ๑๐๐ คน ส่งลงมาถวายได้ทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้วจึงมีศุภอักษรโปรดเกล้า ฯ ขึ้นไปให้เจ้าอุปราชว่าราชการเมือง ให้นายบุญทวงศ์ว่าที่อุปราช แล้วให้แต่งคนขึ้นไปว่ากล่าวแก่พวกพม่าเขินว่า ถ้าจะมาตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสนก็ให้ยอมขึ้นแก่เมืองเชียงใหม่เมืองเชียงราย นายบุญทวงศ์ก็ราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปณเมืองเชียงใหม่ เจ้าอุปราชก็แต่งให้แสนท้าว

พระยาลาว ไปว่ากล่าวแก่พวกพม่าเชินเมืองเชียงแสน พม่าเชิน
ก็ยังหายอมขึ้นแก่เมืองเชียงใหม่เมืองเชียงรายไม่

ครั้นมาณเดือน ๓ ปีมะเมียโทศก โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาราชวรา
นุกูล ขึ้นไปปลงศพพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระยาราชวรานุกูล
ขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ พร้อมด้วยเจ้านายญาติพี่น้องช่วยกันปลงศพ
พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ในเดือน ๔ ปีมะเมียโทศก

แลในเดือน ๔ นั้น พวกเงี้ยวพวกยอยกกองทัพเข้ามาตีต้อนกวาด
ครอบครัวเผาบ้านเรือนในแขวงเมืองเชียงใหม่ เข้ามาจนถึงบ้านฉลอง
หนองคายบ้านป่าแง ยังทางอีกวัน ๑ จะถึงเมืองเชียงใหม่ เจ้า
อุปราชผู้ว่าราชการเมืองเกณฑ์ให้นายหนานธรรมลังกา ผู้เปนที่เจ้า
ราชสัมพันธวงศ์ นายอินทรศผู้เปนที่เจ้าราชภาคิไนย กับนายหนาน
มหาเทพ นายน้อยบัญญา คุมกำลังนายไพร่ ๕๐๐๐ คน เจ้า
วรญาณรังษี เจ้านครลำปาง เกณฑ์ให้นายน้อยธนัญไชยผู้เปนที่
เจ้าราชสัมพันธวงศ์ กับพระยาวังซ้าย คุมกำลังนายไพร่ ๒๐๐๐ คน
เจ้าชัยลังกาพิศาล เจ้าลำพูนไชย เกณฑ์ให้นายอินทวิไชย นายน้อย
มหายศ คุมกำลังนายไพร่ ๓๐๐๐ คน รวมเปนคนนายไพร่ ๘๐๐๘ คน
ยกขึ้นไปตีพวกเงี้ยวพวกยอแตกเลิกถอยไป นายทัพนายกองยกติดตาม
ตีไปจนถึงท่าผาแดง กองทัพเงี้ยวกองทัพยอก็แตกไปพ้นเขตรแดนเมือง
เชียงใหม่ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้ง ๓ เมืองก็พากันกลับมา แต่
นายหนานมหาเทพนั้นมาถึงกลางทางยังหาถึงเมืองเชียงใหม่ไม่ ก็ป่วย
ถึงแก่กรรม

ครั้นณปีมะแมตรีศก เจ้าวรญาณรังษีบ่วย เจ้าวรญาณรังษี
ว่าราชการเมืองนครลำปางมาได้ ๑๒ ปี ถึงณวันเดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ
ปีมะแมตรีศกศักราช ๑๒๔๓ ปี เจ้าวรญาณรังษีกถึงแก่พิราลัย
เจ้าชัยลังกาพิศาลเปนพระยาลำพูนได้ ๙ ปี ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ เลื่อนขึ้นเปนเจ้าลำพูนไชยได้ ๑๗ ปี รวมแต่ได้ครองเมือง
ลำพูนไชยมาได้ ๑๕ ปี ก็ถึงแก่พิราลัยในปีมะแมตรีศกนั้น โปรด
กล้า ฯ ให้พระศรีเสนาขึ้นไปปลงศพเจ้าวรญาณรังษี เจ้านคร
ลำปาง ฝ่ายกงสุลเยเนราลอังกฤษมีหนังสือแจ้งความมายังท่าน
เสนาบดีผู้ว่าราชการต่างประเทศ ว่าเมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
ยังไม่ถึงแก่พิราลัย ให้เจ้านายบุตรหลานแสนท้าวพระยาลาวเมือง
เชียงใหม่ ไปเก็บริบเอาไม้ขอนสักแลทรัพย์สิ่งของช้าง ม้า โคกระบือ
ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษเปนหลายเรื่องหลาย
ราย ท่านเสนาบดีได้นำความขึ้นน้อมเกล้าถวายคำนับกราบบังคมทูล
พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยา
จ่าแสนบดีศรีบริบาล เจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายพลัมภัง กับพระยาสุริย
ภักดี เจ้ากรมพระตำรวจแสนมหาดซ้าย ขึ้นไปชำระความพม่าต้องซุ่
มซ่องพ้องหนีเจ้านายแสนท้าวพระยาลาวเมืองเชียงใหม่ พระยาจ่าแสน
บดี พระสุริยภักดี ขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ ได้ชำระความพม่า
ต้องซุ่ม เจ้านายแสนท้าวพระยาลาวแล้วไปบ้าง แต่ที่ตัดสินฝ่าย
โจทย์ฝ่ายจำเลยไม่ยอมกันมีอยู่หลายเรื่อง พระยาจ่าแสนบดี พระ
สุริยภักดี กำหนดให้โจทย์จำเลยลงมาชำระว่ากล่าวกันณกรุงเทพ ฯ

แล้วพระยาจ่าแสนบด์ พระสุริยภักด์ กับพาตัวเจ้าอุปราช เจ้า
ราชบุตรเมืองเชียงใหม่ เจ้าอุปราชเมืองนครลำปาง เจ้านาย
บดรหลานทั้ง ๒ เมืองลงมาเฝ้าทูลถวายชัยพระบาท แต่เจ้าราชบุตร
เมืองเชียงใหม่ลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ก็ถึงแก่กรรม จึงโปรด
เกล้า ฯ ให้พระยาจ่าแสนบด์ ไปทำการปลงศพเจ้าราชบุตรณวัดบวร
มงคล ฝ่ายพม่าต้องซู่ซึ่งเปนโจทย์พ้องหากล่าวโทษเจ้านายแสนท้าว
พระยาลาวเมืองเชียงใหม่ ว่าความถึงมายังเมืองราวต่อกงสุลเยเนราล
อังกฤษณกรุงเทพ ฯ กงสุลเยเนราลอังกฤษ แจ้งความมายัง
ท่านเสนาบดีผู้ว่าราชการต่างประเทศ ๆ ก็นำความขึ้นบังคมเกล้าถวาย
คำนับกราบบังคมทูล พระกรุณา ทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท จึงมีพระ
บรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาราชวรานุกูล พระยาจ่าแสน
บด์ พระยามหามนตรี์ ถึงไปชำระความพม่าต้องซู่โจทย์ เจ้า
นายแสนท้าวพระยาลาวเมืองเชียงใหม่จำเลย ที่บ้านกงสุลเยเนราล
อังกฤษ ได้ตัดสินความโจทย์จำเลยยกเลิก ๒๑ เรื่อง จำเลย
แพ้ ๑๓ เรื่อง

ครั้นณเดือน ๖ ปีระกาเบญจศก โปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าอุปราช
อินทนนท์บุตรพระยาราชวงศ์มหาพรหม ขึ้นเปนที่เจ้าอินทวิไชยานนท์
พหลเทพภักดี ศรีโยนางคตในยราชวงศา มหาประเทศราชประชาธิบดี
นพสีมคราภิพงศ์ ดำรงพิพัฒนชียางคราชวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่
ตั้งนายน้อยยอดยิ่งวงศ์ บุตรเจ้าเชียงใหม่อินทนนท์ เปนเจ้าราชบุตร์
ตั้งนายอินทรศ บุตรเขยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เปนเจ้าราช

ภาคิไนย ตั้งนายธรรมดังกา หลานพระเจ้ามโหตรประเทศ บุตร
นางบัวทิพ เปนเจ้าราชสัมพันธวงศ์ ตั้งนายน้อยเทพวงศ์ บุตร
พระยาอุตรการโกศลมหาพรหม เปนพระยาอุตรการโกศล แล้ว
ทรงพระราชดำริห์ว่า ที่เมืองปายตั้งแต่เจ้าเยวถอยกกองทัพมาตั้งรักษาด่าน
บ้านเรือนกวาดต้อนครอบครัวไป ก็ยังร้างว่างอยู่ หามีผู้จะรักษาเมืองไม่
กองทัพเจ้าเยวถอจึงมีใจกำเริบองอาจประมาทเข้ามาตีกวาดต้อนเอาครอบครัวไปเนือง ๆ จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งนายหนานธนัญชัย ซึ่งเปนพระยาชัยสงคราม บุตรราชวงศ์มหายศ เปนพระยาเกษตรรัตนอาณาจักร เจ้าเมืองปาย ให้ยกยาคนเมืองเชียงใหม่ไปตั้งเมืองปาย ให้เปนภูมิลำเนาบ้านเรือนเหมือนแต่ก่อน จะได้ป้องกันรักษาด่านทางเมืองเชียงใหม่ต่อไป แล้วโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าอุปราชบุตรพระเจ้านครลำปางเปนเจ้าพรหมาภิพงศ์ชาดา สามันตวิชิตประเทศราช บริรักษนาถทิพจักราธิวงศ์ ดำรงโยนวิสัย อภัยรัษฎารักษ์ อุดมศักดิสุเสรนางค์ ลำปางคมหานคราธิปตัย เจ้านครลำปาง ตั้งนายแก้วเมืองมา บุตรเจ้าอุปราชมหาพรหม เปนเจ้าราชวงศ์ ตั้งนายน้อยธรรมเสนา บุตรเจ้าวรญาณรังษ์ เปนเจ้าบุรีรัตน ตั้งนายน้อยคำปัน บุตรเจ้าวรญาณรังษ์ เปนเจ้าสุริยจางวาง ตั้งนายโตะ บุตรเจ้าพรหมาภิพงศ์ชาดา เปนเจ้าราชบุตร ตั้งนายน้อยหวัน บุตรเจ้าราชบุตรมหาเทพ เปนพระยาชัยสงคราม ตั้งนายน้อยชัยสาร บุตรพระยาวังซ้ายคนเก่า เปนพระยาวังซ้าย ได้พระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ตำนา

ศักดิ์ทุกคน แล้วเจ้านครเชียงใหม่ เจ้านครลำปาง เจ้านาย
บุญหลาน ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปรักษาเมือง

ครั้นณเดือน ๑๒ ศักราช ๑๒๓๕ ปีระกาเบญจศก เจ้านคร
เชียงใหม่ แต่งให้นายบุญทวงศ์ผู้ว่าที่อุปราช คุมเครื่องราชบรรณาการ
ลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้ง
นายบุญทวงศ์ เปนเจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่ ได้พระราชทาน
เครื่องยศโดยสมควรแก่ฐานาศักดิ เจ้าอุปราชก็กราบถวายบังคมลา
กลับขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงคเชนทรามาตย์
ขึ้นไปปลงศพเจ้าชัยลังกาพิศาลเจ้าลำพูนไชยด้วย

ครั้นณเดือน ๒ ปีระกาเบญจศก เจ้าอินทวิไชยานนท์ เจ้านคร
เชียงใหม่ แต่งให้นายน้อยบัญญา นายน้อยคำปั้น นายน้อยคำ
สวน คุมเอาสิ่งของขึ้นไปถวายพระเจ้าตะแคงเมืองอังวะ

ครั้นณเดือน ๕ ปีระกาเบญจศกนั้น ทูตที่โปรดเกล้า ฯ ให้ออก
ไปทำหนังสือสัญญาว่าด้วยการเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูนไชย กลับเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการโปรด
เกล้า ฯ ให้พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย เชิญ
ศักอักษรเดหนังสือสัญญาขึ้นไปเจ้าราชการต่อเจ้านครเชียงใหม่ เจ้า
พรหมาภิพงศชาดา เจ้านครลำปาง เจ้าราชวงศ์ ผู้ว่าราชการ
เมืองลำพูนไชย ให้จัดคนตั้งด่านระวังโจรผู้ร้ายตามข้อสัญญา เจ้า
อินทวิไชยานนท์เจ้านครเชียงใหม่ เจ้าพรหมาภิพงศชาดา เจ้านคร
ลำปาง เจ้าราชวงศ์ ผู้ว่าราชการเมืองลำพูนไชย ได้ทราบใน

ศุภอักษรแล้ว ก็จัดคนออกไปตั้งด่านในแขวงเมืองเชียงใหม่ ๗ ตำบล เมืองนครลำปาง ๔ ตำบล เมืองลำพูนไชย ๒ ตำบล รวม ๑๓ ตำบล เป็นคนนาย ๑๗ ไพร่ ๕๘๐ รวม ๕๙๗ คน

ครั้นณเดือน ๑๐ ศักราช ๑๒๓๖ ปีจอฉศก เจ้าอินทวิไชยานนท์เจ้านครเชียงใหม่ ให้นายน้อยเทพวงศ์ลงมาเฝ้าทูลถวายธุดพระบาท จึงโปรดเกล้า ฯ ให้มีศุภอักษร ให้นายน้อยเทพวงศ์ถือขึ้นไปถึงเจ้านครเชียงใหม่ ให้เกณฑ์กองทัพจัดให้เจ้านายบุตรหลานคุมขึ้นไปขับไล่พวกพม่าเงิน ซึ่งมาตั้งอยู่ณเมืองเชียงแสน

แต่ในปีจอฉศกศักราช ๑๒๓๖ ปีนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้พระนรินทรราชเสน่ ปลัดบาญชีกรมพระกระลาโหม เป็นข้าหลวงที่ ๑ หลวงเสนพิทักษ์ กรมมหาดไทย เป็นข้าหลวงที่ ๒ ขึ้นไปอยู่ณเมืองเชียงใหม่ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้ทหาร นาย ๓๐ คน ทหารเลว ๖๑ คน รวม ๗๐ คน ขึ้นไปประจำอยู่กับข้าหลวงที่เมืองเชียงใหม่ด้วย ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินเดือนให้ข้าหลวงที่ ๑ ที่ ๒ ตามขุนหมื่นเสมียนนายไพร่ รวมปีหนึ่งเป็นเงิน ๑๖๒ ชั่ง ๑๒ ตำลึง พระนรินทรราชเสน่ หลวงเสนพิทักษ์ ขุนหมื่นเสมียนทหารนายไพร่ กราบถวายบังคมลาขึ้นไปณเมืองเชียงใหม่ณวัน ๗ ๑๒ ค่ำ ปีจอฉศก ขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ณเดือน ๒ ปีจอฉศก นายน้อยบัญญา นายน้อยคำปั้น นายน้อยคำส่วน กลับมาแต่เมืองอังวะ ถึงเมืองเชียงใหม่ในเดือน ๒ ปีจอฉศกนั้น แจ้งความต่อเจ้าอินทวิไชยานนท์เจ้านครเชียงใหม่ว่า ขึ้นไปถึงเมืองอังวะได้เข้า

เฝ้าเจ้าอังวะ ๆ ให้เงินทองผ้าผ่อนพอสมควรทั้งนายทั้งไพร่ กับได้ทำแผนที่เมืองอังวะลงมาด้วย เจ้าอินทวิไชยานนท์เจ้านครเชียงใหม่จึงแต่งให้นายหนานสองเมือง คุมตัวนายน้อยบัญญา นายน้อยคำปั้น นายน้อยคำส่วน กับนำแผนที่เมืองอังวะลงมาทูลเกล้า ๆ ถวายณกรุงเทพ ฯ

ครั้นณเดือน ๕ ปีจอฉศกศักราช ๑๒๓๖ ปี เจ้าอินทวิไชยานนท์เจ้านครเชียงใหม่ ปฤกษาพร้อมด้วยพระนรินทรราชเสน่ จะเกณฑ์คนยกขึ้นไปขับไล่พวกพม่าเชิน ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองเชียงแสน พระนรินทรราชเสนจึงมหนังสือลงมายังเมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ให้เกณฑ์คนยกขึ้นไปช่วยเมืองเชียงใหม่ เจ้านครเชียงใหม่จึงแต่งให้นายน้อยเทพวงศ์ พระยาอุตรการโกศล นายน้อยหน่อเมือง คุมไพร่เมืองเชียงใหม่ ๓๐๐๐ คน เจ้านครลำปางแต่งให้เจ้าราชบุตร นายสุริย คุมไพร่เมืองนครลำปาง ๑๐๐๐ คน เมืองลำพูนไชยแต่งให้นายน้อยมหายศ คุมไพร่เมืองลำพูนไชย ๕๐๐ คน รวม ๒๕๐๐ คน ยกออกจากเมืองเชียงใหม่แต่ณวัน ๕ ๔ ค่ำ

แลในเดือน ๕ ปีจอนั้น เจ้าราชวงศ์ดาวเรือง บุตรเจ้าลำพูนชัยลังกา เจ้าราชบุตรน้อยสุริย บุตรเจ้าลำพูนลังกา นายอินทวิไชย บุตรพระเจ้าลำพูนบุญมา เจ้าราชวงศ์ใจแก้ว นายน้อยธนัญไชย บุตรเจ้าวรญาณรังษี นายอาริยะ บุตรเจ้าอุปราชหมู่ล่า เมืองนครลำปาง ลงมาเฝ้าทูลถวายองค์พระบาท ถวายเครื่องราชบรรณาการ ครั้นณวัน ๗ ๖ ค่ำ ศักราช ๑๒๓๗ ปีกุญสัปตศก ทรงพระมหากรุณา

โปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชวงศ์ดาวเรือง ขึ้นเป็นที่เจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ วรโฆษกิตติโสภณ วิมลคุณ หิริญไชยมหาเจดีย์บูชากรราษฎร ชุระชาดา ประดิษฐาธิบดี เจ้านครลำพูนไชย ตั้งนายน้อยสุริย เป็นเจ้าอุปราช ตั้งนายพิมพิสาร เป็นเจ้าราชบุตรเมืองลำพูนไชย ตั้งราชวงศ์ใจแก้ว เป็นเจ้าอุปราช ตั้งนายน้อยธนัญไชย เป็นเจ้าราชสัมพันธวงศ์เมืองนครลำปาง ตั้งนายอาริยะ เป็นพระยาประเทศอุตรทิศ เจ้าเมืองพเยา ได้รับพระราชทานเครื่องยศโดยสมควรแก่ถานาศักดิทุกคน แต่เจ้าราชสัมพันธวงศ์นั้น พระราชทานเครื่องยศเหมือนเจ้าราชวงศ์ แต่เจ้านครลำพูนไชย เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เมืองลำพูนไชย เจ้าอุปราช เจ้าราชสัมพันธวงศ์ เมืองนครลำปาง พระยาประเทศอุตรทิศเจ้าเมืองพเยา ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปเมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย

ครั้นณเดือน ๑๐ ปีชวดอัฐศก ศักราช ๑๒๓๘ ปี เจ้านครเชียงใหม่มีศุภอักษรให้เจ้าอุปราช คุมช้างพลายเบ็ดครบลงมาถวายช้าง ๑ กับเจ้านครลำพูน แต่งให้เจ้าบุรีรัตน นายพรหม นายน้อยอินทยศ คุมช้างพลายสูง ๕ ศอก ๑๐ นิ้วช้าง ๑ สูง ๕ ศอก ๘ นิ้วช้าง ๑ ลงมาถวาย กับขอพระราชทานเจ้าบุรีรัตนเป็นที่เจ้าราชวงศ์ นายน้อยพรหมเป็นที่เจ้าบุรีรัตน นายน้อยอินทยศเป็นพระยาชัยสงคราม กับเจ้านครลำปาง มีศุภอักษรลงมาขอเจ้าราชบุตรเป็นที่เจ้าบุรีรัตน ขอพระยาวังซ้ายเป็นที่เจ้าราชบุตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าบุรีรัตนเมืองนครลำพูน เป็นที่เจ้าราชวงศ์ ตั้งนายพรหม เป็นที่เจ้าบุรีรัตน

เมืองนครลำพูน ตั้งนายน้อยอินทยศ เปนพระยาชัยสงคราม ตั้งเจ้า
ราชบุตรเมืองนครลำปาง เปนที่เจ้าบุรีรัตน แต่พระยาวังซ้ายนั้น
โปรดเกล้า ฯ สั่งว่าเปนแต่เทือกเถาท้าวพระยา หาควรจะตั้งขึ้นเปน
เจ้าไม่ แต่เปนคนมีความชอบได้ราชการ โปรดให้มีเครื่องยศเหมือน
กับเจ้าราชบุตร ได้พระราชทานสัญญาบัตรแลเครื่องยศเสร็จแล้ว เจ้า
ราชวงศ์ เจ้าบุตรีรัตน พระยาชัยสงคราม เมืองนครลำพูน เจ้าบุรีรัตน
พระยาวังซ้ายเมืองนครลำปาง พากันกราบถวายบังคมลากลับขึ้นไป
ณเมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ฯ